

Έτος Ε΄.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ 1877.

Φυλ. ΙΒ΄.

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΝ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΩΝ.

Α΄.

Ἡ Λιγυρία εἶχεν ἐντελῶς ἐκλατινισθῆ ὅ-
τε ἤρξαντο αἱ τῶν ξένων ἐπιδρομαί, ὧν αἱ
πρώται ἀνεχαιτίσθησαν ὑπὸ τοῦ φραγμοῦ
τῶν Ἀπεννίνων ἄλλὰ κατὰ τὸν ΣΤ΄ αἰῶ-
να ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Θεοδεβέρτος
διήρπασε τὴν Γένουαν. Ἐπὶ τῶν Γόθων
αὕτη συνῆλθεν εἰς ἑαυτὴν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς
τῶν Λομβάρδων παρέδωκε πυρὶ καὶ σιδή-
ρῳ μετ' ἄλλων λιγυρικῶν πόλεων (τὸν Ζ΄
αἰῶνα). Ἡ ἀποκατάστασις τῆς αὐτοκρα-
τορίας τῶν Γερμανῶν ἐφάνη πρὸς στιγμὴν
ὅτι ἐμελλε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν πολιτικὴν ἐ-
νότητα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· ἀλλ' ἐπὶ
τῶν ἀσθενῶν διαδόχων τοῦ Καρολομάγνου
οἱ λαοὶ ἐπὶ τέλους ἐπέσιθσαν ὅτι ἡ πε-

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. ΙΒ΄.)

πολιτισμένη Εὐρώπη δὲν δύναται πλέον νὰ
ὑπέικη εἰς ἓνα καὶ μόνον κύριον (τοῦτο δὲ
ἀργότερον συνείδασι Κάρολος ὁ Ε΄ καὶ ὁ
Ναπολέον), καὶ οἱ Λίγυρες ἐργάζονται, ὡς
καὶ τόσοι ἄλλοι, ἵν' ἀνακτήσωσι τὴν ἀνε-
ξαρτησίαν τῶν. Οἱ Γενουήνσιοι ἐντούτοις
εἶδον τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν λίαν ταχέως
ἐπαπειλουμένην ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν
τέκνων τῆς σημιτικῆς φυλῆς ἅπερ οἱ Μου-
σουλμάνοι ἀπόστολοι (*propagande*) ἀπέ-
λυον κατὰ τῆς Εὐρώπης. Ἐφαίνετο ὅτι ἐ-
πέστη καὶ αὕτις ὁ χρόνος καθ' ὃν οἱ Σημι-
ται τῆς Καρθαγένης διενουσῶντο νὰ κατα-
λάβωσι τὰ παράλια ταῦτα. Κατὰ τὸν Ι΄
αἰῶνα (19 Μαΐου 934), ἂν πρέπη νὰ πι-
στεύσωμεν τὴν παράδοσιν, οἱ Ἀραβες (οἱ
Σαρακηνοὶ) κατέλαβαν αἰφνιδίως τὴν Γέ-
νουαν, διήρπασαν αὐτὴν, ἐφόνευσαν τοὺς
ἀξιωμαχοὺς ἄνδρας καὶ ἤγαγον εἰς αἰχ-
μαλωσίαν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά. Οἱ
Γενουήνσιοι μαχηταί, οἵτινες ἐπανήρχοντο
ἐξ εὐτυχοῦς ἐστρατείας κατὰ τῶν ἐν Σαρ-
δηνίᾳ ἐγκατεστημένων Μαύρων, ὤρμη-

σαν λυσσαλέοι πρὸς συνάντησιν τῶν Μωαμεθανῶν, ἐμφορούμενοι ὑπὸ τοῦ θάρρους ὑπερ εἶχον ἕνεκα τῆς ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνός των πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Προφήτου συνήντησαν δ' αὐτοὺς εἰς τὰ πέριξ τῆς Σαρδηνίας, προσέβαλαν λυσσωδῶς καὶ ἔδησαν διὰ τῶν αὐτῶν ἀλύσεων, ὧν οἱ ἐχθροὶ ἐποίησαν χρῆσιν κατὰ τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων. Ἐξερεθισθέντες ἐκ τῶν κινδύνων, εἰς οὓς ἡ χώρα των ἦν ἐκτεθειμένη ἕνεκεν τῶν ἐκδρομῶν τῶν Ἀράβων, ἐπεμελήθησαν νὰ καθαρίσωσι τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τοῦς πειρατὰς τούτους· ἐνοθαρρυνθέντες δὲ ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου ΙΗ'. ἀπεδίωξαν αὐτοὺς ἐκ τῆς Κορσικῆς, ὅπου καὶ ἐγκατέστησαν (1005). Συνεμάχησαν δὲ πρὸς τὴν Πίσαν ὅπως κυριεύτωσι τὴν Λούνην ἀπὸ τῶν Μαύρων, οἵτινες εἶχον ὀρμηθῆ ἐκ Σαρδηνίας καὶ οὓς ἀπεδίωξαν τῆς νήσου συμπρακτόντων τῶν Πισαίων, καὶ τὰς κατακτήσεις ταύτας διμερίσαντο αἱ δύο δημοκρατίαι, καὶ τοι ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἀνεφύησαν διαφωνίαι. Ἡ Γένουα τόσον πρὸς τοὺς Μωαμεθανοὺς διετέλεσε τρέφουσα μίσος, ὥστε ἐπὶ τῶν Σταυροφοριῶν τριάκοντα δύο Γενουήνσιαι κυρίαὶ παρῆγγειλαν θώρακας ὅπως πολεμήσωσι τοὺς ἐχθροὺς τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος. Ἐν τῷ ὀπλοστασίῳ τοῦ Ναυστάθμου ὑπάρχει εἰσέτι εἰς τῶν θωράκων τούτων, τῶν λοιπῶν πωληθέντων ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν κατὰ τὴν δευτέραν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος.

Ἀρξάμενης τῆς κατὰ τῶν Σαρακηνῶν πάλης, ἥς λίαν ἀτελῆ σκιαγραφίαν παρεθέσαμεν, ἦτοι κατὰ τὸν Ι'. αἰῶνα, ἡ Γένουα ἀνέδειξεν ἄρχοντας τῆς χώρας ὑπάτους, ὧν τὸν κατάλογον ἐδημοσίευσεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ὁ Κ. Αὐγουστίνος Ὀλιβιέρη (1). Ἡ κυβέρνησις τῶν Γενουηναίων,

(1) Κατάλογος τῶν ὑπάτων τοῦ δήμου Γενούας, κοσμηθεὶς δι' εἰκόνων ὑπὸ Α. Ὀλιβιέρη (*Seria dei consoli del comune di Genova, illustrata da A. Olivieri*), ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς τῆς Λιγυρικῆς Ἐταιρείας τῆς πατρῴας ἱστορίας* (*Atti*

ἀπαξ ἰδρυθεῖσα, ἐπὶ τέλους κῆρξύνθη διὰ τῆς κατοχῆς τῶν πόλεων τῶν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς παραλίοις τοῦ κόλπου κειμένων, μ' ὅλας τὰς παραχὰς αἰτίνας, ἐνῶ ἀδιαλείπτως μετεμόρφουν αὐτὴν, ἐφαίνοντο ὅτι ἐμελλον ἀνά πάσαν στιγμὴν νὰ διακυβεύωσι τὴν ὑπαρξίν τῆς. Ἐνταῦθα δὲν εἴμεθα ἐν Βενετία, ὅπου τὸ ἀριστοκρατικὸν πνεῦμα τῶν Πελασγοῦλλυρῶν (ἢ Πρωτοαλβανῶν) ἀδιαλείπτως ἀνέπτυσσε τὸ σπέρμα τὸ περιεχόμενον ἐν τοῖς ἀρχαίοις θεσμοῖς μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἐπὶ τέλους ἡ ἀριστοκρατία κατέστησεν ἀδύνατον καὶ αὐτὴν τὴν σκιάν τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἐν Γενούᾳ ἡ ἀριστοκρατία ὑφίσταται ἀναμφιλέκτως καὶ ἡ Δημοκρατία ἔχει τὰς ἀρχαίας οἰκογενεῖας τῆς, ὧν τὴν ἐπιρροὴν οὐδεμίαν ἐπανάστασις δύναται νὰ ἐκμηδενίσῃ, τοὺς Δῶρια (1), τοὺς Σπινόλα τοὺς Φιέσκη, τοὺς Γριμάλδο. Ἀλλὰ τὸ εὐμετάβλητον, ὑπερ χαρακτηρίζει τοὺς παραλίους λαοὺς, οὐδέποτε ἐπιτρέπει νὰ δεσπόζηται ὑπὸ τῆς γοητείας τῶν ἀναμνήσεων, δι' αἷς ἐναθρύνονται οἱ ἐπιφανεῖς οἰκοί. Ὁ ἀγὼν μεταξὺ τοῦ στοιχείου τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ στοιχείου τῶν πληθῶν διατηρεῖται τόσον ζωηρὸς, ὥστε ὁ ξένος ἐμβάλλεται εἰς πειρασμὸν ν' ἀποκαλέσῃ ἀναρχικὴν τὴν τόσον ἐνδοξον ἐποχὴν ἐκείνην τῶν χρονικῶν τῆς χώρας. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον περιπλέκουσι θρησκευτικὰ στοιχεῖα, τῶν μὲν εὐγενῶν ἀποκλιόντων ἐν γένει πρὸς τοὺς Γερμανοὺς αὐτοκράτορας, ἀρχηγὸς τῆς τιμαριωτικῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, τῶν δὲ ἀστῶν καὶ τοῦ λαοῦ στηριζομένων ἐπὶ τῆς παπωσύνης, εὐτυχοῦς λογιζομένης ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ «Καίσαρος μεγάλου ποντίφικος» τὴν ἀπειρον ἰσχὺν ἣν οἱ ἰταλικοὶ δῆμοι ἐξεπροσώπων.

Οἱ δῆμοι οὗτοι, ἀντὶ τοῦ εἶναι, ὡς φαν-
della società ligure di Storia patria, τόμ. 1.

(1) Ἰδὲ Olivieri, *Monete e medaglie dei principi Doria, Gènes 1859.*

τάζεται τις, ἀναρχικαὶ δημοκρατίαι, ἦσαν κοινότητες ὧν ἡ ταραχῶδης διάθεσις ἦτον ἀναμφιβόλως ἀπειρος καὶ ἰκανὴ ὅπως ἐμβάλλῃ εἰς φόβον πάντα φυλήσυχον τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος ἀστῶν, οὐ ἡ ἡσυχία καὶ ἡ ὕλικὴ εὐημερία φαίνονται ὅτι ἦσαν τὸ μόνον ἰδεώδες τῶν δήμων ἐκείνων, οἵτινες εἰσὶν ἀνίκανοι νὰ ἐνοήσωσι τὸ μέγα ἀξίωμα τοῦ Βωθενάργ (*Vauvenargues*), τὸ ἀκατάληπτον τῷ κοινῷ ἀνθρώπῳ: «Πρέπει νὰ ἐπιτρέπωμεν τοῖς ἀνθρώποις νὰ διαπράττωσι μεγάλα καθ' ἑαυτῶν σφάλματα πρὸς ἀποφυγὴν μεγαλύτερου κακοῦ — τῆς δουλείας.» Παρὰ τὰ «μεγάλα ταῦτα σφάλματα», ἄτινα δὲν ἐδυνήθησαν πάντοτε ν' ἀποφύγωσιν, αἱ δημοκρατίαι, ὧν ἱστορικὸς ἦν ὁ Σισμόνδης (1), ἐνεφορεύοντο ὑπὸ ζωτικότητος τόσον ἰσχυρᾶς, ὥστε τινὲς αὐτῶν ἀπεδείχθησαν ἀξίαι νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὴν ἐνδοξον δημοκρατίαν τῶν Ἀθηναίων. Ὁμολογητέον ὅτι ἡ Γένουα δὲν καταλέγεται ἐν αὐταῖς, τοῦ λιγυρικοῦ πνεύματος διατελέσαντος κατὰ βάθος τοῦ αὐτοῦ, ἦτοι τείνοντος μᾶλλον εἰς τὸ δρᾶν ἢ εἰς τὸ μελετᾶν, φιλοῦντος μᾶλλον τοὺς πολέμους καὶ τὰς τυχηρὰς ἐκστρατείας ἢ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ γράμματα· ἀλλ' ἐὰν ἡ Γένουα οὐδέποτε ἀναδειχθῆσεται Ἀθῆναι ἢ καὶ Φλωρεντία, ἔχει ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν εἰδικῶν δυνάμεών της πραγματικὸν μεγαλεῖον καὶ ἀδιαφιλονείκητον ἰδιοτροπίαν. Κατὰ τὸν μεσαιῶνα φαίνεται κυρίως Λιγυρικὴ, ὡς ἡρωϊκὸς Ἡσαῖας ὅστις θέτει χεῖρα ἐπὶ πάντων καὶ καθ' οὗ ὑψοῦται ἡ χεῖρ πάντων. Ἡ Γένουα οὐ μόνον θέλει νὰ δείξῃ μέχρι τῶν ἄκρων τῆς Ἀνατολῆς τὴν σιμαίαν τοῦ ἀρειμανίου ἀγίου Γεωργίου, ἀλλ' ἐνοεῖ ν' ἀπαγορεύσῃ εἰς τὰς ἄλλας ἰταλικὰς δημοκρατίας τὸ νὰ συναγωνίζωνται εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα πρὸς τοὺς ὑπηκόους της, ὄντας στρατιώτας τολμηροὺς καὶ ἐμπόρους περισσευομένους. Πρώτῃ δ' ἡ Πίσαν ἐξετέθη εἰς τὴν ὀργὴν της. Τὰ τέκνα τῆς σοφῆς Ἐτρούριαις, πεπραιοισμένα

ὄντα εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν διὰ τοῦ δαιμονίου τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ φιλολογικοῦ αἰσθηματος, δὲν ἐδύναντο ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὰ τέκνα τῆς ὀρμητικῆς Λιγυρίας. Ἡ Πίσαν κατασυνετρίβη (τὸν ΙΒ'. καὶ ΙΓ'. αἰῶνα), ἀπώλεσε τὴν Κορσικὴν καὶ τὸ Σάσαρι ἐν Σαρδηνίᾳ καὶ τέλος κατεστράφη (τῷ 1290) τὸ ἐπίγειόν της (*Porto Pisano*), καταδικασθεῖσα οὕτως εἰς παρακμὴν ἧς ἕνεκεν ἐκλήθη *Pisa veγρά*. Αἱ ἰταλικαὶ δημοκρατίαι, ἀνακτήσασαι τὴν αὐτονομίαν των διὰ τῆς πτώσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐφαίνοντο ὑπέικουσαι εἰς τὸ τῆς πατρίδος (*clan*) πνεῦμα, ὅπερ ἦν ὁ μόνος νόμος τῆς ἀρχαίας Λιγυρίας. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ παραβάλλῃ τὴν Ἰταλίαν πρὸς τὸν Κρόνον κατατρώγοντα τὰ τέκνα του — παραβολὴ ἐφαρμοσθεῖσα εἰς τὴν πρώτην Γαλλικὴν Δημοκρατίαν. Τὸ ἄστυ ἦν διὰ τὰς Δημοκρατίας τῆς χερσονήσου ὅτι ἡ φυλὴ ἦν ἄλλοτε. Ἡ δημοτικὴ φιλοπατρία, ἡ συγχρόνως φλογερὰ, πείσμων καὶ περιορισμένη, θὰ κατέστρεφε τὸ ἔθνος ὅλον χάριν ἐνορικῶν συμφερόντων. Εἶναι μὲν βέβαιον ὅτι αἱ διαθέσεις αὗται εἶχον ὑπερερεθισθῆ ὑπὸ τῆς ἀνυποφόρου συγκεντρώσεως, δι' ἧς ἡ Ῥώμη ἐπεβάρυνεν ὀλόκληρον τὴν χερσόνησον· ἀλλ' ἡ ἐπενέργεια αὕτη, ἡ νόμιμος μέχρι βαθμοῦ τινος, παραγνωρίζετο συνεχῶς τὰ συμφέροντα τῆς κοινῆς πατρίδος, μάλιστα καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Αἱ σχέσεις τῆς Γενούας πρὸς τὴν Ἑλλάδα διετυπώθησαν κατὰ πολιτικὴν μᾶλλον ἀδελφικὴν, πολιτικὴν ἥτις θ' ἀπέβαινε ἀναγκαιοτάτη πρὸς σωτηρίαν τῆς πελασγικῆς φυλῆς (1). Ἀκριβῶς διότι ἄλλοι ἐνέδιδον εἰς τὴν ἀγωγὸν δυνάμιν τοῦ θεοῦ κατακτητικοῦ πνεύματος, ἡ Γένουα ἔτεινε ν' ἀκολουθήσῃ ὁδὸν ὅλως ἀντίθετον. Οὕτω δ' ἔμενε πιστὴ εἰς τὰς ἀντιπαθείας της καὶ δεξιῶς λίαν ἐξυπηρετεῖ τὰ

(1) Ἡ οἰκογένεια αὕτη, ἡ ἐπιφανεσττέρα τῆς ἀρειανῆς φυλῆς, σύγκειται ἀπὸ Ἑλληνας, Λατίνους καὶ Ἀλβανούς.

(1) *Histoire des Republique Italiennes.*

συμφέροντα τοῦ ἐμπορίου τῆς. Ἐφ' ὅσον οἱ Δυτικοὶ διενεούοντο νὰ πολεμῶσι τὸν ἰσλαμισμὸν μόνον, τοσοῦτον μᾶλλον ἐφάνη διατεθειμένη νὰ υποβοηθήσῃ αὐτοῦς πιστῶς, καθὼς μάλιστα ἐκέρδαιεν ἀπειρα μεταφέρουσα τοὺς Σταυροφόρους εἰς τὴν Ἀσίαν (1) ὅτε ὅμως ἡ παπωσύνη, ἀνίσχυρος εἰς τὸ ν' ἀποκρούσῃ τὸν μωαμεθανισμὸν, ἔστρεψε κατὰ τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τὸ ζῆρος τῶν ἀναξίων διαδόχων Γοδεφρέδου τοῦ Βουλιδῶν, ἡ Γένουα εὐθρως συνετάχθη ὑπὲρ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Οὗτοι πάλιν δὲν ἐφάνησαν ἀγνώμονες. Καὶ ἄλλοι ἀνατολικοὶ ἡγεμόνες ἔδειξαν ἐπίσης ἀρίστα διαθέσεις ὑπὲρ τῶν Γενουησίων. Οἱ βασιλεῖς τῆς Ἱερουσαλῆμ, ὅπως ἀμείψωσι τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν, ἔδωκαν αὐτοῖς καταστήματα εἰς Ἱερουσόλυμα καὶ Ἰόππην ἀνάλογα δὲ προνόμια ἔτυχον καὶ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Ἀρμενίας καὶ ὑπὸ ἄλλων ἡγεμόνων. Καὶ αὐτοὶ οἱ μουσουλμάνοι κυριάρχει, κατανοήσαντες τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ εὐλαβηθῶσι τοῦς τολμηροῦς τούτους ναυτικούς, συνεχῶς ὤφειλον ν' ἀνοίγωσιν αὐτοῖς τοὺς ἰδίους λιμένας. Διὸ τὰ ναυτικὰ καταστήματα, ἅτινα κατεῖχον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ἐξετείνοντο ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ, ἐκ τῆς ἀφρικανικῆς παραλίας, μέχρι τοῦ Βαγδατίου, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας.

Ἡ Γένουα μετέφερε τὸν λατινικὸν πολιτισμὸν καὶ ἐν Ταυρίδι, ἐν χώρᾳ ἐν ἧ ὁ ἑλληνισμὸς εἶχε καταλείψει μνήμην ἀγέρω.

Ἐνισχύοντες κατὰ τὴν δευτέραν πεντη-

(1) Ὁ πατὴρ *Prospero Semini*, καθηγητῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Γενούας, συνέταξεν ἐπὶ τῆς Λιγυρικῆς Δημοκρατίας διὰ τὸ πανακαδήμειον τῆς Γαλλίας *Τέσσαρες Πραγματείας περὶ τοῦ ἀρχαίου ἐμπορίου τῆς Λιγυρικῆς Δημοκρατίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ (Dissertazioni quattro sopra l' antico commercio della Repubblica Ligure nel Levante.)*

κοντακτηρίδα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος τὴν ἐπιρροὴν τῶν Γενουησίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δωροῦντες ἐντὸς αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ προάστεια τοῦ Σταυροδρομίου καὶ τοῦ Γαλατᾶ (1), παραχωροῦντες ἐν Κριμαίᾳ τὴν Θεοδοσίαν (Καρφίν) καὶ ἐν Ἀσίᾳ τὴν Σμύρνην, Χίον, Τένεδον, Μιτωλήνην, κτλ. (1261—1295), οἱ Παλαιολόγοι ἐνθυμοῦντο βεβαίως ὅτι ἡ Γένουα συνέπραξεν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλὰ πολιτικῆ τὸσον εὐνοῦς τοῖς ὀρθόδοξοις Καίσαροι τοῦ Βυζαντίου δὲν ἦν δυνατὸν νὰ εὐαρεστή τοὺς Βενετούς, αἵτινες τόσον ἰσχυρῶς εἶχον συντελέσει εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ Βενετοὶ ἦσαν ἀντίπαλοι φοβερώτεροι τῶν Πισαίων. Ἡ Βενετία, κληρονόμος τῆς ἑλληνικῆς ἀνδρείας, ἡ τὴν παραναταθήκην τόσον ὑπερηφάνως τηροῦσιν οἱ Ἀλβανοὶ, ἀπεδύθη εἰς φοβεροῦς πρὸς τὴν Γένουαν πολέμους κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα (πόλεμος τῆς Θεοδοσίας 1350—1355) καὶ τῆς Κιότζας (1376—1381), καθ' οὓς αἱ δύο δημοκρατίαι ἔδειξαν μὲν μέγαν ἡρωϊσμὸν, ἀλλ' ἡ πλάστιγξ ἐπὶ τέλους ἔκλινεν ὑπὲρ τῆς Βενετίας. Ἡ βενετικὴ κυβέρνησις, μὴ οὔσα ἐκτεθειμένη εἰς τὰς παραχᾶς, αἵτινες τόσον συνεχῶς ἀπησχόλουν τὴν δραστηριότητα τῶν Γενουησίων, κατέβαλλε πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων τῆς ταχύτητα καὶ δεξιότητα, ὧν συνεχῶς ἡμοίρουν οἱ στασιωτικοὶ ἀντίπαλοί τῆς. Τυφόντι ἡ περίοδος αὕτη τῶν ἀγώνων εἶναι διὰ τὴν Γένουαν ἐποχὴ κινδυνωδῶν πολιτικῶν πειραμάτων. Τοὺς ὑπάτους (2) εἶχον διαδεχθῆ οἱ δήμαρχοι — *podesta* (3) καὶ τοσοῦτος οἱ ἀρχηγοὶ (*capitani*) τοῦ λαοῦ (4), τέλος δὲ ἤλθον οἱ δόγαι (1339), ὧν πρῶτος ἀνεδείχθη

(1) Ἴδε *Sauli*. Ἡ Ἀποικία τῶν Γενουησίων ἐν Γαλατᾶ (*La colonia dei Genovesi in Galata*). Τουρίνον 1831.

(2) Ἴδε *Canale, Epoca I, il Consolato*.

(3) Αὐτόθι, *Epoca II. Podesta*.

(4) Αὐτόθι, *Epoca III. I capitani del popolo*.

ὁ Συμεὼν Βοκκανέρας (*Simone Boccanera*). Ἀλλ' ἡ Γένουα, ἐν ἔδανείζετο ἀπὸ τὴν Βενετιανὸν τὸν θεσμὸν τῶν δογῶν, δὲν ἔδυνάτο οὐχ' ἤττον νὰ προσλάβῃ καὶ τὰς ἀριστοκρατικὰς παραδόσεις τῆς ἑλληρικῆς οικογενείας. Ἡ ἀριστοκρατία τόσον ὀλίγον κατώρθωσε νὰ θέτῃ στερεὰν βάσιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς, ὥστε τὸ ἀξίωμα τοῦ δόγου περιῆλθε προσκαίρως εἰς χεῖρας τεισάρων οικογενειῶν ἐκ τῶν πληθίων (τῶν Ἀδορίων, Φρεγότι, Γουάρκων καὶ Μοντάλδων—*Adorin, Fregosi, Guarca, Montalda*). Τῶν διχοστασιῶν τούτων δεινομένων, παραισέφησαν αἱ ξένοι ἐπιρροαί, αἵτινες συνεχῶς διεκύβευσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Δημοκρατίας. Ὁ Ἀνδρέας Δόριος, ὁ ἡρωϊκὸς ἀντίπαλος τῶν Μουσουλμάνων, ἀναδειχθεὶς ἐλευθερωτῆς τῆς Γενούας, ἀπεπειράθη νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς διὰ τοῦ σχηματισμοῦ νέας ἀριστοκρατίας, συγκειμένης ἐξ ἀπασῶν τῶν σημαίνουσων οικογενειῶν, καὶ καθιστῶν τὸ ἀξίωμα τοῦ δόγου (ὀριζομένου ἐπὶ διετίαν) προσίτων εἰς περισσοτέρους μνηστήρας. Μ' ὄλην τὴν συναμοσίαν τοῦ Φιέσκη κατὰ τοῦ Τζανεττίου Δόρια, ἐξαδέλφου τοῦ Ἀνδρέου, ἦν διηγῆθη ὁ διάσημος καρδινάλιος δὲ Ρέτς καὶ μετέτρεψεν εἰς δρᾶμα ὁ Σίλλερ (1), τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς τῆς πατρίδος διετηρήθη ἐν τοῖς κυριωτέροις αὐτοῦ μέχρι τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, δίχως ὅμως νὰ κατορθώσῃ νὰ παρακωλύσῃ τὰς ἐσωτερικὰς διαμάχας αἵτινες εἰσι, μέχρι βαθμοῦ τινος, ἀναγκαῖαι πρὸς διατήρησιν τοῦ πολιτικοῦ βίου. Τυφόντι ἐνῶ ἄλλοι ἰταλικοὶ λαοὶ ἀπέβαλαν ὑπὸ ἀπολυτόφρονος κυβερνήσεως πᾶσαν ἀρχεβουλίαν καὶ πᾶν φιλόπατρι αἴσθημα, τοῦτο τόσον ζωηρὸν διέμενον ἐν Γενούᾳ, ὥστε ὅταν οἱ Αὐστριακοὶ ἀπεπειράθησαν νὰ καταλάβωσιν αὐτὴν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, διέγερσις τοῦ λαοῦ, ἡ ἀπο-

(1) Ἴδε *Mascardi* Ἡ συναμοσία τοῦ κόμητος *G. L. de Fieschi* (*La congiura del conte G. L. de Fieschi*), 1820.

διώξει τῶν Γερμανῶν — *la cacciata de' Tedeschi* (1), ἀπέδειξεν ἅπαξ ἐπὶ τὴν φιλόπατρον ἐκείνην δραστηριότητα τῶν Λιγυρῶν (1746), ὧν οἱ ἱστοριογράφοι, αἵτινες ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ἔγραψαν τὴν ἱστορίαν τῆς Δημοκρατίας, ὁ Σέρρα (2), ὁ Βιγκέντιος (3), ὁ Βκρέζε (4), ὁ Κανάλέ (5), κτλ., παρέχουσι τόσας ἀποδείξεις.

Ὡς εἰκὸς, αἱ πολλαπλαῖ αὐται ἐπαναστάσεις βαθέως ἐπενήργησαν ἐπὶ τῶν ἠθῶν περὶ τούτου δὲ πολυτίμους παρέχουσι πληροφορίας οἱ χρονογράφοι, αἵτινες ἤρχιταν νὰ γράφωσι κατὰ τὰ τέλη τῆς ΙΑ'. ἑκατονταετηρίδος, καὶ κατόπιν οἱ ἱστοριογράφοι. Ἐν ἀρχῇ ἡ Δημοκρατία τῆς Γενούας ἦν κοινωνία κατ' ἐξοχὴν δημοκρατικῆ. Οἱ Λίγυρες εἶχον ἀρά γε πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως ἀριστοκρατίαν; Ἐὰν ἡ ἀριστοκρατία αὕτη ὑπῆρξε, βεβαίως ὁ ἀπέβαλε τὴν ἐπιρροὴν τῆς ὑπὸ τὸν ἰσότημον δε-

(1) Ἴδε περὶ τοῦ ἐνδόξου τούτου συμβάντος: *Dell' istoria del trattato di Worms fin alla pace di Aquisgrano, Leyde, 1750*. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀποδίδεται εἰς τινὰ τῶν Δόρια. *Accinelli, Compendio della istoria di Genova... dedicato à Maria sempre Vergine, di Genova e di suoi popoli augustissima protettrice. Leipzig, 1750*.

(2) *Serra, Istoria της ἀρχαίας Λιγυρίας καὶ τῆς Γερούας (La Storia dell' antica Liguria e di Genova), Torino, 1834*.

(3) *Vincens, Istoria της Δημοκρατίας της Γερούας (Histoire de la République de Gènes.)* Παρίσιος, 1842. Πρὸ αὐτοῦ ἄλλος Γαλάτης, ὁ *Brégnigny*, εἶχε δημοσιεύσει τὴν *Istoria τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Γενούας, 1753*.

(4) *Varese, Istoria της Δημ. της Γερούας (Storia della Rep. di Genova), Γένουα 1841*.

(5) *Canale, Νέα Istoria της Δημ. της Γερούας (Nuova Storia della Rep. di Genova), Φλωρεντία 1858—1864*.

σποτισμὸν τῶν αὐτοκρατόρων. Τωρόντι δ' ὅταν ἡ Γένουα ὀργανίζηται εἰς κράτος αὐτόνομον, δὲν φαίνονται πλέον ἴχνη τῆς ἀριστοκρατίας ταύτης. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς Σαβόναν καὶ εἰς Νόλο. Ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνήσεως, ἐννοουμένη διὰ τρόπον συνετοῦ, παρεῖχεν ἐφήμερον μὲν, στερεὰν δὲ συνάφειαν εἰς τὰ διάφορα στοιχεῖα ἅτινα ἀπετέλουσαν τὸν δῆμον τῆς Γενούας. Συνενοῦντο δὲ ἐλευθέρως ὅπως ἀγάγωσιν εἰς αἴσιον πέρασ ἐπιχειρήσιν ἐν ἧ ἕκαστος ἐκόμιζε τοὺς πόρους οὓς ἐδύνατο νὰ διαθέτῃ, κεφάλαια, πείραν καὶ ἀνδρείαν. Ἀρχηγὸς ὀνόματι ὑπατος διεύθυνε τὰς κοινὰς ἐνεργείας καὶ τὰ ὠφελήματα διενέμετο ἀναλόγως τῆς καταβολῆς. Τὸ πνεῦμα τοῦτο συνεταϊσμοῦ, οὗ ἡ ὑπαρξίς δύναται νὰ πιστωθῇ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἦν ἡ μεγάλη δύναμις πόλεως κατ' ἐξοχῆς στασιωτικῆς, ἐν ἧ ἕκαστος εἶχε τὴν ὀρθοφροσύνην νὰ κατανοήσῃ ὅτι ἡ ἀνάγκη ὑπερχείου αὐτὸν νὰ θυσιάσῃ προσωρινῶς τὰς ἀντιπαθείας ὑπὲρ τῶν συμφερόντων του. Τὸ αὐτὸ πνεῦμα παρήγαγεν ἐν ταῖς γερμανικαῖς χώραις καὶ παρὰ τοῖς Ἀγγλοσάξωνι τοῖς ἰσχυροῦς ἐκείνους συνεταϊσμοῦς (τὴν *Hanse*, τὴν Ἑταιρείαν τῶν Ἰνδιῶν), οἵτινες διεδραμάτισαν πρόσωπον πολιτικὸν καὶ ἐμπορικὸν ἐπίσης μέγα. Οἱ συνεταϊσμοὶ τῶν Γενουηνσίων πολλάκις ὡσαύτως ἔσχον μικτὸν χαρακτῆρα, ὁ δὲ δῆμος οὗ αἱ ὑποθέσεις συνεζητοῦντο ἐπὶ τῆς δημοσίου ἀγορᾶς ἢ ἐταιρεία θαλασσοῦ ἐμπορίου. Ἐν ἀρχῇ τῶν Γενουηνσίων χρονικῶν βλέπομεν ὅτι ἀποφασισθείσης στρατείας ἐπὶ Συρίαν «συνέστη ἑταιρεία δι' ἕξ μῆνας» ἀνετέθη δὲ εἰς ἕξ ὑπάτους, οἵτινες «εἶχον ὑπηρετήσει ἅπαντες τὸν δῆμον ὡς πρόξενοι.» Ἄλλ' ὁ συνεταϊσμός, δημιουργῶν τὸν πλοῦτον, ὥφειλε ν' ἀναπτύξῃ τὴν ἀνισότητά καὶ νὰ παραγάγῃ ἐμπορικὴν ἀριστοκρατίαν, ἐνῶ, κατὰ τὸν μακρῆσιον Σέρραν, τὸ τῆς πατρίδος πνεῦμα διετήρει ἐκτός τῶν λιμένων τὸ γόντρον τῶν ἀρχηγῶν τῆς φυλῆς. Εἰς τῶν περὶ Σταυροφοριῶν συγγραψάντων, ὁ Ἰάκωβος δὲ Βιτροῦ

(σελ. 127) ἐξεπλάγη ἐκ τῶν παραλλαγῶν αἵτινες ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν πολεμιστῶν τῶν γερμανικῶν καὶ κελτικῶν χωρῶν ὡς ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν θεσμῶν. Οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Γάλλοι, μὴ ἔχοντες ἴσους ἐπὶ τῆς γῆς, εἶσι κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ ἰσχύς τῶν λαῶν. Ἄλλ' οἱ ἄνδρες τῆς Ἰταλίας εἰσὶν ἰσχυρότεροι καὶ εὐσταθέστεροι κατὰ θάλασσαν. Μεταφέρουσι διὰ τῶν πλοίων τὸν τοῦ ἐθνικοῦ τῶν θεσμῶν, τοῦ νόμου τοῦ δῆμου τῶν καὶ τὸ τοῦ συνεταϊσμοῦ πνεῦμα. Ὅπως δ' ὅλοι οἱ ἀνήκοντες εἰς πολιτισμὸν ἀρχαῖον, εἰσὶν εὐγενεῖς καὶ τὴν φρόνησιν ὠθοῦσι μέχρι τοῦ φιλοπόπτου. Ὡς βλέπει τις, ὁ χρονογράφος δὲν εὕρισκε παρὰ τοῖς ἀνδράσι τούτοις, τοῖς λογισταῖς, τοῖς προνοητικοῖς καὶ περιεσκεμμένοις, τοῖς τόσον ὁμοιάζουσι τοῖς νῦν Γενουηνσίοις, οὐδὲν τὸ ἀναμιμνήσκον τὴν γαλατικὴν ἀβουλίαν καὶ τὴν γερμανικὴν ἀπλότητα.

Μ' ὅλας τὰς παραλλαγὰς ταύτας, οἱ Γενουηνσιοὶ οὗτοι, οἵτινες «ἀπιστοῦσι πρὸς ἀλλήλους,» ἀποβάλλουσι τὰς διαθέσεις ταύτας προκειμένου περὶ θρησκείας. Οἱ Λίγυρες εἶχον ἀσπασθῆ ἑνθέρμως τὸν χριστιανισμὸν καταδικαζόμενον ὑπὸ τοῦ Νέρωνος, τοῦ ἀντιχριστοῦ τῆς Ἀποκαλύψεως βαρέως δ' ἔτι ὑπομένοντες τὴν ῥωμαϊκὴν δεσποτείαν, ἀσμένως εἶδον νέαν θρησκείαν, ἣτις ἀπήρσεν εἰς τοὺς Καίσαρας. Ἡ ἐπίσημος λατρεία ἄλλως τε δὲν εἶχε τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον νὰ ῥίψῃ παρ' αὐτοῖς βαθείας ρίζας καὶ ἴσως, ὅπως παρὰ Γαλάταις, τὰ νέα δόγματα συνεφώνουν πρὸς τινὰ τῶν ὅσα ἐπίστευον οἱ βάρβαροι πρόγονοὶ τῶν. Ὄπωσδήποτε, ὁ χριστιανισμὸς στερεὰς ἔρριψε ρίζας εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ αἱ διηγήσεις τοῦ χρονογράφου Καφφάρου ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ πόθος τοῦ πλουτεῖν, ὁ διάπυρος παρὰ τοῖς ἀπερχομένοις εἰς τὴν Ἀσίαν Γῆν, οὐδ' ὅπως παρέβλαπτε τὸ ἔνθερμον τῆς πίστεως. Ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο ν' ἀναγνώσῃ τις τὴν διήγησιν τοῦ χρονογράφου περὶ τῆς καταβάσεως τοῦ ἱεροῦ πυρὸς εἰς τὰς λυχνίας τοῦ Ἁγίου Τάφου. Ἡ σι-

ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΙΑΙ.

(Συνέχεια καὶ τέλος. Ἰδε. Φυλλ. ΙΑ')

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

ΧΡΗΣΜΟΛΟΓΙΚΑ.

Ἵπῆρχε γενικῶς παραδεδεγμένη γνώμη μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὅτι οἱ θεοὶ συνδιελέγοντο οἰκείως μετὰ τινῶν ἀνθρώπων, οὓς ἐπροίκιζον μὲ ἰδιάζουσαν εὐνοίαν, μὲ ὑπερφυσικὴν δύναμιν, καὶ οἱ μόνοις ἐκοινοποιοῦν ἀσμένως καὶ ἀπροκαλύπτως τὰς βουλάς καὶ ἐντολάς αὐτῶν.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν οἱ προνομοῦχοι οὗτοι ἄνδρες διηροῦντο εἰς δύο τάξεις ἦτοι, εἰς τοὺς χρησιμοδοτοῦντας καὶ προλέγοντας τὰ μέλλοντα ἀπλῶς διὰ θείας ἐμπνεύσεως, καὶ τοὺς κεκτημένους τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως. Οἱ χρησμοὶ ἀπήλαυον τοιαύτης τιμῆς καὶ τοσοῦτου σεβασμοῦ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ὥστε αὐτοὺς ἐπὶ πρῶτον, αὐτοῖς συνεβουλεύοντο ἐν πάσαις ταῖς μεταξὺ τῶν διαφοραῖς καὶ διενέξεσιν· αἱ δ' ἀποφάσεις αὐτῶν ἐθεωροῦντο ἱεραὶ καὶ ἀπαραβίαστοι. Οὐδεμία ἀξία λόγου ἐπιχειρήσεις ἐτίθετο εἰς ἐνέργειαν πρὶν ἢ γνωσθῇ πρῶτον ἡ βουλή τῶν θεῶν. Ἄν νέον τι εἶδος κυβερνήσεως ἐμελλε νὰ συστηθῇ, ἂν πόλεμος ἐμελλε νὰ κηρυχθῇ, ἢ εἰρήνη νὰ συνομολογηθῇ, ἢ νόμοι νὰ ψηφισθῶσι, πρῶτη ἢ τῶν χρησμῶν γνώμη ὥφειλε νὰ ἐπιζητηθῇ. Εἰς οὐδένα ὅμως ἐπετρέπετο τὸ νὰ ἐπερωτηθῇ διὰ τοῦ μαντείου τοὺς θεοὺς, χωρὶς νὰ προσφέρῃ αὐτοῖς δῶρα καὶ θυσίας· τοῦθ' ὑπερ ἔτεινε βεβαίως εἰς τὸ νὰ ἐξαίρη τὴν ὑπόληψιν τῶν χρησμῶν παρὰ τῶν λαῶν ὅθεν, κατὰ συνέπειαν τούτου, οἱ ἡγεμόνες μόνον καὶ οἱ πλοῦστοι ἠδύναντο νὰ ζητήσωσι τὴν συμβουλὴν αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ τούτοις οὐδ' ὅπως ἐπετρέπετο τὸ

γῆ τοῦ Γουλιέλμου ἐπισκόπου Τύρου, ὁ τρόπος δι' οὗ ὁμιλεῖ περὶ τῆς εὐρέσεως τῆς ἀγίας λόγχης, εὐρεθείσης θαυμασιῶς εἰς Ἀντιόχειαν, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Γενουηνσιος ἦν ἱκανώτατος ἵνα βαθύτερον καὶ αὐτῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν αἰσθανθῇ τὰς θρησκευτικὰς ἐντυπώσεις.

Διὸ βλέπομεν τοὺς τόσον κερδαλεόφρονες τούτους ἐμπόρους ὅτι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Καισαρείας (1104), ὑπὸ πλεονεξίας ὀρμώμενοι, προήχθησαν εἰς τὰς δεινὰς ἐκείνας ἐπινοήσεις, περὶ ὧν ὁμιλεῖ Γουλιέλμος ὁ Τύρου (X, 75) τοῦ νὰ φαίνωνται ὅτι ἀποδίδουσιν εἰς τὰ λείψανα τῶν ἁγίων τὴν ἀξίαν ὅσην καὶ εἰς τοὺς θησαυροὺς τῆς γῆς. Ἡδὴ εἶχον ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν ἐν Μύροις μοναχῶν τὴν τέφραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, δι' ὃν μεγάλην ἔτρεφον λατρείαν. Μυστικῆ ὁμοιότης ἐφαίνετο ὅτι ὑφίστατο μεταξὺ τῆς ἀξέστου φιλοπατρίας τῶν καὶ τοῦ ζήλου τῆς καρτεροψυχίας τοῦ ἀσκητοῦ ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων ἢν ὑπερήσπισε μετὰ τὴν δραστηριότητος κατὰ τῆς ξενικῆς δυναστείας τῶν Ἡρωδῶν, τῆς ὑπόπτου παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ὅτι ἐνέδωκεν εἰς τὰς ἀκαταμαχῆτους πλάνας τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Διὸ ἡ ἀφίξις τῶν λειψάνων τοῦ Λυτρωτοῦ ἐν Γενούᾳ ἦν ἡμέρα, ἣς ἡ μνήμη ὥφειλε νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πολὺ.

(ἀκολουθεῖ).

ΔΩΡΑ ΙΣΤΡΙΑΣ.

(1) Ὁ Καφφάρος ἔγραψε μέχρι τοῦ 1194· τὸ δ' ἔργον του συνέχισαν οἱ συγγραφεῖς οἱ κληθέντες *Continuatori del Caffaro* (ἴδε Κανάλε, III, 370) μέχρι τοῦ 1294. Μετὰ τοὺς χρονογράφους ἐπέρχονται οἱ ἱστοριογράφοι, Στέλλας ὁ πρεσβύτερος (μέχρι τοῦ 1410), ὁ υἱὸς του (μέχρι τοῦ 1435), ὁ Σεναρέγας (μέχρι τοῦ 1488), ὁ Ἰουστινιάνης (μέχρι τοῦ 1528). Ὁ Καζόνης ἰπάγεται εἰς τοὺς χρονογράφους (μέχρι τοῦ 1700). Ὁ Σολιέττας καὶ ὁ Μποντάδιο (ὁ τελευταῖος δὲν ἦτο Γενουηνσιος) ἔγραψαν λατινιστί.

μαντεύεσθαι κατὰ βούλησιν, ἀλλὰ μόνον ἐν ὄρισμέναις τισὶν ἡμέραις.

Ὁ τρόπος τοῦ χρησιμοδοτεῖν διέφερε κατὰ τόπους καὶ ἐποχάς· ἐντισὶ χώραις, οἱ χρησμοὶ ἀπεκαλύπτοντο ἢ ἐξηγοῦντο ὑπὸ διερμηνέων, ἐν ἄλλαις δὲ, οἱ θεοὶ αὐτοὶ ὑπετίθεντο δίδοντας τὰς ἀποκρίσεις τῶν διὰ ζώσης φωνῆς ἐν ἐνυπνίοις, ἢ διὰ κλήρων.

Οἱ ἄνθρωποι, ἐν τῷ μαντεύεσθαι, ὑπεδήλουν πάντοτε τὴν ἀπόλυτον αὐτῶν ὑπακοὴν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς θεότητος, καὶ ὅτε δ' ἠξιοῦντο εὐνοϊκῆς ἀπαντήσεως, ἐνῆργον μετὰ μείζονος προθυμίας καὶ δραστηριότητος, πεπεισμένοι ὄντες ὅτι ἡ ἐπιχειρήσις αὐτῶν τυγχάνει τῆς συναιρέσεως καὶ ἐγκρίσεως τοῦ οὐρανοῦ. Ὅθεν οὐδόλως θαυμαστὸν ὅτι πλείστοι χώραι ἦσαν καθιερωμέναι πρὸς τὸ χρησιμοδοτεῖν. Ἡ μικρὰ ἐπαρχία τῆς Βοιωτίας ἠδυνήθη ποτὲ νὰ καυχήθῃ ἐπὶ τοῖς πέντε καὶ εἴκοσι μαντείοις αὐτῆς, καὶ ἡ Πελοπόννησος ἐπὶ ἴσῳ ὡσαύτως ἀριθμῷ. Οὐ μόνον δ' ὁ πατὴρ τῶν θεῶν ἐχρησιμοδοτεῖ, ἀλλὰ, προΐόντος τοῦ χρόνου, καὶ τοῖς ἥρωσιν ἀπενεμήθη τὸ πρόνομιον τοῦτο· καὶ οἱ χρησμοὶ τοῦ Τροφωίου καὶ τοῦ Ἀντινοῦ ἐγένοντο ἐντὸς ὀλίγου ἐφάμιλλοι τοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Διός.

Διΐσχυρίσθησάν τινες ὅτι ἅπαντα τὰ μαντεῖα εἰσέγησαν καὶ οἱ χρησμοὶ τῆς γῆς ἐπαυσαν ἀμέσως μετὰ Χριστὸν, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη οὐκ ἔχεται ἀληθείας. Ἡ τοῦ Χριστοῦ γέννησις ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἡ ἀρχὴ τῆς παρακμῆς αὐτῶν· ἀλλ' οὗτοι διετήρησαν τὴν ἑαυτῶν φήμην (καὶ τοὶ ἡ ἐπερώτησις αὐτῶν δὲν ἐγένετο πλέον τοσοῦτο συνεχῶς) μέχρι τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ὁ Χριστιανισμὸς ἤρξατο θριαμβεύειν κατὰ τῆς πολυθείας.

Τὰ μαντεῖα πολλάκις ἠνείχοντο τὸ διωροδοκεῖσθαι. Ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς γνωστὸν, δώροισ διέφθειρεν αὐτά. Ὁ Ἡρόδοτος ὁμοίως, ὅστις πρῶτος ἀνέφερε τὴν διαφθορὰν τὴν πολλάκις ἐπικρατήσαν ἐν τοῖς χρησιμοδοτοῦσι ναοῖς τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς

Αἰγύπτου, ὑπέστη αὐστηρὰν τῶν παρατηρήσεών του ἐπίκρισιν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου.

Ἴδου χάριν περιεργείας τὰ δύο ταῦτα χωρία :

«Ὡς ὧν δὴ οἱ Ἀθηναῖοι λέγουσι, οὗτοι «οἱ ἄνδρες ἐν Δελφοῖσι κατήμενοι ἀρέπει- «θον τὴν Πυθίην χρήμασι» (Ἡρόδ : Βιβλ. V. 63). Καὶ ὁ αὐτὸς πάλιν παρακατιῶν, (66) «Κλεισθένης τε ἀνὴρ Ἀλκμαιωνίδης, ὅσπερ δὴ λόγον ἔχει τὴν Πυθίην ἀναπεῖσαι.»

Πρὸς ταῦτα δὲ ὁ Πλουτάρχος ἀπαντᾷ σκωπτικῶς τάδε :

«... Κλεισθένη μὲν ἀναπεῖσαι, φησι, «τὴν Πυθίαν ψευδόμαντιν γενέσθαι... «ἀφαιρούμενος δὲ τοῦ θεοῦ μαντεῖαν κα- «λὴν καὶ ἀγαθὴν, καὶ τῆς λεγομένης συμ- «προφητεύειν Θέμιδος ἀξίαν.» (Πλουτάρχ. Περὶ τῆς Ἡροδότου Κακοηθείας. XXIII.)

Ὁ ῥήτωρ Δημοσθένης μάρτυς ἐστὶν ὡσαύτως τῆς διαφθορᾶς ταύτης, παρατηρῶν ὅτι οἱ χρησμοὶ τῆς Ἑλλάδος ὑπέκυπτον δουλικῶς τῇ βουλήσει καὶ ἐφέσει τοῦ Βασιλέως τῆς Μακεδονίας, Φιλίππου· τοῦθ' ὅπερ ὠραίως ἐκφράζει διὰ τῆς λέξεως *μιλιππίκειν*. Καὶ τοὶ δὲ τὰ ἀρχαῖα ἔθνη, ἐν γένει, ἀπένεμον τοσαύτην προσοχὴν τοῖς μαντείοις καὶ ὑπὸ τοσαύτης ἐνεφοροῦντο πεποιθήσεως ὡς πρὸς τὴν φιλαλήθειαν πρὸς δὲ καὶ τὴν θεϊότητα αὐτῶν, πλείστοι ὁμοίως ἠγεμόνες καὶ φιλόσοφοι αὐτῶν ἐγίνωσκον τὴν ἀπάτην καὶ οὐδόλως προσεῖχον ταῖς διαταγαῖς τῶν ἱερέων, οὐς τὰ χρήματα ἠδύναντο νὰ διαφθείρουν, ἢ ἡ ἐπέμβασις νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτοῖς σιγὴν.

Τὰ περιφρονητότερα μαντεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἦσαν τὰ τῆς Δωδώνης, τῶν Δελφῶν, τοῦ Διός, τοῦ Ἀμμωνος, καὶ ἄλλα τινά. Ἡ Δωδώνη ἦν πόλις τῆς Θεσπρωτίας ἐν Ἠπείρῳ. Τὸ δὲ περίφημον αὐτῆς μαντεῖον ἔκειτο ἐκεῖ πλησίον ἐπὶ τῷ λοφίσκῳ τῷ καλουμένῳ Τομάρῳ. Ἦτε πόλις καὶ ὁ ναὸς τοῦ Διός καθιδρύθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Δευκαλίωνος, ὅστις συνώκησεν αὐτόθι τοὺς δια-

φυγόντας τὸν φερόνυμον αὐτοῦ κατακλυσμόν. Ὁ ναὸς ἦν ὁ πρῶτος ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ τὸ μαντεῖον φαίνεται ἐν ἀρχαιότερον. Ὁ περὶ αὐτοῦ μῦθος, ὡς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀναφέρεται, λέγει τάδε, αὐτολεξεῖ μεταφραζόμενα :

«Αἱ προμάντιες, ἤτοι αἱ ἱερεῖαι, ἢ προφήτιδες τοῦ Δωδωναίου Διός, διΐσχυρίζονται ὅτι δύο μαῦραι περιστεραι, ἀναπατάμεναι ἐκ Θηβῶν τῆς Αἰγύπτου, ἀφίκοντο, ἡ μὲν εἰς Λιβύην, ἡ δὲ παρ' αὐταῖς ἐν Δωδώνῃ. Ἡ τελευταία δ' αὕτη, σκαθήσασα ἐπὶ φηγοῦ, ὠμίλησε φωνῇ ἀνθρωπίνῃ, εἰποῦσα, ὅτι *ἀράκη ἦν ἵνα ἐδρῶθῃ αὐτόθι μαντεῖον Διός*· καὶ ὅτι οἱ ἐκάτοικοι, ὑπολαμβάνοντες ὅτι θεῖον ἦν τὸ ἀπαγγελλόμενον, ἔπραξαν συνωδᾶ τῇ «θείᾳ διαταγῇ. Ἡ δὲ εἰς τοὺς Λίβυας ἀσποιομένη περιστέρα, λέγουσιν ὅτι προσέταξε τοὺς Λίβυας νὰ ἰδρῶσιν χρηστῆριον τοῦ Ἀμμωνος. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο «τοῦ Διός.» (Ἡρόδοτ. Βιβλ. : 44. 55.)

Καὶ τοὶ δὲ παράλογος ἡ διήγησις αὕτη, δὲν φαίνεται ὅμως στερουμένη πραγματικῆς βάσεως· καθότι οἱ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων διατείνοντο, ὅτι ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, δύο ἱερεῖαι μετήνεγκον τὰς ἱεράς αὐτῶν θεσμοθεσίας εἰς Λιβύην καὶ εἰς Δωδώνην. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ δὲ διαλέκτῳ τῶν λαῶν τῆς Ἠπείρου, ἡ λέξις *πέλειαι*, σημαίνει ἐνταῦτῳ περιστεραι καὶ γραιται. Πρὸς δὲ τούτοις παρατηρητέον ἐνταῦθα ὅτι αἱ προφήτιδες γυναῖκες ἐκαλοῦντο ἐνίοτε καὶ πελειάδες, ἤτοι περιστεραι, καθὼ προλεγοῦσαι τὰ μέλλοντα ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῶν τῶν πτηνῶν.

Ὁ ναὸς οὗτος καὶ αἱ περὶ αὐτὸν στοαὶ, περιεκοσμοῦντο δι' ἀμετακινήτων ἀγαλμάτων καὶ διὰ προσφορῶν τῶν μαντευομένων. Ἐγγὺς τοῦ ναοῦ, τοῦ τῷ Διῷ καθιερωμένου, ὑπῆρχεν ἐκτενὲς δάσος δρυῶν, ἐνοικούμενον, ὡς ὑπετίθετο, ὑπὸ Φαύνων, Δρυάδων καὶ Σατύρων· καὶ πρὸ τῆς χρήσεως τοῦ σίτου αἱ βάλαναι αὐτῶν ἐν μεγίστῃ διεπέλουν ὑπολήψει. Αἱ δρυὲς αὗται ἐλέγοντο αὗται πεπερικισμένοι δι' ἀνθρω-

(ΘΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. ΙΒ').

πίνης φωνῆς καὶ προφητικοῦ πνεύματος. Ἡ Ἀργὼ, τὸ πλοῖον τῶν Ἀργοναυτῶν, ἐκ τῶν δένδρων τοῦ δάσους τούτου ναυπηγηθὲν, κατεῖχεν ὡσαύτως τὴν αὐτὴν δύναμιν τοῦ ὀμιλεῖν διὸ καὶ προσωνομάσθη ἡ *λαλαγοῦσα κίσσα*.

Ταῦτα ὅμως εἰσὶν ἀπλοῖ μῦθοι· διότι τίς δύναται νῦν πιστεῦσαι ὅτι τὰ δένδρα ἔσχον ποτὲ τὴν δύναμιν τοῦ λαλεῖν ἢ αἱ περιστεραι τοῦ προφητεύειν; Τὸ ἀληθές φαίνεται οὕτως ἔχον : οἱ τοὺς χρησμοὺς πρῶτον ἀπαγγείλαντες ἦσαν ἄνθρωποι οἵτινες, ὅτε τὸ μαντεῖον ἐπηρεώτατο, ἐκρύπτοντο ἐπιτηδεῖως ἐπισθεν τῶν δρυῶν, καὶ οὕτω παρέσχον ἀφορμὴν τῷ δεισιδαίμονι λαῶ τοῦ πιστεῦειν ὅτι τὰ δένδρα ὠμίλουν. Καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀποφάσεις τοῦ χρησμοῦ ἐπεδίδοντο ὑπὸ τριῶν γραιῶν γυναικῶν, αἱ δὲ προφήτιδες αὗται ἐκαλοῦντο πελειάδες, ὅπερ σημαίνει ὡσαύτως καὶ περιστεραι, ἐκ τούτου ἡ καταγωγὴ τοῦ μῦθου ὅτι περιστεραι δῆθεν ἐχρησιμοδοτοῦν τοῖς μαντευομένοις.

Ὁ θεὸς ἀπεκάλυπτε τὰ μυστήρια αὐτοῦ ταῖς ἱερεῖαις κατὰ διαφόρους τρόπους. Ἐνίοτε αἱ γυναῖκες αὗται εἰσῆρχοντο ἐν τῷ ἱερῷ ἄλσει, καὶ καθήμεναι πλησίον τῶν προφητικῶν δένδρων παρατήρουν προσεκτικῶς τὸν τῶν ὑπὸ τῶν ζεφύρων κινουμένων φύλλων ψιθυρισμόν, ἢ τὴν τῶν ὑπὸ τοῦ λαίλαπος πλῆγτομένων κλάδων βοήν. Ἄλλοτε πάλιν, ἰστάμεναι παρὰ τὸ χεῖλος πηγῆς τινος, (ἐκ τοῦ Τομάρου ἕρους, ἢ λοφίσκου, πλείστοι κατέρρεον πηγαί) ἠκροάζοντο τὸν μορμυρισμόν τῶν καταρρέοντων ὑδάτων, καὶ ἐπιμελῶς σημειοῦσαι τὴν βαθμιαίαν αὐξήσιν τοῦ ἤχου, προέλεγον ἐκ τούτου τὰ μέλλοντα. Τὴν αὐτὴν ὡσαύτως ἐτήρουν μέθοδον, ἐξηγοῦσαι τὴν ὑπὸ τῆς συγκρούσεως πλείστον χαλκίνων χυτρῶν γινομένην κλαγγήν. Αἱ χύτραι αὗται ἐκρέμαντο περίξ τοῦ ναοῦ, καὶ ἦσαν οὕτω διατεθειμέναι, ὥστε, ὅτε ἡ μία ἐξ αὐτῶν ἐτύπετο, ἅπασαι συνάμα ἐτίθεντο εἰς κίνησιν. Ἡ δὲ ἱερεῖα προσέχουσα εἰς τὸν ἤχον, τινὶ τρόπῳ οὗτος ἐξεδηλοῦτο, ἐτροπολογεῖ-

σμοδότει ἐνίοτε, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου.

Ὁ δὲ ναὸς τοῦ Διὸς Ἀμμωνος (ἦτοι ἀμμόδου) ἔκειτο ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Λιβύης εἰς ἀπόστασιν ἐννέα ἡμερῶν ὁδοπορίας ἀπὸ Ἀλεξανδρείας. Ἐν αὐτῷ ὑπῆρχε περιφνημον μαντεῖον ὕπερ, κατ' ἀρχαίαν τινὰ παράδοσιν, συνεστήθη περὶ τὸν ὄϊδον αἰῶνα πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου ὑπὸ δύο περιστερῶν, αἰτίνες ἀναπτᾶσαι ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Θηβαΐδος, κατήλθον ἢ μὲν εἰς Δαυδώνην, ἢ δὲ εἰς Λιβύην, ἔνθα ὁ λαὸς ἀμέσως ἀνεγνώρισε τὴν θεῖαν αὐτῶν ἀποστολήν. Τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀμμωνος ἐπρωτήθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Περσέως καὶ ἄλλων.

Ἀφοῦ ὁ Ἀλέξανδρος κατέστη κύριος τῆς Αἰγύπτου, συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἐπισκεφθῆ τὸν ναὸν τοῦ Διὸς Ἀμμωνος. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐν αὐτῷ προσελεύσεώς του ἦν τὸ ν' ἀνακηρυχθῆ νίκης τοῦ Διὸς· τιμὴ ἦν πρὸ πολλοῦ ἐπεθύμει. Οὐδὲν φρικωδέστερον τῆς ἐρήμου ἦν διήλθε, καὶ οὐδὲν, ἀφ' ἑτέρου, θελκτικώτερον, κατὰ τὰς μυθώδεις τῶν ποιητῶν ἀφηγήσεις, τοῦ ἰδιαίτερου χώρου ἔνθα ὁ ναὸς ἔκειτο. Οὗτος ἦν ὡς ἐντελής παράδεισος ἐν μέσῳ τῆς ἀπειροῦ ἐρημίας. Ὅτε τέλος ὁ Ἀλέξανδρος ἀφίκετο καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ βωμοῦ τῆς θεότητος, ὁ ἱερεὺς, οὐκ ἀγνωστὴν τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ, τὸν ἀνεκέρυξεν υἱὸν τοῦ Διός! Ὁ κατακτητὴς ἐπαρθεὶς ἐπὶ τῇ ἐξόχῳ ταύτῃ προσαγορεύσει, ἠρώτησεν ἂν θὰ ἐπετύγχανεν εἰς τὰς ἐκστρατείας του. Ὁ ἱερεὺς ἀπήντησεν ὅτι θὰ κατασταθῆ ἀπόλυτος τοῦ κόσμου μονάρχης.

Ἰδοῦ, χάριν περιεργείας, πῶς ὁ Πλούταρχος διηγείται τὰ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου, ἄπερ ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον μεταφέρονται ἐνταῦθα.

«Ὅτε δὲ διεξελθὼν τὴν ἐρημον ἔφθασεν εἰς τὸν τόπον τοῦ ναοῦ, ὁ προφήτης τοῦ Ἀμμωνος ἐχαιρέτισεν αὐτὸν ἀπὸ μέρους «τοῦ θεοῦ, ὡς πατὴρ αὐτοῦ» ὁ δὲ Ἀλέξανδρος τὸν ἠρώτησεν ἂν τις τῶν φονεῶν «τοῦ πατρὸς του διέφυγε τὴν ἐκδίκησιν

αὐτοῦ. Τοῦ δὲ προφήτου εἰπόντος ὅτι ὁ ἀπατὴρ του δὲν ἦτο θνητὸς, μεταστρέψας αὐτὸν λόγον, τὸν ἠρώτησεν ἂν ἐτιμώρησεν ἄλλους τοὺς φονεῖς τοῦ Φιλίππου, καὶ ἂν αὐτὸς θεὸς δίδωσιν αὐτῷ τὸ νὰ γείνη κύριος πάντων τῶν ἀνθρώπων. Χρησιμοδοτήσαντος τότε τοῦ προφήτου, ὅτι ὁ θεὸς καὶ «αὐτοῦ δίδωσιν αὐτῷ, καὶ ὅτι ἡ ἐκδίκησις αὐτῶν φονεῶν τοῦ Φιλίππου ἐγένετο πλημμελής, ἰδωρήσατο τότε τῷ μὲν θεῷ ἀφιερώματα λαμπρά, τοῖς δὲ ἱερεῦσι χρήματα. Ταῦτα περὶ τῶν χρησμάτων οἱ πλείστοι γράφουσιν» αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος, «ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὴν μητέρα του, λέγει «ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ μαντείου χρησμός στινας μυστικὸς, οὗς, ὅταν ἐπιστρέψῃ, θὰ ἀεξείπῃ πρὸς μόνην αὐτήν. Τινὲς ὅμως λέγουσιν ὅτι ὁ προφήτης, καὶ τοι μὴ εἰδὼς «τὴν Ἑλληνικὴν, θέλων ὅμως νὰ τὸν ὑποδεχθῆ φιλοφρόνως, ἀνέκραξεν ἑλληνιστῶν «ὦ παιδίον! ἀλλ' ἀντὶ νὰ προσφέρῃ ὀρθῶς «τὴν λέξιν, ἐβαρβάρισε περὶ τὸ τελευταῖον «γράμμα, ἐκφωνήσας «ὦ παιδίος.» Τὸ σφάλμα τοῦτο εὐπρόσδεκτον ἐγένετο τῷ Ἀλεξάνδρῳ, καὶ οὕτω διεδόθη ὁ λόγος ὅτι τὸ μαντεῖον ἀνεκέρυξεν αὐτὸν υἱὸν τοῦ Διός. (Πλούταρχ. Ἀλέξανδρος XXVII.) Τοιαύτη ὅμως παχυλὴ κολακεία κατέστρεψε τὴν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου φήμην τοῦ μαντείου, καὶ ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Πλουτάρχου μόλις ἠκούετο νὰ ὁμιλῶσι περὶ αὐτοῦ.

Κατὰ τὸν Ὁβίδιον, ὑπῆρχε παρὰ τῷ ναῷ τούτῳ πηγὴ τις ἧς τὰ ὕδατα τὸ μεσημέριον καὶ τὸ μεσονύκτιον ἦσαν ψυχρά, τὴν δὲ πρῶτην καὶ τὴν ἐσπέραν θερμά. Ὑπῆρχον δὲ ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν ἱερεῖς ἐν τῷ ναῷ, ἀλλὰ μόνον οἱ πρεσβύτεροι αὐτῶν ἀπήγγελλον χρησμούς. Ὁ Ἀμμων ἐξέδιδε τὰς ἀποκρίσεις του διὰ τρόπου σαφοῦς καὶ καθαροῦ.

Μεταξὺ δὲ τοῦ μεγίστου ἀριθμοῦ τῶν δευτεροβαθμίων μαντείων, εἰσὶ τινὰ ἀξιόμιστα συντόμου περιγραφῆς.

1. Ὑπῆρχε μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Κίρρα, πόλει τῆς Φωκίδος ἀνηκούσῃ τοῖς Δελφοῖς, ἐξ ὧν ἀπέιχε περὶ τὰ ἐξήκοντα

στάδια. Ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ εὐνοϊκοὶ μόνον χρησμοὶ ἀπήγγελλοντο· ἂν δὲ δυστύχημά τι ἐμελλε συμβῆναι τοῖς μαντευομένοις, ὁ θεὸς ἐξεδήλου τοῦτο διὰ τῆς σιγῆς τοῦ μαντείου.

2. Ἐν Κλάρῳ, πόλει τῆς Ἰωνίας, ὑπῆρχε καὶ ἕτερον μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος Ἐβεθαίου ὅτι αἱ προρρήσεις αὐτοῦ ἐγίνοντο τῇ ἐνεργείᾳ ἐνὸς φρέατος, ὕπερ ὑπετίθετο πηγᾶσαν ἐκ τῶν δακρύων τῆς Μαντοῦς.

Ἡ Μαντιῶ αὕτη, ἐν παρόδῳ εἰπεῖν, ἦν θυγάτηρ τοῦ Τειρεσίου καὶ μάντισσα περίφημος. Ἀφοῦ αἱ Θῆβαι, ἡ πατρίς αὐτῆς, κατεκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἐπιγόνων ἐν τῷ δευτέρῳ κατὰ τῶν Θηβῶν πολέμῳ, ἡ Μαντιῶ μετηνέχθη μετ' ἄλλων αἰχμαλώτων εἰς Κλάρον τῆς Ἀσίας, ἔνθα ἀνδράσατο μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος. Κατὰ τὴν μυθολογίαν, Θηροῦσα ἀδιαλείπτως τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος τῆς, ἔχυνεν ἄρθονα δάκρυα, ἐξ ὧν τέλος ἐσχηματίσθη λίμνη, ἧς τὰ ὕδατα κατεῖχον τὴν δύναμιν τοῦ προφητεύειν.

Ὅτε τις προσήρχετο ἵνα ἐπερωτήσῃ τὸ μαντεῖον τοῦτο, ὁ μέλλων ἀπαγγεῖλαι τὰς ἀποκρίσεις, κατέβαινε ἐντὸς τοῦ φρέατος. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ ἦν ὁμολογούμενος ἐπιβλαβὲς τῇ ὑγείᾳ, οὗτος συνέτεμνε μεγάλως τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του, διὰ τῆς ἐξοσχέσεως ταύτης τοῦ ἐπαγγελλομένου του. Διηγοῦνται ὅτι διὰ τοῦ μαντείου τούτου εἶχε προρρηθῆ ὁ ἄωρος θάνατος τοῦ Γερμανικοῦ, υἱοῦ θεοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Τιβερίου.

3. Ἐν τότῳ τινὶ τῆς Βοιωτίας ὑπῆρχε λίθος καλούμενος *σφροριστήρ*, ἐφ' οὗ ὁ Ἀπόλλων εἶχεν ἀνεγείρει βωμὸν ἐκ τῆς τέφρας τῶν εἰς τιμὴν αὐτοῦ προσφερομένων θυμάτων. Ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν ἐδήλου, ὡς ἀλλαγῶσε τῶν μαντείων του, τὴν θέλησιν του διὰ προφητῶν θεοπνεύστων, ἀλλὰ διὰ μαντικῶν ἤχων, οὗς, ὡς εἰκὸς, παρετήρουν οἱ πρὸς τοῦτο τεταγμένοι οἰωνοσκόποι.

4. Τὸ μαντεῖον τοῦ Τροφώνιου ἀνε-

φάνη τὸ πρῶτον κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον:

Ὅτε διετῆς ἀνομβρία ἐπεκράτει ἐν Βοιωτίᾳ, πλείστα πόλεις τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης διώρισαν ἐπιτροπὴν, ἵνα μεταβάσῃ εἰς Δελφοὺς, προσφέρῃ φόρον λατρείας τῷ Ἀπόλλωνι, καὶ συγχρόνως ἐξαίτησται τὴν συμβουλήν καὶ προστασίαν του. Ὁ θεὸς προσεδέξατο καὶ ἐπήνεσε τὴν εὐσέθειαν τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, ἀλλὰ τοῖς διέταξε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια καὶ νὰ ἐπερωτήσωσι τὸν Τροφώνιον ἐν Λεβαδίᾳ. Οἱ πρέσβεις ἀμέσως ὑπήκουσαν τῇ διαταγῇ, καὶ μετέβησαν εἰς Λεβαδίαν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτόθι σημείον μαντείου παρετήρησαν. Τέλος, εἰς ἐξ αὐτῶν, τοῦνομα Σάων, Ἀκραιφιδῆς (1), ἀνεκάλυψε σημεῖον μελισσῶν, ὧν περ ἀπεφάσισε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πορείαν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἰσηλθεν εἰς σπηλαίον τι, ἔνθα εὐθὺς ἐνόησεν ὅτι αὐτόσε ἦν τὸ μαντεῖον, ὕπερ ὁ Ἀπόλλων τοῖς διέταξε νὰ ἐπερωτήσωσι. Προσκυνήσας ἔθεν τὸν Τροφώνιον ἔλαβε παρ' αὐτοῦ εὐνοϊκὴν ἀπάντησιν· πρὸς δὲ τούτοις ἐδιδάχθη καὶ τὸν τρόπον καὶ τὸ εἶδος τῶν ἱεροπραξιῶν, δι' ὧν ὄφειλέ τις ἐκάστοτε ἀκολούθως ἵνα μαντεύηται παρ' αὐτῷ.

Τὸ μαντεῖον τοῦτο ἦν περιφνημον ἐν Βοιωτίᾳ· λέγεται δ' ὅτι διετηρήθη ἐπὶ πλείστον ἔτι χρόνον ἀφοῦ τὰ τῆς Ἑλλάδος εἶχον ἤδη ἐκλείψει. Ὁ Τροφώνιος ἦτο ἀπλοῦς ἥρωας, ἢ, κατ' ἄλλους, ληστής καὶ κακοῦργος. Ἡ γῆ, κατὰ τὴν μυθολογίαν, ἀνοίχθεισα ὑπ' αὐτὸν, τὸν κατέπιε ζῶντα. Οἱ χρησμοὶ του ἐδίδοντο, ὡς εἴρηται, ἐντὸς σπηλαίου. Οἱ μαντευόμενοι ὄφειλον πρῶτον νὰ καθαρῶσιν· μετὰ πολλὰς δὲ τελετὰς καὶ θυσίας εἰσῆρχοντο ἐντὸς αὐτοῦ· τοῦτο ὅμως διηρεῖτο εἰς δύο φρικώδη ἄντρα, εἰς τὸ δεύτερον τῶν ὁποίων ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς συρομένους μεθ' ὄρμητος, ἔνθα ἀπεκαλύπτετο καὶ τὸ μέλλον αὐτοῖς· ἀλλ' οὐχὶ εἰς ὅλους ὁμοίως, διότι οἱ μὲν ἔβλε-

(1) Ἀκραίφια, καὶ Ἀκραίφια καὶ Ἀκραίφιον· πόλις μικρὰ τῆς Βοιωτίας παρὰ τῇ Κωπαΐδι λίμνῃ.

πον, οί δὲ μόνον ἤκουον. Ἐξερχόμενος τοῦ διπλοῦ τούτου σπηλαίου ὁ μαντευόμενος, ἠρωτᾷτο τί εἶδεν ἢ τί ἤκουσε, καὶ ἦτο ὑπόχρεως νὰ καταγράψῃ ταῦτα ἐπὶ πίνακος. Παρετηρήθη ὅτι οἱ ἄπαξ ἐπερωτήσαντες τὸ μαντεῖον τοῦ Τροφωνίου, συμπαραλάμβανον μεθ' ἑαυτῶν διὰ βίου εἶδος τι μελαγχολίας, καὶ ὅτι οὐδέποτε ἐθεάθησαν γελῶντες.

5. Τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀμφιάρεω ἔκειτο ἐν Θήβαις. Αἱ ἀποκρίσεις αὐτοῦ ἐδίδοντο ἐν ἐνυπνίαις. Ἐν Ἐπιδαύρῳ ὡσαύτως τῆς Πελοποννήσου ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, περίφημος διὰ τὴν θεραπείαν τῶν νοσημάτων τὰ δὲ πρὸς τοῦτο ἰαματικά φάρμακα ἐξεδηλοῦντο ἐπίσης ἐν ἐνυπνίαις.

6. Ἐν Φαραῖς, πόλει τῆς Ἀχαΐας, οἱ χρησμοὶ ἐδίδοντο ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ. Ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως ταύτης ὁ λαὸς εἶχεν ἀνεγείρει λίθινον ἄγαλμα τοῦ θεοῦ τούτου. Πρὸ αὐτοῦ δ' ὑπῆρχε χαμηλὸς λίθινος βωμὸς ἐφ' οὗ ἔκειντο ὄρειχάλκινα δοχεῖα. Οἱ προσερχόμενοι ἵνα λάβωσι χρησμὸν κατέθετον θυμιάματα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, εἶτα δὲ προσέφερον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ βωμοῦ νομίσματα φέροντα ἐγκεχαραγμένην τὴν εἰκόνα τῆς ἰδίας ἐκάστου πατρίδος. Μετὰ ταῦτα προτείνοντες τὰς ἐρωτήσεις τῶν διὰ ψιθυρισμοῦ, ἔτεινον τὸ οὖς αὐτῶν ἐγγὺς τοῦ ἀγάλματος. Μετ' ὀλίγον δ' ἀνεχώρου ἐμφράττοντες ἀμφοτέρω τὰ ὦτα διὰ τῶν χειρῶν τῶν μεχρῖσι ἤθελον διέλθει τὴν ἀγορὰν τότε δ' ἀποσύροντες τὰς χεῖρας προσεδέχοντο τὴν πρώτην παρουσιαζομένην φωνὴν ὡς θεῖον χρησμὸν.

7. Ἐν Βούρα, πόλει τῆς Ἀχαΐας, ὑπῆρχε μαντεῖον τοῦ Ἡρακλέους ἦτοι, σπήλαιόν τι, ἐντὸς τοῦ ὁποῦ αἱ προρρήσεις ἐγίνοντο διὰ βοῶν κίβων. Οἱ μαντευόμενοι, ἀπὸύθουν πρῶτον δεήσεις πρὸς τὸν θεόν, εἶτα δὲ λαμβάνοντες τέσσαρας κύβους ἐκ μεγάλου αὐτῶν σωροῦ κειμένου ἐκείσε ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ, τοὺς ἔρριπτον ἐπὶ μιᾶς τραπέζης. Ἀπαντες οἱ κύβοι ἔφερον ἰδιαιτέρα σημεῖα, ἢ διερμήνευσι τῶν ὁποίων ἐνυπῆρχεν ἐν βιβλίῳ πρὸς τοῦτο χρησιμεύοντι. Εὐθὺς δ' ἔρριπτον τοὺς τέσσαρας

κύβους, ἤνοιγον τὸ βιβλίον καὶ ἀνεγίνωσκον τὴν μοῖραν τῶν.

8. Ἐν Πάτραις, πόλει παραθαλασσίῳ τῆς Ἀχαΐας, ὑπῆρχε ναὸς ἀφιερωμένος τῇ Δήμητρι. Πρὸ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε κρήνη ἐν ᾗ ἐδίδοντο οὐχὶ παντοειδῆς χρησμοί, ἀλλ' οἱ ἀποκλειστικῶς τὰς διαφόρους νόσους ἀφορῶντες. Ὁ τρόπος δι' οὗ ἐμαντεύοντο ἦν ὁ ἐξῆς: Διὰ λεπτοῦ σχοινοῦ κατεβίβαζον κάτοπτρον ἐντὸς τῆς πηγῆς, ἀλλὰ λίαν προσεκτικῶς, ὥστε τὸ ὄπισθεν μόνον μέρος αὐτοῦ νὰ ἐγγίση τὴν τοῦ ὕδατος ἐπιφάνειαν, χωρὶς οὐδόλως νὰ περιβραχῇ τὸ κάτοπτρον ἢ περικαλυφθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Εἶτα προσέφερον θυμιάματα καὶ εὐχὰς τῇ Θεᾷ, καὶ ἐπιθεωροῦντες τὸ κάτοπτρον, ἐκ τῶν διαφόρων σχημάτων καὶ εἰκόνων τῶν ἐν αὐτῷ τότε ἐμφαινόμενων ἐποιούντο τοὺς διαφόρους αὐτῶν συμπερασμοὺς περὶ τοῦ νοσοῦντος. —

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΑΣΦΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΙΡΗΜΕΝΩΝ.

«Οὐδόλως ἐστὶν ἔρθον, λέγει ὁ Γάλλος «Εὐσέβιος Σαλβέρτος ἐν τῷ περὶ «Μαγείας» συγγράμματι αὐτοῦ («*Des Sciences Occultes*») τὸ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν αὐτῷ χρησιμοδοτεῖν τὰ πάντα ἐγίνοντο σκοπούμενως πρὸς ἀπάτην καὶ ρενακισμὸν αὐτῶν μαντευομένων καθόσον μάλιστα οὐ αὐτοὺς χρησμοὺς ἀπαγγέλλοντες διετέλουσαν πολλάκις ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν ἀληθοῦς παραπροσύνης. Ὁ Κ. Τίεδμανν (1) λίαν εἰκό-

(1) *Tiedmann*, Γερμανὸς ἱστοριογράφος τῆς Φιλοσοφίας, γεννηθεὶς τὸ 1745 πλησίον τῆς Βρέμης, καὶ ἀποθανὼν τὸ 1803. Ἐδίδαξε τὰς ἀρχαίας γλώσσας ἐν Κασσέλ, τὴν δὲ φιλοσοφίαν καὶ τὰ Ἑλληνικά ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μαρβούργου. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του φημίζονται τὰ ἐξῆς δύο: «Σύστημα τῆς Στωϊκῆς Φιλοσοφίας» καὶ «Πνεῦμα τῆς Θεωρητικῆς Φιλοσοφίας» ἀμφοτέρω γερμανιστῆ συγγεγραμμένα. Πρὸς δὲ τούτοις ἐξέδωκε καὶ ἀξιολόγους «Μελέτας περὶ Μαγείας.»

«τως πιστεύει, ὅτι αἱ ἱερείαι τῶν ἀρχαίων «Γερμανῶν, αἱ προφητεύουσαι μεταξὺ τῆς «ταραχῆς καὶ τοῦ φλοίσβου τῶν ποταμῶν, «προσβλέπουσαι ἀτενῶς εἰς τὰς δῖνας τῶν «αὐδάτων καὶ τοὺς ἐλιγμοὺς τῶν ρευμάτων, «ὑπέπιπτον, φυσικῶ τῷ λόγῳ, εἰς σκοτο«αδονιάσεις τῆς κεφαλῆς ὡς ἐκ τῆς τοιαύ«της θέσεως τοῦ σώματος αὐτῶν. (1) Πα«αρόμοιόν τι φαίνεται καὶ ἐν τῇ καταλη«απτικῇ καταστάσει, εἰς ἣν οἱ μαγνητι«αζόμενοι, τοὺς ὄντας ἀσθενεῖς φύσει κατὰ «ατε τὸν ὄργανισμὸν τοῦ σώματος, καὶ ἔτι «μᾶλλον κατὰ τὸ πνεῦμα, διὰ τοῦ διατα«αράττειν καὶ ἐρεθίζειν τὴν φαντασίαν, καὶ «προσηλόνειν τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἐπὶ πο«αλὺ εἰς ἐπανελημμένας χειρονομίας, μονο«ατόνους καὶ παραλόγους.»

Ἡ μουσικὴ πρὸς τούτοις, ἐξασκούμενη τὴν ἀριδὴλον αὐτῆς ἐπενέργειαν, διατίθησι πολ«λάκις τὸν ἐνθουσιαστὴν ἵνα πιστεύσῃ ὅτι οἱ «θεοὶ παρεδέχθησαν αὐτὴν ὡς μέσον ἀπο«καλύψεως. Μεσαζὺ τῶν Ἑβραίων, ὡς καὶ «μεταξὺ ἐτέρων λαῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ «προφήτης προσφεύγει εἰς τὴν μουσικὴν ἵνα «διατηρήσῃ τὴν προφητικὴν ἀναγωγὴν τοῦ «πνεύματος αὐτοῦ. Ὁ Ἑλισσαῖ, ἀφοῦ ὡμο«λόγησεν ὅτι, ἐπειδὴ βλέπει παρόντα τὸν «Ἰωσαφὰτ βασιλέα τοῦ Ἰούδα, δύναται νὰ «προφητεύσῃ, λέγει: «Τώρα φέρετέ μοι ἕνα «μουσικόν. Καὶ ἐγένετο, κιθαρωδοῦντος τοῦ «μουσικοῦ, χεῖρ Κυρίου ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἤρ«ξατο προφητεύειν.» (Βασιλειῶν. Δ. Κεφ. Γ. 44—46).

Οἱ προφῆται ἢ *Barvas* τοῦ Ἰνδοστᾶν δι«εγείρουσαν τὸν νοῦν αὐτῶν δι' ἀσμάτων ἱερῶν «καὶ ὄργανικῆς μουσικῆς, καὶ οὕτω κατα«λαμβάνονται ὑπὸ εἰδους τινὸς φρενητιάσε«ως συνοδευομένης μετ' ἄλλοκότων χειρονο«μιῶν, καὶ τέλος ἐκφέρουσι λέξεις ἀσυναρ«

(1) . . . «Τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυ«αναικῶν (τῶν Γερμανῶν), αἱ ποταμῶν δι«αναις προσβλέπουσαι καὶ ρευμάτων ἐλιγ«μοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι προσέσι«πίζον.» (Πλουταρχ. Γ. I. Καῖσαρ. ΧΙΛ).

τήτους, θεωρουμένας ὡς χρησμούς. Οἱ προ«φῆται οὗτοι δέχονται καὶ μαθητὰς, οὓς «καθυποβάλλουσι, μετὰ προπαρασκευαστι«κάς τινας ἱεροπραξίας, εἰς μουσικὴν κα«λουμένην θεοδικίαν. Οἱ δὲ ὑπ' αὐτῆς τῆς «δοκιμασίας μὴ περιπίπτοντες εἰς φρενητιώ«δη ἔκστασιν τοῦ νοῦς, ἀμέσως ἀποβάλλον«ται ὡς ἀνίκανοι, ὡς ἀνάξιοι θείας ἐμπνεύ«σεως.

Ἐκτὸς ἂν ὁ νοῦς ἐρεθισθῇ, εἶναι ἀδύνα«τον νὰ ὑπάρξῃ πίστις ἢ πεποίθησις εἰς χρη«σμούς» καὶ ἵνα παραχθῇ αὕτη τῷ ἀκροατῇ «ἢ τῷ θεατῇ, ἀναγκη ὥστε ὁ χρησιμοδοτῶν «νὰ ὑποστῇ πρῶτος τὸν ἐρεθισμὸν. Ἐν τοῖς «ναυῖς τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς «Αἰγύπτου, παρεκτὸς τῆς χρήσεως αὐλῶν, «κυμβάλων καὶ σαλπίγγων, καὶ ἄλλαι ἰ«σχυρότεραι δυνάμεις ἐτίθεντο εἰς ἐνέργειαν, «ὅτε οὐράναι μεθερμηνεύσεις ἐμελλον ν' ἀ«παγγελθῶσιν.

Ὅτε τὸ ὄνειρον ἦτο τὸ ἐκλεχθὲν μέσον ἀποκαλύψεως, πρόσωπα λίαν νέα καὶ ἀ«πλοῦκά ἐξελέγοντο ὡς τὰ μᾶλλον κατάλ«ληλα πρὸς ἐπίτευξιν τοιαύτης μαντικῆς, «προσδοκούμενα ὑπὸ μαγικῶν ἐπικλήσεων «καὶ θυμιαμάτων πρὸς τοῦτο συντελεστικῶν. Ὁ Πορφύριος ὁμολογεῖ ὅτι τοιαῦται προ«παρασκευαὶ καὶ ἱεροπραξίαι δύνανται κα«λῶς νὰ ἐξάψωσι τὴν φαντασίαν καὶ ὁ Ἰ«άμβελιχος (1) ἐκφράζει τὴν αὐτὴν γνώμην «διαφοροτρόπως, προσεπιβεβαιῶν ὅτι δι' αὐ«τῶν ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ἱκανὸς καὶ τοῦ «προσεγγίσει τῇ θεότητι!

(1) Ἰάμβελιχος. Φιλόσοφος νεοπλατωνι«κός, γεννηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ'. μ. Χ. αἰῶνος, ἐν Χαλκίδι τῆς Κοίλης Συρίας, καὶ ἀποθανὼν τὸ 333. Ἦτο μαθητὴς τοῦ Πορ«φυρίου καὶ ἐδίδαξεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐ«πρέσβευε φιλοσοφίαν τινὰ μυστικὴν, μεθ' «ἧς συνεμίγνυε τὴν μαγείαν καὶ θεουργίαν. Ἐδίδασκε πρὸς τούτοις τὸν τρόπον τοῦ συ«κοινωνεῖν μετὰ τῆς θεότητος, ἢ μετὰ τῶν «μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου μεσολαβούντων «δαιμόνων. Διστείνετο δὲ ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ἐ«θαυματούργει.

Ἡ ἱέρεια τοῦ πλησίον τῆς Μιλήτου, ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, μαντείου τῶν Βραγχιδῶν, πρὶν ἢ προφητεύσῃ, εἰσέπνευεν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς τὰς ἀναθυμιάσεις ἱερᾶς τινος πηγῆς. Ὁ χρησμός τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Κλάρῳ ἐξεδίδοτο ὑπὸ ἱερέως, ὅστις, ὡς προείπομεν, παρεσκευάζετο πρὸς τοῦτο καταβαίνων ἐντὸς φρέατος τοῦθ' ὅπερ καὶ συνέτεμενε τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς του. Ὁ ἀλλόκοτος τρόπος, δι' οὗ ἡ Πυθία ἐξετίθετο εἰς τὰς ἐκ τοῦ σπηλαίου τῶν Δελφῶν ἐκπεμπομένας ἀναθυμιάσεις, ἤδη ὡσαύτως περιεγράφη. Ὁ Πλούταρχος μᾶς βεβαίως, ὡς καὶ ὁ Πίνδαρος λέγων :

« . . . Μαντεύσατο εἰς θεὸν ἐλθὼν

« Τῷ μὲν ὁ Χρυσόκμας εὐώθεος ἐξ
ἀδύτου ναῶν πλόον

« Εἶπε, κτλ. » (Ὀλυμπιονίκ. Ζ. 31—32).

ὅτι αἱ ἱερᾶ αὐταὶ ἀναθυμιάσεις συνωδεύοντο ὑπὸ εὐωδίας ἀφικνουμένης μέχρι τοῦ μέρους ἐνθα ἴσταντο οἱ μαντευόμενοι. Ἄλλ' εἴτε φυσικὰ ἀρώματα συνεμίγνυντο μετὰ φυσικῶν ἐνεργειῶν, ἢ οἱ τοῦ μαντείου ἱερεῖς διὰ τεχνητῶν ἀρωμάτων προσεπάθουν ν' ἀποτρέπωσι καὶ διαλύωσι τὴν δυσωδίαν τῶν ἐκ τοῦ σπηλαίου ἀερίων, δὲν δυνάμεθα περὶ τούτου ν' ἀποφανθῶμεν. —

Ὅτε λοιπὸν ὁ ἱερεὺς τῆς Κλάρου προσέβαλλε σπυδαίως τὴν υγείαν του διὰ τῆς ἐν τῷ φρέατι καταβάτεώς του· ὅτε ἡ ἱέρεια τῶν Βραγχιδῶν καὶ ἡ Πυθία τῶν Δελφῶν εἰσέπνευον τὰ ἀέρια ταῦτα μεθ' ἑτέρων φυσικῶν ἢ τεχνητῶν ἐπενεργειῶν· ὅτε ἡ προφήτις τῶν Γερμανῶν, ἐν τῇ ἐκστάσει τοῦ νοῦς αὐτῆς, ἴστατο ἀκίνητος, παρὰ ταῖς ὄχθαις τῶν καταρρέοντων ποταμῶν· ὅτε οἱ προφῆται τοῦ Ἰνδοστᾶν ἐγκατέλειπον ἑαυτοὺς εἰς τὴν δύναμιν τῆς μουσικῆς, ἥς ἢ ἐπ' αὐτῶν ἐπίδρασις διετρέφετο ὑπὸ τῆς ὀρθοσκευτικῆς τῶν ἀνατροφῆς, οὐδὲν ἀποτέλεσμα, ἐν ἀπάσαις ταύταις ταῖς περιπτώσεσιν, ἤθελεν εἶσθαι, ἢ ἠδύνατο νὰ ἦναι φυσικώτερον, εἰμὴ παραγωγὴ φρενητιάσεων, σκοτοδινιάσεων, μέθης τοῦ νοῦς καὶ ἐρεθισμοῦ τῶν αἰσθήσεων. Ἡ δὲ ὑποτιθεμένη θεία ἔμπνευσις, ἢ μᾶλλον, οἱ εἰς αὐτὴν

ἀποδιδόμενοι χρησμοὶ ἦσαν ἀπλαῖ σκευαί τῶν ἱερέων καὶ τῶν μάντεων· ἀλλ' ἢ ἐπιστήμη κατεῖχε τὴν προεδρίαν πάντοτε ἐπὶ τοῦ προφητικοῦ αὐτῶν ἐπαγγέλματος, κανονίζουσα τὴν διαχείρισιν τῶν πράξεων καὶ ὑπαγορεύουσα ἀλανθάστως ἠθικὰς τε καὶ ὕλικὰς ὠφελείας αἷς ἠδύνατο ἐξ αὐτῶν νὰ πορίζωνται οἱ αυτοκαλούμενοὶ οὗτοι *Θαυματουργοί*.

Ἐμ. Γιαννακόπουλος.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΒΕΛΙΣΚΟΥ ΤΗΣ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ (1).

Ἡ ἐσχάτως γενομένη εἰς Ἀγγλίαν μεταφορὰ τοῦ ὀβελίσκου τῆς Κλεοπάτρας, ἐπισύρασα πῶς τὴν προσοχὴν τοῦ κοινῶ ἐπ' αὐτοῦ, παρέσχεν ἡμῖν τὸ ἐνδόσιμον τῆς συλλογῆς τῶν ἐπομένων περὶ αὐτοῦ εἰδήσεων.

Ὁ ὀβελίσκος οὗτος, ὁ κατὰ παράδοσιν εἰδικώτερον Βελόνη τῆς Κλεοπάτρας καλούμενος, ἔχει ὕψος 60 ποδῶν καὶ διάμετρον κατὰ τὴν βᾶσιν ἐπτὰ ποδῶν· ἀπετέλει δὲ μεθ' ἑτέρου ὀβελίσκου, συνωνύμου αὐτοῦ καὶ ὀρθίου ἱσταμένου ἐτι, τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ τοῦ Καίσαρος ἢ κατ' ἄλλους τῶν ἀνακτόρων τῆς Κλεοπάτρας· κειμένην οὐ μακρὰν τῆς λοχιάδος καλουμένης Θήρας

(1) Ὁ ὀβελίσκος οὗτος ἐγκατελείφθη κατὰ θάλασσαν, ἐνθ' ἠμετέρετο εἰς Ἀγγλίαν· πλὴν μετὰ τινὰς ἡμέρας εὐρέθη ὑπὸ Μελιταίου πλοίου. Ὁ πλοίαρχος δὲν θέλει ἤδη ν' ἀποδώσῃ τὸ εὑρημα, αἱ δὲ ἐφημερίδες ἀγγέλλουσιν ὅτι ἡ ὑπόθεσις θὰ δικασθῇ.

Κατὰ τὸ *Ἀθηναίον*, φήμη κυκλοφορεῖ ὅτι οἱ Ἀμερικανοὶ ἠγόρασαν καὶ τὸν ὑπολειπόμενον ὀβελίσκον, ὅστις ἐστήθη ὑπὸ Θόμψιος τοῦ Γ'. Οὗτος εἶναι κατὰ τι μεγαλῆτερος τοῦ τῆς Κλεοπάτρας. Εἶναι ὅντως λυπηρὸν ὅτι ἡ Ἀνατολὴ ἀπογυμνοῦται πολυτίμων κειμηλίων. Σ. Δ.

παρὰ τὴν θάλασσαν τοῦ πρὸς βορρᾶν λιμένος τῆς ἀρχαίας Ἀλεξανδρείας· ζήτημα δ' εἰσέτι εἶναι ἂν ἡ Κλεοπάτρα αὕτη ἦτον ἢ περιβόητος διὰ τὰ θέληγρά της μνηστῆ τοῦ Ἀντωνίου, ἢ ἕτερα τίς ἐκ τῶν πολυαριθμῶν βασιλίδων τῆς Αἰγύπτου τῶν φερουσῶν τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἄλλ' οἱ ὀβελίσκοι οὗτοι ἦσαν πολλῶ ἀρχαιότεροι τοῦ οικοδομήματος, μετενεχθέντες πρὸς κόσμον αὐτοῦ ἐξ Ἡλιουπόλεως, ἐνθα ἴσταντο πρὸ τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ἡλίου, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἱερογλυφικῶν σημείων (1). Ἦσαν δὲ, ὡς πάντες σχεδὸν οἱ ἀρχαιότεροι ὀβελίσκοι τῆς Αἰγύπτου, μονόλιθοι καὶ κατεσκευασμένοι ἐξ ἐρυθροῦ γρανίτου, ὅστις, ὡς γνωστὸν, ἐπὶ πολλὸν χρόνον διατηρεῖται ἀβλαβῆς καὶ ἦτο τὰ μάλα πολύτιμος· διότι παρετηρήθη ὅτι σπανιώτατα δυνατὸν νὰ κοπῶσιν ἐξ αὐτοῦ τεμάχια τοσοῦτον μεγάλα ὅσον ἀπητοῦντο πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν.

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ὀβελίσκος ἔκειτο κατὰ γῆς, περὶ πῶς ὑπὸ σεισμοῦ, βεβουθισμένος ἐν τῇ ψάμμῳ καὶ περιστοιχόμενος ὑπὸ ἐδάφους ἀγόνου καὶ ὡσεὶ πεπερασμένοι διὰ κοσκίνου, ἐν ᾧ μόλις ἀθλίαις χλόη ἀνέτελλεν ἅμα φουομένη καὶ μαραιομένη.

Ἴδου δὲ πῶς ὁ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐντολῇ τῆς Δανικῆς κυβερνήσεως περιηγηθεὶς τὴν Αἴγυπτον καὶ Νουβίαν *Frederick Lewis Norden* περιγράφει αὐτὸν κατὰ τὴν ἀγγλικὴν μετάφρασιν τοῦ *Peter Templeman*.

« Ὁ κατὰ γῆς εὐρισκόμενος ὀβελίσκος φαίνεται συντριβείς, ἀλλ' ἐξ ὅσον ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσω ἐκ τῶν ἱερογλυφικῶν του, ἐπιτρέπεται ν' ἀποφανθῶ ὅτι περιεῖχε τὰ αὐτὰ σχήματα καὶ τὴν αὐτὴν διάταξιν, οἷα καὶ ὁ ὀρθίος ἱστάμενος . . . Αἱ δύο ἐφθαρμμένα καὶ ἐξίτηλα φέρουσαι σημεῖα πλευραίων δεικνύουσι τὴν μεγάλην διαφο-

(1) Αἰγυπτιακὰ ὑπὸ Π. Κ. Κ. (Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου Κωνσταντίου). σελ. 462.

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. 1Β΄.)

ρὰν τὴν ἐνυπάρχουσαν μεταξὺ τοῦ κλίματος τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Αἰγύπτου· διότι οὐδὲ πῦρ, οὐδὲ βάρβαρος χεὶρ κατέφθειρε τοὺς λίθους τούτους. Τοῖς πᾶσι δὴλον ὅτι μόνη ἢ ἀπὸ τοῦ χρόνου φθορὰ κατέφαγε τινὰ τῶν σχημάτων καὶ ἐξήλειψεν ἕτερα, καὶ περ βαθύτα ἐγκεχαραγμένα. » (1)

Ἐτερος δὲ νεώτερος Γάλλος περιηγητῆς ὁ *I. J. Ampère* ἐν τῇ *Eis Αἴγυπτον περιουσία* (2) αὐτοῦ λέγει καὶ περὶ τῶν δύο ὀβελίσκων τὰ ἐξῆς.

« Ἀμφότεροι παρουσιάζουσι τὰ ὀνόματα τῶν αὐτῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, καὶ τοὶ αἱ ἐπιγραφαὶ δὲν εἶναι παρόμοιοι. Ἐπὶ τῆς μεσαίας σειρᾶς ἀναγινώσκειται τὸ ὄνομα Τουθμῶσις τοῦ Γ'. ἐπὶ δὲ τῶν δύο πλαγίων σειρῶν τὸ ὄνομα Ῥαμεσσῆ τοῦ Μεγάλου, τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλουμένου Σωστρίως. Δὲν εἶναι δὲ σπάνιον τὸ νὰ βλέπωμεν οὕτω τὰ ὀνόματα δύο Φαραῶ εὐρισκόμενα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὀβελίσκου· εἰς βασιλεὺς ἤγειρε τὸ μνημεῖον καὶ ἐνεχάρατε τὸ ὄνομά του, ἄλλος δὲ πάλιν βασιλεὺς ἐνεχάρατε τὸ ἰδικόν του παρὰ τῷ τοῦ πρώτου· ἀλλὰ πάντοτε ἐν τῇ μεσαίᾳ σειρᾷ ἐτίθετο ἡ ἀρχαιοτέρα ἐπιγραφή. »

Πρὸς τούτοις ὑπάρχουσι καὶ ἕτεροι δύο βραχύτατοι ἱερογλυφικαὶ ἐπιγραφαὶ δηλοῦσαι ὅτι ἐχαράχθησαν παρὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Ῥαμεσσῆ (3). Ὡστε τρεῖς ὄλαι ἐποχαί φέρονται σημειωμένοι ἐπὶ τῶν μνημείων τούτων.

Ἐνταῦθα ὅμως ἐγείρεται τὸ ζήτημα διὰ τί οἱ Ῥωμαῖοι αυτοκράτορες, οἱ τοσοῦτους ἄλλους ὀβελίσκους μετενεγκόντες εἰς Ῥώμην καὶ ἀλλαγῇ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Αἰγύπτου, δὲν προτίμησαν μᾶλλον τὸν πλησιέστερον τοῦτον; Θεωροῦντες πλὴν τὰς δύο αὐτοῦ πλευρὰς τὰς ὑπὸ τοῦ χρόνου ἐφθαρμμένας θέλομεν εὐρεῖ ἀρκούντα λόγον τῆς μὴ μεταφορᾶς του. Ὅ,τι παρείδον δ-

(1) *Travels in Egypt and Nubia* 4. 5.

(2) *I. J. Ampère. Voyage en Egypte.*

(3) Αἰγυπτιακὰ ἐνθα ἀνωτέρω.

μως οί Ῥωμαῖοι, οί Ἀγγλοὶ φιλοκτημόνεστεροι δὲν ἀπηξίωσαν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἐδωρῆσατο αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Γεώργιον τὸν Δ', ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις διὰ τε τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν ἱερογλυφικῶν καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν οὐχὶ εὐκαταφρόνητον δαπάνην — 46 χιλιάδας λιρῶν στερλινῶν περίπου — ἀνέβαλλε τὴν μεταφορὰν. Πρὸ τριῶν πλὴν ἐτῶν ἀποφασίσασα νὰ κοσμήσῃ διὰ τοῦ λαμπροῦ μονολίθου μίαν τῶν πλατειῶν (τὴν τοῦ Βατερλὸ ἴσως) τοῦ Λονδίνου ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Ἀλέξανδρον εἰς Αἴγυπτον, ἵνα βεβαιωθῇ ἂν ὁ νῦν Χεδίβης ἐπεκύρου τὴν δωρεάν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ' τῆς δ' ἀπαντήσεως εὐνοϊκῆς γενομένης, ἐπελάθετο τοὺς τελευταίους τούτους μῆνας τῶν ἔργων ἀποστείλασα εἰς Ἀλεξάνδρειαν τοὺς οἰκείους ἐργάτας, οἵτινες κατεσκευάσαν ἰδιαιτέραν θήκην σιδηρᾶν, ἱκανὴν νὰ πλῆθῃ, καὶ ἐν αὐτῇ ἔθεσαν τὸν ὀβελίσκον τὴν 30^η δὲ Αὐγούστου καθείλκυσαν εἰς τὴν θάλασσαν τὸν πελώριον κύλινδρον περικεκλεισμένον εἰς ξύλινον κιβώτιον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὕδωρ εἰσίδυεν ἐντὸς τοῦ περικαλύμματος, ἐπανεφέρον τὸν ὀβελίσκον εἰς τὴν ψάμμον τὴν ἐβδόμην Σεπτεμβρίου (ἔ. ν.) καθείλκυθη ἐκ νέου εἰς τὴν θάλασσαν μετὰ πληρεστάτης ἐπιτυχίας καὶ προσεδέθη εἰς τὴν ἄκραν τοῦ ἀτμοπλοίου *Ολίγα*, ἣτις ἀπῆρεν ἐν μέσῳ τῶν ἀνευφημιῶν τοῦ παρισταμένου πλήθους, ἀφοῦ πρότερον συνέτριψαν τὸ ξύλινον περικάλυμμα.

Περατοῦντες τὴν βραχεῖαν ταύτην πραγματείαν εἶπωμεν ὅτι ἡ σιδηρᾶ θήκη κατηρτίσθη οὕτως, ὥστε νὰ φέρῃ τέσσαρας ναύτας, ἔργον ἔχοντας νὰ διευθύνωσι τὰς κινήσεις τοῦ ὀβελίσκου σμικρόνους πάση δυνάμει τὴν ἔντασιν τῶν κάλων τοῦ ῥυμουλικήματος· ἔχει δὲ ἡ θήκη αὕτη μῆκος 30 μέτρων καὶ διάμετρον 5 μέτρων, ἡ κάθεσις αὐτῆς εἶναι 3 μέτρων, τὸ δ' ὑπ' αὐτῆς ἐκτοπιζόμενον ὕδωρ ζυγίζει 80 τόνους.

Ἐπὶ τῆς πρώτης τούτων καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ τῆς δευτέρας ἡ Αἰγυπτιακὴ τέχνη

ἐφθασεν εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν, οὐδέποτε δὲ τὰ ἱερογλυφικὰ ἐπεχειρήσθησαν μετὰ πλείονος τελειότητος. Ἀλλ' αἱ ἀλλοιώσεις αἰς τὸ κλίμα τῆς Ἀλεξάνδρειας ἐπέφερον ἐπὶ τοῦ ὀβελίσκου τῆς Κλεοπάτρας δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ ἐκτιμῶμεν τὴν τελειότητα τούτων ἐπίσης, ὡς ἄλλων ὀβελίσκων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ κάλλιον διατηρουμένων.

Στ.φ. I. Παπαμιχάλης.

ΠΕΡΙ ΤΙΝΟΣ ΜΟΛΥΒΑΟΒΟΥΛΟΥ ΤΗΣ
ΕΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ ΦΡΑΓΚΙΚΗΣ
ΗΓΕΜΟΝΕΙΑΣ.

Πρὸ πολλῶν μνηῶν ὁ κ. Θεόδωρος Ἐμμ. Βαλταζῆς ἐδωρῆσατο τῷ Μουσεῖῳ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς τὸ ἐπόμενον σταυροφορικὸν μολυβδόβουλον μετακομισθὲν ἐκ τῶν νοτίων μερῶν τῆς Ἀρμενίας.

Ἐμ.π. † *SIGILLVM BOAMVNDI PRINCIPIS ANTIOCHIE*. Ἐν τῷ ἐπιπέδῳ εἰκονίζεται ὁ ἡγεμὼν γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἐπὶ ἵππου τρέχοντος πρὸς ἀριστερὰν καὶ κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ μακρὰν σημαίαν.

Ἐπ. † *SANCTVS PETRVS. SANCTVS PAVLVS*. Ἐν τῷ ἐπιπέδῳ εἰκονίζονται ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος ὄρθιοι ἄνω τῶν ὁποίων τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν εἰδει περιστερᾶς ἐν τῷ μέσῳ δὲ αὐτῶν ὑπάρχει πεφουτευμένος κρῖνος.

Τοῦ μολυβδόβουλου τούτου, οὔτινος παραθέτομεν κατωτέρω τὴν εἰκόνα κατὰ τὸ φυσικὸν μέγεθος, δεῦτερον ἀντίτυπον ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ πολυτιμῆτῳ συλλογῇ τοῦ ἐν Ἀθήναις νομισματολόγου κ. Παύλου Λάμπρου, οὔτινος χάρτινον ἐκτύπωμα εὐηρεστήθη νὰ μοι ἀποστείλῃ ὁ ἀξιότιμος αὐτοῦ υἱὸς κ. Ἰωάννης Λάμπρου.

Ἀνήκει δὲ προφανῶς εἰς τινὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς ἐν Συρίᾳ Ἀντιοχείας. Ἡ φραγ-

κικὴ ἡγεμονία τῆς πόλεως ταύτης συνεστήθη τῷ 1098 κατὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν, κυριευθείσης τῆς πόλεως μετὰ μεγίστης ἐπιμονῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων χριστιανῶν. 1) Πρῶτος δὲ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἀνεδείχθη ὁ Μάρκος Βοεμοῦνδος, υἱὸς τοῦ ῥιψοκινδύνου νορμανδοῦ Ῥοβέρτου Γουισκάρδου.

Ἡ νομισματικὴ τῶν σταυροφόρων δὲν ἐπέφερον εἰσέτι βέβαια ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τοὶ δὲ μετὰ πολλῆς ἐπιμονῆς ἀρκετοὶ λόγοι ἀσχολοῦνται εἰς τὸ νὰ ἀποδίδωσι μετὰ πιθανότητος τὰ εὐρισκόμενα νομίσματα εἰς τινὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς πόλεως ταύτης, αἱ ἔρευναι ὅμως αὐτῶν ἐπαναλαμβανόμεναι βαθμῶδην μετ' αὐστηροτέρας κριτικῆς ἀποδεικνύονται ἐνίοτε ἀτυχεῖς.

Τὰς αὐτὰς δυσκολίας δύναται τις, νομί-

4) Ὁ Michaud περιγράφει ἐκτενῶς τὴν κατὰ τῆς Ἀντιοχείας σταυροφορικὴν ἐκστρατείαν ἐν τῇ αὐτοῦ *Histoire des Croisades*. ἔκδ. H. Breholes. τομ. I. σ. 141—209.

ζῶ, νὰ ἀπαντήσῃ καὶ ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τοῦ ἡμετέρου μολυβδόβουλου, ὑπερκαὶ τοὶ ἀναγνωρίζω τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα δυσκολίαν, ἐπιχειρῶ ἐν τοσοῦτῳ νὰ ἀποδώσω μετ' ἐπιφυλάξεως εἰς Βοεμοῦνδον τὸν Γ' στήριζόμενος ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἐπὶ τῶν ἐπομένων παρατηρήσεων.

Ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, τὸ μολυβδόβουλον τοῦτο μετηνέχθη ἐκ τῶν μερῶν τῆς Ἀρμενίας. Ἐξ ὅλων τῶν ἐπτὰ ἡγεμόνων τῆς Ἀντιοχείας, οἵτινες ἔφερον τὸ ὄνομα Βοεμοῦνδος, μόνον ὁ Βοεμοῦνδος Γ'. ἔσχεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον περισσοτέρας μετὰ τῆς Ἀρμενίας σχέσεις. Οὗτος μάλιστα, ἐπιθυμῶν νὰ μεγεθύνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ, ὑπεστήριξε καὶ δικαιοῦματα ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης, ὅπου θὰ ἐσώζοντο βεβαίως καὶ τινὰ μοναστήρια ἢ νοσοκομεῖα ὑπὸ τὴν ἐαυτοῦ προστασίαν, εἰς 2ν τῶν ὁποίων θὰ ἀνήκε καὶ τὸ εἰρημένον μολυβδόβουλον, ὡς ἔν, ὡς εἶκός, προσρητημένον εἰς χειρόγραφον αὐτοῦ χρυσόβουλον. Οἱ λοιποὶ Βοεμοῦνδοὶ ἐλαχίστας σχέσεις εἶχον μετὰ τῆς χώρας ταύτης.

Ἄλλος λόγος τῆς κατ' ἐμὲ ἀποδόσεως

τοῦ μολυβδοβούλου τούτου εἰς Βοεμουνδον Γ'. εἶναι καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν ἐπ' αὐτοῦ γραμμάτων, ὅστις ἐστὶν ὅμοιος τῷ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἡγεμονεύσαντος πατρὸς τοῦ *Raymond de Poitiers*, ἐνῶ τὰ μετὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ κοπέντα νομίσματα ἔχουσι διαφορὰν τινα ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τῶν γραμμάτων. Εἰς τὸν Βοεμουνδον Γ'. ὁ κόμης *de Vogué* 1) ἀπέδωκε τὰ ὑπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ *F. de Saulcy* 2) δημοσιευθέντα νομίσματα ἐκεῖνα ἅτινα ἔφερον καὶ τὴν εἰκόνα κρίνου. Ἡ ἀπόδοσις αὕτη ἐπιβεβαιούται ἤδη καὶ ἐκ τοῦ ἡμετέρου μολυβδοβούλου, ὅπερ φέρει τὸ αὐτὸ ἄνθος μεταξὺ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

Ἄλλος δὲ λόγος εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς μιᾶς τοῦ μολυβδοβούλου ἐπιφανείας παράστασις τοῦ Βοεμουνδου ἐπὶ ἵππου. Ἐπὶ τινων νομισμάτων τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας Λέοντος Β'. ὑπάρχει ἡ αὐτὴ παράστασις ἣν δὲ οὗτος σύγχρονος Βοεμουνδου Γ'. Καὶ ἐπὶ νομισματοῦ τῆς Ἀντιοχείας φέροντος ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐπιγραφὴν ANTO ὑπάρχει ὁμοία παράστασις εἰκονίζουσα τὸν ἡγεμόνα ἐπὶ ἵππου πρὸς ἀριστερὰν, κρατοῦντα ἐν τῇ χειρὶ μακρὰν σημαίαν. Τὸ νόμισμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη ὑπὸ *F. de Saulcy*. 3) Ὁ δὲ κ. *Gustave Schlumberger*, μέλος τῆς ἐν Παρισίοις ἐταιρίας τῶν ἀρχαιολόγων τῆς Γαλλίας, ἐδημοσίευσεν ἕτερον ὅμοιον νόμισμα, ὅπερ φέρει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν αὐτὸν μὲν ἔριππον, ἀλλὰ πρὸς δεξιάν' νομίζει δὲ ὁ ἀξιότιμος αὐτοῦ ἐκδότης ὅτι ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ νομισματοῦ τούτου δύναται ἄνευ φάβου νὰ ἀποδοθῇ εἰς τινὰ τῶν πρώτων ἡγεμόνων τῆς Ἀντιοχείας. 4) Ἐὰν δὲν ἀνακα-

1) *Revue numismatique*, 1865. σ. 305.

2) *Numismatique des Croisades. pl. IV.* ἀριθ. 3—5.

3) *Numismatique des Croisades* πίν. IV. ἀριθ. 2.

4) *Monnaies des princes chrétiens d' Orient. Paris*, 1875. σ. 8.

λυθῶσιν ἕτερα ἀντίτυπα φέροντα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἡγεμόνος, νομίζω ὅτι, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μολυβδοβούλου, τὰ τοιοῦτου εἶδους νομίσματα δύναται ν' ἀποδοθῶσιν εἰς Βοεμουνδον τὸν Γ'. Τὰ δὲ νομίσματα ἐκεῖνα, ἅτινα ἀποδίδονται μὲν εἰς αὐτὸν, φέρουσι δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν *BOAMVNDVS*, ἀφ' ἑτέρου δὲ *ANTIOCHIA*, πρέπει νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς Βοεμουνδον Δ'. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν κατατάσσω καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ κ. *Schlumberger* δημοσιευθὲν νόμισμα. 2) Τὰ νομίσματα τοῦ *Raymond* ἐνῶ φέρουσι ἀφ' ἑνὸς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου ἔχουσιν *ANTIOCHIE* ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τῶν Βοεμουνδου Δ' συνήθους τύπου *ANTIOCHIA*. 3) Τὴν συνήθειαν τοῦ πατρὸς φαίνεται ὅτι ἠκολούθησε καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βοεμουνδος Γ', ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ μολυβδοβούλου ἐπιγραφῆς. Ἄπαντα λοιπὸν τὰ εὐρεσκόμενα νομίσματα μετὰ τοῦ τύπου *BOAMVNDVS* καὶ *ANTIOCHIE* πρέπει, νομίζω, νὰ ἀποδίδωνται ἀναμφισβητήτως εἰς τὸν Βοεμουνδον Γ'.

Τὰ κυριώτερα συμβάντα τῆς ἡγεμονίας του οὕτως ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ *Michaud*. Ἐνῶ πολλὰ δυστυχήματα ἐμάστιζον τὰς χριστιανικὰς ἀποικίας, ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐνησχολεῖτο νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος του, ἅπαντα δὲ τὰ μέσα τῷ ἐφαίνοντο πρόσφορα πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων του. Ὁ Βοεμουνδος ἀντεποιεῖτο καὶ δικαιοῦματα ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀρμενίας, πρὸς ὃ μετεχειρίζετο πᾶσαν ἰσχὴν καὶ πάνουργίαν. Μετὰ πολλὰς λοιπὸν ἀλυσιτελεῖς δοκιμὰς εἴλκυσε ἐν τῇ πρωτεύουσῃ του τὸν *Rupin de La Montagne*, ἡγεμόνα τῆς Ἀρμενίας, ὃν καὶ ἐκράτησεν ὡς αἰχμάλωτον. Τῷ προσέφερε δὲ ἔπειτα τὴν ἐλευθερίαν ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ ὅτι ὁ αὐτὸς ὄφειλε καθήκοντα ὑ-

2) Ἐν *Monnaies inédites des Francs en Orient. Le Mans*, 1876. σ. 12—15.

3) Βλέπε τινὰ τῶν νομισμάτων τούτων ἐν τῇ σπουδαίᾳ διατριβῇ τοῦ κ. Π. Λάμπου, *Monnaies inédites d' Antioche et de Tripoli. Le Mans*, 1876. σ. 6.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ Ο ΕΚ ΦΟΥΡΝΩΝ.

ποταγῆς. Ἀποποιηθέντος τοῦ *Rupin*, ὁ Βοεμουνδος εἰσῆλασεν εἰς Ἀρμενίαν, ἐνθα ὁ *Livon*, ὁ νικητὴς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀντιοχείας, τὸν ἐβίασε νὰ θρασυῖ τὰ δεσμὰ τοῦ αἰχμάλωτου του. Μετὰ πολλὰ ἔτη, νεαὶ ἔριδες διηγέρθησαν μεταξὺ τοῦ Βοεμουνδου καὶ τοῦ *Livon* (ἦτοι Λέοντος Β'.) γενομένου ἤδη ἡγεμόνος τῆς Ἀρμενίας. Ἐπὶ τῇ προφάσει δὲ ὅτι θὰ ὁμιλήσωσι περὶ τῆς εἰρήνης, ὁ Βοεμουνδος ἐκάλεσε τὸν *Livon* εἰς συνέντευξιν. Ἀμφότεροι δὲ ἠναγκάσθησαν ἐνόρκως νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τῆς συνδιασκέψεως ἄνευ φρουρᾶς καὶ ἀκολουθίας· ἀλλ' ἕκαστος αὐτῶν ἐσκέπτετο ἐνδομύχως τοῦ νὰ μὴ φυλάξῃ τὸν ὄρκον. Ὁ Ἀρμένιος ἡγεμὼν ὑπέρξεν ὁ εὐτυχέστερος καὶ δολιότερος· διότι συλλαβὸν τὸν Βοεμουνδον καὶ θέσας αὐτὸν εἰς δεσμὰ μετέφερεν εἰς ἓν τῶν φρουρίων του. Ἐκτοτε ἐπανελήθη ὁ πόλεμος μετὰ περισσοτέρας μανίας. Οἱ τε λαοὶ τῆς Ἀρμενίας καὶ οἱ τῆς Ἀντιοχείας ἔσπευσαν εἰς τὰ ὄπλα· αἱ πεδιάδες καὶ αἱ πόλεις ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμονιῶν ἐκυριεύθησαν καὶ ἐληλατήθησαν ἐξ ὀλοκλήρου. Ἐντούτοις ἀπεφασίσθη νὰ ἀποκατασταθῇ εἰρήνη. Μετὰ τινὰς λοιπὸν συζητήσεις περὶ τῶν ὄρων, ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἀπεστάλη εἰς τὸ κράτος του. Διὰ τινος δὲ συμφωνίας μεταξὺ τῶν δύο πριγκήπων, ἡ *Alia*, θυγάτηρ τοῦ *Rupin*, ὑπανδρεύθη τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ Βοεμουνδου. Ἡ ἔνωσις αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἐχέγγυον διαρκοῦς εἰρήνης· ἀλλὰ τὸ σπέρμα τῆς διαιρέσεως ὑφίστατο εἰσέτι· διότι ἀμφοτέρω τὰ μέρη διετήρουν τὸ πάθος τῶν προσβολῶν· ὥστε ἐκάστη ἀπόπειρα εἰρήνης ἐγίνετο νέον ἀντικείμενον διχονοιῶν, ὃ δὲ πόλεμος ἦτο πάντοτε ἔτοιμος νὰ ἀναρριπισθῇ. 4)

Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς.

1) *Michaud, Hist. des Croisades. tom. II, σ. 178. Πρὸς. Du Cange, Les familles d' Outre-mer publiées par G. Rey. Paris*, 1869 σ. 120 καὶ 197.

Οὗτος ἐγεννήθη ἐν τῇ κόμῃ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων ἐκ πατρὸς Γερασίου καὶ μητρὸς Δέσπωσης· εἶχε δὲ καὶ δύο ἀδελφάς, Ἀλεξάνδραν, μητέρα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, Χίω καὶ Φουρνᾶ διδασκάλου καὶ ἀρχιδιακόνου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, καὶ ἑτέραν, ἐξ ἧς ὁ ἀνεψιὸς του Διονύσιος ἱερομόναχος λόγιος. Καὶ τὰ μὲν πρώτα μαθήματα διήκουσεν ἐν τῇ πατρίδι του καὶ παρὰ τῷ ἐκ Βρανιανῶν διδασκάλῳ Θεοφάνει μονάζοντι ἐν τῷ μονιερῷ τῆς κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος Ζωοδόχου πηγῆς, ἔχων συμμαθητὰς του τὸν Ἰωάννην Ἀγραφιῶτην γραμματεῦσαντα παρὰ τῷ ἀγ. Λαρίσσης καὶ εἶτα διευθύναντα τὴν ἐν Ἰασίῳ Αὐθεντικὴν Σχολὴν, καὶ τὸν Σέργιον τὸν Μακρὴν ἢ Μακραῖον, διδάξαντα ἐν Ἀθῶνι καὶ Κωνσταντινουπόλει ἰδιωτικῶς τε καὶ δημοσίᾳ· μετὰ ταῦτα δὲ μεταβὰς εἰς Ἰωάννινα κατὰ τὸ 1750 καὶ διατρίψας ἐκεῖ δέκα περίπου ἔτη παρὰ τῷ ἐκ Μετσόβου Τρύφωνι, ὡς καὶ τῷ Κοσμῷ Βασιλοπούλῳ, προέστη μετὰ τοῦτο τῆς ἐν Κοζάνῃ Σχολῆς, ὅπου διέμεινεν ἐπὶ 5 περίπου ἔτη μέχρι τοῦ 1770. Κατὰ τὸ 1776 ὁ ἀγ. Βεῤῥόϊας Δανιὴλ προθυμούμενος νὰ συστήσῃ σχολεῖον ἐν Βερροῖᾳ προσκαλέσατο ὡς διδάσκαλον αὐτοῦ τὸν ἐν τῷ Λαυριωτικῷ κελλίῳ τοῦ Ἀθῶνος διαμένοντα τότε Κύριλλον ἀμὲ μισθὸν 200 γρόσια ἐτησίως, καὶ τράπεζαν δεσποτικὴν καὶ εὐνοίαν πολλήν. Ἄλλ' ἄγνωστον ἂν μετέβη ἐκεῖ γνωρίζομεν μόνον ὅτι ἐσχολάρχησεν ἐν Θεσσαλονικῇ καὶ Σκύρῳ καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς Ἀθῶνα. Ἐκτὸς τούτων εἶχε προσκληθῆ καὶ εἰς Σιάτισταν, ὡς καὶ εἰς Κοζάνην ἐκ νέου, εἰς Τύρναβον καὶ εἰς Ἀγραφα. Ἄλλ' ἀπεποιήθη νὰ δεχθῇ διὰ διαφοροῦς λόγους, καὶ κυρίως διότι ἔπασχεν ἐκ ποδαλγίας καὶ χειραλγίας· ἅ ἄταφος κείμαι νεκρὸς, ἔγραψε πρὸς φίλον του ἡ κλίνη μου τόμβος μοι ἐγένετο· ὀδύνας καὶ πόνοις ἀφορήτοις ποδαλγίας καὶ χειραλγίας συνέχομαι . . . περισσώτερον εἶμαι τεθνηκῶς

παρά ζωντανός. Ἐν τιοιούτοις οὖν εὐρισκό-
μενος προσδέχομαι τὸν σώζοντά με ἀπὸ ὀ-
λιγοψυχίας, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλῶ νὰ
μοὶ χριζή τὸ ἐν τοῖς στενοῖς, ὃ λέγεται
φάρμακον, τὴν ὑπομονὴν διὰ νὰ ὑπομείνω
τὸν δίκαιον τοῦτον τῶν ἀμικτιῶν μου κα-
νόνα καὶ νὰ εὐχαριστῶ τὸ πανάγιον αὐτοῦ
ὄνομα. » Καίτοι τοσοῦτον ἔπασχεν, ἀλλ'
ἔμως δὲν ἐπάυσατο τοῦ σπεῖρειν τὸν καλὸν
σπόρον τῆς πνευματικῆς ὠφελείας.

Κατὰ τὸ 1775 διωρίσθη καὶ κοινὸς
πνευματικὸς τῶν ἐν Ἀθῶνι μοναχῶν διὰ
πατριαρχικοῦ γράμματος, ὅπερ σώζεται
παρ' ἐμοί.

Τὸν ἄνδρα ἱστόλιζον πλεῖσταί ἀρεταί·
ἦν «φιλόθεος, εὐσεβής, φιλόσοφος, ὑπομονη-
τικὸς, διδακτικὸς, σεβάσμιος» κτλ. Τόσον
δὲ ἠγάπα τὸν ἀκτῆμονα βίον, ὥστε πολ-
λάκις καὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐστερείτο
καὶ ὅμως ἐπρότιμα «οἶχεσθαι λιμῶ ἢ ἐπαι-
τεῖν.» Ὡς ἐκ τῆς ἀνεχειρίας ταύτης καὶ ἡ
κατατρήχουσα αὐτὸν νόσος πωλλάκις διὰ τὴν
κακὴν διαίταν ἐπετείνετο. Διότι πῶς ἦτο
δυνατὸν ἀ'εὶ ῥῶσθαι τρεφόμενον μυραίνῃ καὶ
κορτῶ; » Καὶ ἐν τούτοις ἐκ τοῦ ὑστερέμα-
τός του συχνάκις πολλοὺς συνέτρεχε πρὸς
ἐξακολούθησιν σπουδῶν.

Τούτου ἐξηρημάτισαν πολλοὶ καὶ καλοὶ
μαθηταί, ὡς ὁ Χίου διδάσκαλος Σπυρίδων,
ὁ ἅγιος Αἰγίνης Ἀμβρόσιος καὶ πλεῖστοι
ἄλλοι, ἐν οἷς διακρίνεται ὁ περίφημος Ἰω-
άννης ὁ ἐκ Τυρνόβου ἢ Πεζάρου.

Τιοιοῦτος ὢν ὁ ἐν δαιότητι οὐχ' ἦττον ἡ
σοφία κλειζόμενος Κύριλλος ὑπέργηρος καὶ
δεινῶς πάσχων ἀπέθανεν ἐν Ἀθῶνι κατὰ
Μαῖον τοῦ 1805, μόνην ὕλικὴν περιουσίαν
ἐγκαταλείψας τῷ ἀνεψιῶ του Διονυσίῳ ἐν
κελλίον εἰς Ἀθῶνα.

Φίλος του δὲ τις ἐσύνησε τὸ ἀκόλουθον
ἐπιτάφιον·

« Ἐνθάδε θέσκελον ἄνδρα σοφὸν κατὰ
«γαῖα καλύπτει,

« Πνεῦμα δ' ἔνεστι Θεοῦ ἀγνωτάτη πα-
«λάμη·

« Χαῖρέ μοι, ὀλιγόδαμον ἰδ' ἀσπαστὸν
γε κάρηρα,

« Κυρίλλου ἱεροῦ οὔνομα τὸ γλυκὺ μοι.
« Χαῖρέ μοι, ὦ πάτερ, ὃ ἤθῆτε πολλάκις
« χαῖρε.

« Πάντα τὰ τῆδε φυγῶν ἤλυθας εἰς λι-
« μένα·

« Πόντος δ' γὰρ βιότιοιο κυδοιμοτόκοισιν
« ἀήταις,

« Πλησσομένοιο λυγρῶς αἰὲν ἀνακραδαί·
« Χαῖρέ μοι, ἐξερῶ αὐθις τοι κ' οὐποτε

« λήξω,
« Εἰ καὶ νῦν ἡμᾶς εἰσας αἰχθυμένους.

« Πάντα δὲ ἀστατέοντα τὰ τῆδε πόλει
« εἰτέόν γε,

« Ἡ ῥὰ σοφός, στασίμων, ὡς κεν ἔχοιμεν
« ἔρον·

« Θουδότην τε, Χρῦσανθον κάμειτε αὐ-
« θι τε δῆτα,

« Ἐνθα δὲ αὐλίξῃ, δέξειαι ὑστατίως.
« Ὡς Τριάς ὑψίθρονον, Τριάδ' ὑμνεῖωμεν

« ἀλήκτως.
« Ἐν μέλεσι ζαθέοις, καὶ γλυκροῖσι πο-

« αῖθοις.

Τοῦ Κυρίλλου φέρονται πολλαὶ κατὰ Ζα-
βίραν ἐπιστολαὶ πρὸς Σωφρόνιον, Κύριλλον
καὶ Καλλίνικον τοῦς Πατριάρχας περὶ ἐκ-
κλησιαστικῶν καὶ κανονικῶν ὑποθέσεων,
καθὼς καὶ πρὸς πολλοὺς ἄλλους φίλους του
πολλαὶ ἄλλαι, ὡς καὶ ἐπιγράμματα καὶ
ᾠδαὶ ἅπερ ἅπαντα ὁμοῦ με πολλὰς ἀνεκ-
δότους αὐτογράφους τοῦ Σεργίου, τοῦ Μα-
κκαρίου, Πεζάρου, Ἀθ. Παρίου, Σπυρίδωνος,
Κρεμύδου κλπ. ὁσονοῦπα ἐκδοθήσονται.

Ἐγραψα ἐν Κασαμπᾶ. I. Δ. Α.

ΟΙ ΒΥΚΟΛΑΚΕΣ ΠΑΡΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙΣ.

Ἡ παρ' ἡμῖν περὶ βρυκολάκων δεισιδαι-
μονία εἶναι ἀρχαιοτάτη. Ὁ Κοραῆς εἰς
διάφορα μέρη τῶν γραμματικῶν αὐτοῦ ἔρ-
γων ἀπέδειξεν ὅτι ἡ λέξις *βορβόλακας* πα-
ράγεται ἐκ τοῦ *μορμολύκη* κατὰ μετά-
πτωσιν ἀμφοτέρων τῶν μ εἰς θ, ὡς συνέβη
καὶ εἰς πλεῖστας ἄλλας λέξεις τῆς ἡμετέ-

ρας γλώσσης. 1) Ἀλλὰ νεώτεροί τινες μυ-
θογράφοι, ἀγνοοῦντες ἐν λεπτομερείᾳ τὴν
ἱστορίαν τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι
δεισιδαιμονιῶν, ἀπέφηναν ὅτι ἡ περὶ βρυκο-
λάκων ἀνεφάνη εἰς νεωτάτους χρόνους.
Τούτοις δὲ προσεξάρχει ὁ ἐγκριτος μυθογρά-
φος *Alfred Maury*, ὅστις ἄνευ συγκρίσεως
προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ περὶ βρυ-
κολάκων παράδοσις ἐπεκράτησεν ἐν Εὐρώ-
πῃ ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου περιπου αἰῶ-
νος καὶ ὅτι κατάγεται ἀπὸ τῶν Σλαύων,
παρ' ὧν διεδόθη ὑστερον τοῖς νεωτέροις
Ἑλλησι. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς γνώμης
του ἄπτεται καὶ τῆς καταγωγῆς τῆς λέξε-
ως *βουρκόλακας*, ἣν παράγει ἐκ τῆς σλαβι-
κῆς δῆθεν *vykorlak*, τῆς προελθούσης, ὡς
λέγει, κατὰ παραφθορὰν ἐκ τῆς *oupirite* δη-
λούσης τὴν βδέλλαν. Ἀλλ' ὁ παρ' ἡμῖν ἐλ-
λόγιμος καθηγητῆς κ. Ἀντώνιος Καραγιάν-
νης, ὅστις συνέταξεν ἀξιόλογον ἐπιστη-
μονικὸν περὶ τῶν ἐλληνικῶν δεισιδαιμονιῶν
ἔργον, περιλαμβάνον τὴν συγκριτικὴν αὐ-
τῶν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων,
κάλιστα ἀπέδειξε τὸ σαθρὸν τῆς εἰρη-
μένης γνώμης διὰ τῆς παραθέσεως παλαι-
ῶν τινῶν παραδόσεων ἐκδηλουσῶν ὅτι ἡ
παρ' ἡμῖν περὶ βρυκολάκων δεισιδαιμονία
εἶναι ἐλληνικωτάτη καὶ ἀρχαιοτάτη. 2)

Ἐν τῷ ἐπομένῳ δὲ ἄρθρῳ ἀποδειχθήσε-
ται ὅτι ἡ αὐτὴ δεισιδαιμονία ἀπὸ τῶν ἀρ-
χαίων ἐναπέμεινε καὶ παρὰ βυζαντινοῖς,
παρ' οἷς οἱ βρυκόλακες ἐκαλοῦντο κατα-
χθόνιοι. Τὰς περὶ τούτων δὲ εἰδήσεις με-
ταφέρω ἐξ ἀνεκδότων χειρογράφων νομο-
κανόνων συντεταγμένων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν
βυζαντινῶν νομολόγων. Περιττὸν δὲ νὰ εἴπω
ὅτι οἱ νομοκάνονες οὗτοι, ὧν ἅπασαι
σχεδὸν αἱ βιβλιοθήκαι περιέχουσιν ἀντίτυ-
πά τινα, διεσώθησαν ἀπὸ τῶν μέσων χρό-
νων τῆς βυζαντινῆς περιόδου καὶ ὅτι εἰ-
σὶν ἅπαντες γεγραμμένοι κατ' ἐκλογὴν ἐκ

1) Ἀτακτα. II, σ. 84. V, σ. 34. Αἰλιόδ.
Αἰθιοπ. Β' σ. 5.

2) Α. Καραγιάννη, Δεισιδαιμονίας δοκί-
μιον. I, σ. 231—238.

βυζαντινῶν συγγραφέων, ἐκκλησιαστικῶν τε
καὶ νομικῶν. Αἱ εἰρημέναι λοιπὸν εἰδήσεις
κάλιστα παριστῶσι τὰς ἐπικρατούσας πα-
ρὰ βυζαντινοῖς περὶ βρυκολάκων ἰδέας, αἵ-
τινες αἱ αὐταὶ παραμένουσι καὶ παρ' ἡμῖν
τοῖς μεταγενεστοῖς.

Τὸ ἐπόμενον τεμάχιον ἀπέσπασα ἐκ τοῦ
ὑπ' ἀρθ. Β—25 χειρογράφου τῆς ἐν Σμύρ-
νῃ Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς. 1)

Περὶ τῶν καιόντων τοῦ βουρκόλακου.

«Οἱ καιόντες τοῦς βουρκόλακους, καὶ
ἐξ ἐκείνων καπνίζόμενοι, χρόνους ἐξ μὴ
κοινωνήσων.

Ἐρώτ. Εἰ εὐρεθῇ νεκρὸς καταχθόνιος
ἦγουν βουρκόλακας τί δεῖλεῖ ποιῆσαι;

Ἀπόκ. Τοῦτο οὐκ ἐστὶ ἀλλ' ὁ διάβο-
λος βουλόμενος ἀπατῆσαι τινὰς πρὸς τὸ
ποιῆσαι τι ἀπρεπὲς πρὸς πειρασμὸν καὶ
δρῆν Θεοῦ, ποιεῖ τὰ σημεῖα ταῦτα πρὸς
δὲ πολλάκις καὶ ἐν νυκτὶ φαντάζεται τι-
νάς, ὡς ἔρχεται τις, ὃν ἴδαισι πρότερον, καὶ
ὀμιλεῖ αὐτοῖς, ἐστὶν ὅτε καὶ προλέγει τι-
νά. Ἄλλοτε δὲ δοκοῦσι βλέπειν ἐν ὄψῃ αὐ-
τῶν ἱστάμενον, ἢ περιπατοῦντα, ὃς ἐστὶ
τεθνηκὼς πρὸ πολλοῦ παρακινεῖ δὲ αὐτοῦς
καὶ σκάπτουσι τὸν τάφον ἵνα ἴδωσι τὸ
λείψανον καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔχουσι τελείαν
πίστιν εἰς τὸν Θεὸν μετασχηματίζεται ὁ
διάβολος καὶ ἐνδύεται τὸν νεκρὸν καὶ ὁ
πολυήμερος νεκρὸς καὶ πολυχρόνιος, δοκεῖ
νεκρὸς εἶναι, καὶ σάρκα ἔχειν. Ὅθεν οἱ τά-
λανες ὀρμῶσιν εἰς πῦρ, βλέποντες αὐτὸν
αἶμα καὶ ὄνυχας ἔχοντα καὶ ἐπισυνάγουσι
ζύλα καὶ καιοῦσι τὸ λείψανον. Καὶ τὸ μὲν
λείψανον ἅπαξ καὲν, ἠφανίσθη κατὰ τὸ
παρὸν, ἀναστήσεται δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς
κρίσεως καὶ ἀναποκριθήσεται τούτοις ἔμ-
προσθεν τοῦ φοβεροῦ κριτοῦ, ὃν καὶ παρα-
πεμφθήσονται τῷ αἰωνίῳ πυρὶ, ἀθάνατα
κολαζόμενοι, ἐὰν μὴ γνησίως μετανοήσωσι
ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησαν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ

1) Βλ. τὸν ἡμέτερον Κατάλογον τῶν χει-
ρογράφων. σ. 38 ἀρθ. 65.

θεῖοι Πατέρες, ἐξαετῆ χρόνον ἐκανόνισαν τοὺς ποιούντας τὸ τοιοῦτον ἀνόμημα λαϊκούς, τοὺς δὲ ἱερεῖς ὤρισαν παντελῶς καθαιρεῖσθαι.

Πρέπει δὲ μᾶλλον, ὅταν εὐρεθῆ τὸ τοιοῦτον δαιμόνιον, καλεῖσαι τοὺς ἱερεῖς ἵνα ποιήσωσι παράκλησιν τῆς Θεοτόκου καὶ μικρὸν ἀγιασμὸν, εἶτα νὰ λειτουργήσουν καὶ νὰ ὑψώσουν Παναγίαν εἰς βοήθειαν πάντων, νὰ ψάλλουν καὶ μνημόσυνον μετὰ κολύβων· εἶτα τοὺς δύο ἀφορισμοὺς τῆς βαπτίσεως καὶ τοὺς λοιποὺς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, καὶ μετὰ τοῦ ἀγιασματος βῆσαι τὸν τυχόντα λαὸν ἐκεῖ, τὸ δὲ περίσσευμα νὰ τὸ χύσουν ἐπὶ τὸ λείψανον, καὶ χάριτι Θεοῦ φυγαδεύει τὸ δαιμόνιον.»

Τὸ αὐτὸ κεφάλαιον περιέχεται καὶ ἐν ἑτέρῳ νομοκάνονι τῆς ἡμετέρας Βιβλιοθήκης ἀντιγραφέντι τῷ 1697 ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Ἀρσενίου 4) ἐν ἄλλῳ δὲ εὐρηται ἐν παραφράσει κατὰ τὸ ἴδιωμα τοῦ ις' καὶ ιζ' αἰῶνος. 2)

Καὶ τὸ ἐπόμενον ἀπόσπασμα ἀντέγραψα ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρθ. Β—51 χειρογράφου, ἀπανθισθέντος κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα. 3)

«Περὶ τοῦ λέγοντος ὅτι μετὰ τὸν θάνατον συγκόνηται τὸ ἀποθαμένον σῶμα καὶ πνίγει ἀνθρώπους· καὶ τοῦτο εὐλέπουν ἐν δράματι καὶ καίουν τῷ σώματι ἐκείνῳ διὰ νὰ μὴδὲν ἀπολέσῃ καὶ ἄλλους.»

Ὁ θεῖος Ἰωάννης ὁ Νηστευτῆς φησὶν: ὅτι ἤκουσα εἰς πολλὰς χώρας καὶ πόλεις καὶ γίνεται πρᾶγμα παράνομον ἀπὸ μεγάλης ἀγνωσίας καὶ ἀμαθίας τινῶν ἀν-

4) Βλ. Κατάλ. τῶν χειρογρ. σ. 57. ἀρθ. Γ—20. Ἐνταῦθα πρόσθετος τὴν εἰς τὸ τέλος τοῦ χειρογράφου τούτου ὑπάρχουσαν σημείωσιν. «Ἐτελειώθη σὺν θεῷ μηνὶ Ἰουλίῳ λά αχ'ζ' διὰ χειρὸς εὐτελοῦς Ἀρσενίου ἱερομονάχου.»

2) Τὸ χειρόγραφον τοῦτο κατεγράφη ὑπ' ἀρθ. Γ—11. Βλ. Κατάλ. τῶν χειρογρ. σ. 55. ἀρθ. 126.

3) Βλ. Κατάλ. τῶν χειρ. σ. 45 ἀρ. 91.

θρώπων διὰ συνεργίας σατανικῆς· καὶ γὰρ ὁ παμμίαιρος διάβολος ὅπου δ' ἂν εὐρῆ ἀδειαν νὰ κατοικήσῃ ἐκεῖ κατοικεῖ, καὶ πολλὰς τῶν φορῶν ἐν δράματι φανερώς εἰς πολλὰ δόγματα κίμνει αὐτοὺς εὐρετάς τῶν τοιούτων, ἵνα τελείως τοὺς τρισαθλίους βυθίσῃ εἰς τὸν βυθὸν τῆς ἀπωλείας. Λοιπὸν τὸ πρᾶγμα τοῦτο τὸ παρανομάωτον, τὸ γινόμενον ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, τὸ ὅποιον εἶναι ἄξιον μεγάλης λύπης, ἐξίσταμαι καὶ φρίττω τοῖ ἀναγγεῖλαι· λέγωσι δὲ τινὲς ἀνόητοι, ὅτι πολλὰς τῶν φορῶν ὅταν ἀποθένωσιν ἄνθρωποι, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποθαμένων συγκόνηται καὶ γίνονται καταχθόνιοι, κοινῶς λεγόμενοι βουρκόλακες, καὶ θανατώνουν τοὺς ζωντανούς, ἕως ὁ θάνατος ὁ ἐρχόμενος εἰς τοὺς ἀνθρώπους αἰφνίδιος καὶ πόλυς· οὐδεὶς ἄλλος γινώσκει περὶ αὐτοῦ εἰμὴ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ τῆς ἡμετέρας φύσεως δημιουργός, ἀλλὰ τοὺς καίοντας τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν τοὺς χριστιανούς καὶ ποιούντας τῷ τοιοῦτῳ μεγάλῳ παραπτώματι· φρίζον ἤλιε καὶ σκέπασσον αὐτοὺς ἐν σκότει, καὶ γῆ στέναξον καὶ ἄνθρωποι, καταπίεις αὐτοὺς, οὐ μόνον τούτους, ἀλλὰ καὶ τοὺς συνεργοῦντας αὐτῶν· καὶ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον μετὰ τὸν θάνατον οὐδαμῶς δύναται νὰ ἐνεργήσῃ χωρὶς τῆς ψυχῆς· καὶ ἐὰν ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ ἀποθάνειν ὁ ἄνθρωπος ἀπέρχεται ἐν τόπῳ ὅπου δ' ἂν ὀρισθῆ παρὰ Κυρίου καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν ἐν τῷ σώματι οὐ δύναται ἕως οὐ ἔλθῃ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ κρίναι τὸν κόσμον. Λοιπὸν πῶς δύναται τανῦν ὡς εἵπομεν τὸ σῶμα χωρὶς τὴν ψυχὴν νὰ ἐνεργῇ τουτέστι νὰ περιπατῇ, καὶ τὸ μεγαλύτερον θαῦμα ὅτι καὶ θανώνη λέγουσιν ὁ ἀποθαμένος τοὺς ζωντανούς· εὐλέπετε ὅτι αἱ ἐνέργειαι τοῦ διαβόλου εἶναι καὶ πλανεῖ ὑμᾶς καὶ καίετε τὴν ὁμοίαν σας σάρκα διὰ νὰ σᾶς βάλῃ εἰς τὴν κόλασιν; Λέγουσι δὲ τινὲς ἀνόητοι ὅτι πολλὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων μετὰ τὸ ταφῆναι ἐν τῇ γῆ εἰς αὐτὰ φθορὰ δὲν γίνονται, ἀλλὰ εὐρίσκονται ἀκέραια γέμοντα

αἷμα. Καὶ τοῦτο ἐναι φαντασία σατανικὴ ὡς εἵπομεν διὰ νὰ κολάζῃ τοὺς εὐσεβεῖς. Ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὸ ἀποθάνειν αἷμα δὲν ἔχει εἰς τὸ σῶμα· πῶσ' μᾶλλον μετὰ τὸ ταφῆναι καὶ ποιῆσαι καὶ ἱκανὰς ἡμέρας ἐν τῷ τάφῳ εὐρίσκεται αἷμα εἰς αὐτόν; Ἀκούσατε γὰρ περὶ τούτου πῶς διαλύεται εἰς τὴν γῆν ὁ ἄνθρωπος καὶ τότε νὰ πιστεύσητε ὅτι τὸ φαινόμενον σῶμα μετὰ τοῦ αἵματος ἐναι κατὰ φαντασίαν διαβολικὴ. Ὁ Νικηφόρος ὁ Ξανθόπουλος ἐν τῷ συναξαρίῳ τοῦ σαββάτου τῆς ἀποκρέου σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξηγεῖται καὶ πῶς διαλύει ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ γῆ· καὶ λέγει ὅτι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀρχίζει ἡ ὕψις αὐτοῦ καὶ διαλύει καὶ γίνεται ἀραχνιασμένη· τῇ δὲ ἐνάτῃ ἀρχίζει ἡ πλάσις τοῦ σώματος καὶ χωρίζεται, μόνον ἡ καρδία ἐναι σωζομένη· εἰς δὲ τὰς σαράντα ἡμέρας καὶ αὐτὴ ἡ καρδία λύεται. Ἐκ τούτου γὰρ μάθετε τὴν ἀλήθειαν ὅτι κατὰ φαντασίαν φαίνεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ σῶμα ἐκεῖνο μετὰ τοῦ αἵματος· ἄλλο γὰρ σῶμα οὐχ' εὐρίσκεται ἀκέραιον ἐν τῷ τάφῳ εἰμὴ τῶν ἀφορισμένων καὶ δέεται συγχωρήσεως· καὶ μετὰ τὸ συγχωρηθῆναι διαλύεται ὡς τὰ ἄλλα σώματα τῶν ἀποθαμένων· ἀλλ' αἷμα τοῦτο δὲν ἔχει. Ἐὰν οὖν θέλετε πληροφορηθῆναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὸ ἐξελεθῆναι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ σώματος αἷμα οὐκ ἔχει. Ἀκούσατε; ὁ ἄνθρωπος ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὸ σῶμα ἔχει· λέγω δὴ ἐξ αἵματος καὶ φλέγματος καὶ χυμοῦ καὶ χολῆς, ἦγουν ἐκ θερμοῦ καὶ ὑγροῦ καὶ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ· τουτέστιν ἐκ πυρός, καὶ ὕδατος, καὶ ἀέρος, καὶ γῆς· τὸ μὲν γὰρ αἷμα ὡς θερμὸν, δηλονότι ἐκ πυρός· ὁ δὲ χυμὸς ὡς ὑγρὸς, δηλονότι ἐξ ἀέρος· ἡ δὲ χολὴ ὡς ξηρὰ, δηλονότι ἀπὸ γῆς· τὸ δὲ φλέγμα ὡς ψυχρὸν, εὐδὴλον ὡς ἐξ ὕδατος. Τῷ δὲ καιρῷ τοῦ θανάτου ἐπιτροπῇ τοῦ Θεοῦ χωρίζουν τὰ τέσσαρα στοιχεία καὶ ἀναχωρεῖ ἡ ψυχὴ ἢτοι εὐγένει ἀπὸ τὸ σῶμα. Καὶ πρῶτον μὲν ἀναχωρεῖ τὸ αἷμα ἦγουν τὸ θερμὸν καὶ ζωτικὸν στοιχείον. Ὅθεν τὰ ἀποθαμένα σώματα χολῆν μὲν ἔχουσι μετὰ θάνατον καὶ φλέγμα καὶ

χυμὸν, αἷμα δὲ οὐδαμῶς. Ἐμάθετε τί λέγει περὶ τούτου ὅτι ὅταν εὐγῆ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου πλέον αἷμα δὲν ἔχει τὸ σῶμα ἐκεῖνο οὐδὲ τελείως εὐρίσκεται; Τοῦτο δὲ ὡς ἐδηλοποιήσαμεν ἄνωθεν ὅπου φαίνεται τινῶν ἀνθρώπων σῶμα ἀποθαμένου καὶ ἔχει αἷμα καὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτοῦ διάφορα τινα, καθὼς ἐπληροφορήθητε ὅτι κατὰ φαντασίαν ποιεῖ ταῦτα ὁ διάβολος ἵνα κολάζῃ ὑμᾶς τοὺς εὐσεβεῖς· πολλὰ γὰρ κατὰ φαντασίαν ἀπ' ἀρχῆς ἐποίησεν καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν θείων Ἀποστόλων μετὰ τοῦ Σίμωνος τοῦ μάγου, καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ ἀγιωτάτου Σιλβέστρου πάπα Ῥώμης, καὶ ἐν ἄλλοις διαφοραῖς καιροῖς ἐποίησε καὶ ποιεῖ, ἀλλ' οὐκ αἰσχύνεται, μόνον μεγάλως καταίσχύνεται ὑπὸ τοῦ πάντα ἰσχύοντος τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ θανατοῦντος καὶ ζωογονοῦντος, τοῦ ἀληθινοῦ θαυματοποιοῦ, τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ. Ὅμως καλῶς διὰ ταύτης τῆς ὑποθέσεως ἐμαθατε καὶ οἱ θέλετε μὴ κολασθῆναι αἰωνίως. Ἐκ τοῦ ἀθέου τούτου καὶ διαβολικοῦ ἔργου φύγετε μακρὰ, τουτέστι ἵνα μὴ καίετε τὰ τῶν ἀποθαμένων σώματα, οὐδὲ νὰ πιστεύετε εἰς ὅσα φαίνονται ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι τῷ ἀποθαμένῳ. Εἰ δὲ καὶ ὅστις βουλευθῆναι τοῦτο ποιῆσαι ἐτέρου χριστιανοῦ ἀποφρῶνει (sic) σφοδρῶς καὶ βαρέως ὁ αὐτὸς ἀγιώτατος Νηστευτῆς ὅτι εἰ μὲν κληρικὸς ἐναι νὰ καθῆται καὶ νὰ εὐγένῃ καὶ ἐκ τῶν βαθμῶν ὅπου εὐρίσκεται τοῦ ὀφφικίου καὶ νὰ μὴδὲν μεταλάβῃ τῶν θείων μυστηρίων, μόνον εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ, ὡς συνεργὸς τοῦ πονηροτάτου καὶ διαβολικοῦ πράγματος· εἰ δὲ κοσμικὸς τοῦτο συνεργήσῃ, εἴκοσι χρόνους ἐν μετανόια δουλεύσει καὶ οὕτως γὰρ ἐνωθῆ μετὰ τῶν πιστῶν.»

Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς.

ΓΥΝΗ ΑΙΡΕΣΙΑΡΧΗΣ.

Ἐν τῷ μέσω τῶν τόσων ἀναστατώσεων, αἵτινες κατακλύζουσι κυρίως τὴν Εὐρώπην— ἀναστατώσεων πολιτικῶν, κοινωνικῶν, ἐπιστημονικῶν, τεχνικῶν— ἰδοὺ ὅτι ἐπαπειλεῖται καὶ ἀναστάσις ἠθικῆ. Ἐθαυκαλιζόμεθα μὲ τὴν ἠδυτάτην ἰδέαν τῶν προγόνων ἡμῶν ὅτι ὁ γάμος ἔδει νὰ θεωρῆται ὡς δεσμὸς ἀδιάρρηκτος, ὡς ἄλυσις ἧτις μόνον μετὰ τὸν θάνατον ὤφειλε νὰ ρηχθῆ· ἀλλ' ἐπλανώμεθα, φαίνεται, καὶ διετελοῦμεν εἰς πλάνην· διότι ἀπόστολος νέος, ἀγνωστὸς μὲν πῶθεν ἐμπνευσθεὶς, κηρύττει ὅτι πλάνη εἶναι ταῦτα· ὁ δὲ ἀπόστολος οὗτος εἶναι γυνὴ Ἀμερικανίς, Βικτωρία Γουδχάλ καλουμένη καὶ ἐπαγγελλομένη νὰ μεταβάλλῃ τὸν φυσικὸν βῆρον τῶν πραγμάτων. Ἀφοῦ ἐκήρυξε τὰ δόγματά της εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, τῇ χώρᾳ τῶν παραδόξων, ἀφίκετο ἀρτίως καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐννοεῖται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Τὰ δὲ δόγματά της τόσον ἀλλόκοτα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀμερικῇ ἐθεωρήθησαν, ὥστε οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ κηρυχθῆ ὁπαδὸς της.

Ἰδωμεν ἐν πρώτοις ποία ἡ γυνή.

Ἡ Βικτωρία νεωτάτη συνῆλθεν εἰς γάμου κοινωνίαν πρὸς ἄνδρα βάνουσον καὶ φιλήδονον· φαίνεται δὲ ὅτι ὑπέστη τόσα, ὥστε ἀπεστράφη τὸν γάμον καὶ διαζευχθεῖσα ἤρξατο ἀληθοῦς σταυροφορίας κατὰ θεσμοῦ, ὅστις, κατ' αὐτὴν, εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν δεινῶν ἃ ὑφίσταται ἡ γυνὴ ἐν ταῖς μεταγενεστέραις κοινωνίαις καὶ ἅτινα ἐπέφεραν τὴν δυστυχίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ πολυκύμαντος βίος τῆς κυρίας Γουδχάλ ἐκτίθεται διαφοροτρόπως ὑπὸ τῶν ὁμοειθῶν της. Κατὰ τινὰς εἶναι ἄγγελος οὐρανῶθεν πεμφθεὶς ὅπως χειραφετήσῃ τὰς γυναῖκας ἀπασῶν τῶν χωρῶν ἐκ τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ τῶν ἀνδρῶν· κατ' ἄλλους δὲ εἶναι δαίμων ὑπερασπιζόμενος δημοσίᾳ τὰ διεφθαρμένα ἦθη τῶν ἀγρίων τῆς Νοτίου θαλάσσης, τὴν κοινογαμίαν, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ συνέρχεσθαι εἰς γάμου κοινωνίαν πρὸς οἴ-

ονδήποτε καὶ κατὰ βούλησιν. Καὶ ἕμως ἡ κ. Βικτωρία ἐκ τῆς φυσιογνωμίας της φαίνεται ὅτι ἀποκρούει τὰς ὁλεθρίας ταύτας κατηγορίας. Ἡ γυνὴ αὕτη εἶναι εἰσέτι νέα, ἔχουσα συμπαθητικὴν φυσιογνωμίαν, πρᾶον τὸ ἦθος, ἀνάστημα ὠραῖον, ὠραίους ὀφθαλμοὺς καὶ μεγάλην εὐγλωττίαν. Ἡ εὐφράδειά της, ἡ μόνον ἐν Ἀμερικῇ ἀπαντωμένη, οὐκ ὀλίγον συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐλκύνῃ ἀκροατήριον· ἐπὶ ἱκανὸν δὲ χρόνον περιῆλθεν (ἐννοεῖται ἀφοῦ διεζέουθη) διαφόρους πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, κηρύττουσα δημοσίως τὸ προσφιλὲς θέμα ὅπερ ἀπασχολεῖ αὐτὴν, ἦγον τὸ περὶ χειραφετήσεως τῆς γυναικὸς ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς ἢ τοῦ γάμου. Καὶ ποῦ μὲν ἐσυρίχθη, ἐφενάκισθη, ποῦ δὲ ἐπευφημήθη· οὐχ ἦττον ἡ γυνὴ καρτερῶς ὑπέμενε πᾶσαν ὕβριν, πᾶσαν προσβολὴν, πάντα ἐξευτελισμὸν καὶ ἐπεδίωκεν ἀντὶ πάσης θυσίας τὸν σκοπὸν της· ἀλλὰ περιστατικῶν σκανδαλῶδες, ἡ δίκη τοῦ ἱερέως Μπῆτσερ, κατηγορουμένου ἐπὶ διαφθορᾷ, ὤφειλε νὰ περιορίσῃ τὴν κυρίαν, διότι μέγα ἐκ τῆς δίκης ἐκείνης παρήχθη σκάνδαλον, ὅπερ θ' ἀπεδεικνύετο μέγιστον ἂν ἐξηκουλεύθει τὸ κήρυγμα. Τότε δὲ ὁ ἑκατομμυριοῦχος Βανδερμπίλδ, ὅστις μόνον ἀναγκαίαν διὰ τὸν ἄνθρωπον ἀρετὴν θεωρεῖ τὸ θάρρος, ἀδιόφορον ποῖον τὸ κατέχον τοῦτο φύλον, προέτεινε τῇ κ. Γουδχάλ νὰ συναιτηθῆ πρὸς τὴν ἀδελφὴν του Τεννὴ Κ. Κλαφλὶν καὶ ν' ἀνοίξωσιν εἰς Νέαν Ὑόρκην κατάστημα τραπεζικῶν καὶ συναλλαγῶν.

Πρῶτον ἦδη ἐγένετο ἀπόπειρα πρὸς σύστασιν τοιοῦτου καταστήματος, ὅπερ ἔβριθε πελατῶν, προσερχομένων ἐκ τε περιεργείας καὶ ἐκ τῆς ἐμπιστοσύνης ἣν παρεῖχε τὸ ὄνομα τοῦ Βανδερμπίλδ, τοῦ πλουσιωτέρου τραπεζίτου ἀπάσης τῆς Ἀμερικῆς. Μετ' οὐ πολὺ ἕμως, ἐνσκηψάσης μεγίστης ἐμπορικῆς κρίσεως καὶ τῶν συναλλαγῶν μὴ εὐδοκίμων, αἱ ὠραῖαι τραπεζίτριαι ἔκλεισαν τὸ κατάστημά των καὶ ἡ Βικτωρία ἀνέκτησε τὸ πρῶτον θάρρος της, ἤρξατο δὲ πάλιν διδάσκουσα καὶ ἐκδίδουσα τὴν ἐφημε-

ρίδα της, διότι ἦν καὶ δημοσιογράφος, καὶ παρουσιάσθη τολμηρῶς πάνυ ὡς ὑποψήφιος εἰς τὴν προεδρίαν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οὐδὲν φαίνεται παράδοξον, οὐδ' ἄπορον· δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅ,τι θέλει, νὰ πράξῃ ὅ,τι βούλεται· διὸ ἡ Βικτωρία προσελθοῦσα εἰς τὴν Γερουσίαν ὠμίλησεν εὐσταθῶς λίαν, ὅπως ἀνὴρ, περὶ τῶν δικαιωμάτων της τοῦ ν' ἀνακηρυχθῆ πρόεδρος τῆς μεγάλης δημοκρατίας. Ἡ τόλμη αὕτη τόσον ἤρσεν εἰς τινὰς, ὥστε ἀμέσως συνέστη Σύλλογος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐκλογὴν της, ὁ Σύλλογος δ' οὗτος ὑφίσταται εἰσέτι ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Βικτωρία. Περιττὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι, ἐκτὸς ὀλίγιστων ἐξηγμένων, οἱ λοιποὶ ἐγέλασαν καὶ γελῶσι διὰ τὰς γελοίας καὶ ἀτόπους ἰδέας τῆς γυναικὸς.

Ἡ κυρία Βικτωρία, θέλουσα βεβαίως νὰ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν καὶ τῶν Εὐρωπαίων, ἀφίκετο ἀρτίως, ὡς προείπομεν, καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ δ' ἀφίξις της, μάλιστα ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσιν ὅτε τόσα ἐν τῇ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ ἀνακουκῶνται θρησκευτικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα, κατετάραξε τινὰς, παραλόγως βέβαια Ἐκήρυξε δὲ εἰς Νόττιγγαμ καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐχειροκροτήθη ἐνθουσιωδῶς. Ἐπίσης ἐνθουσιώδους ἔτυχεν ὑποδοχῆς καὶ ἐν Μαγκεστρίᾳ, ὅπου ἐξέθηκε τὰς ἀρχάς της περὶ τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τοῦ ἐλευθέρου καὶ ἀπαραβιάστου ἔρωτος. Τὸ πρωτότυπον τῶν ἰδεῶν, ἐκθετομένων μάλιστα ὑπὸ γυναικὸς, βεβαίως προσεκάλεσε χειροκροτήσεις πολλὰς· ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς ταχέως θὰ παρέλθῃ. Ἦδη ἡ κυρία Βικτωρία μέλλει νὰ διδάξῃ ἐν Λονδίῳ· ἀλλὰ προβλέπεται ὅτι θ' ἀποτύχῃ.

N. Γ.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΦΥΛΑΚΩΝ ΣΥΝΟΔΟΣ ΕΝ ΛΟΝΔΙΝῴ.

Ἐν Λονδίῳ συνῆλθον κατ' αὐτὰς ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἀγγλίας, ἐξ Ἰταλίας, Βελγικῆς Γαλλίας, Δανιμαρκίας, Αὐστρίας, Εὐέλπιδος Ἀκρωτηρίου καὶ ἐκ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς οἱ βιβλιοφύλακες τῶν κυριωτέρων βιβλιοθηκῶν, μάλιστα τῶν λεγομένων τοῦ λαοῦ, ἵνα συδιασκεφθῶσι περὶ τῶν ζητημάτων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν διατήρησιν καὶ προαγωγὴν τῶν βιβλιοθηκῶν, περὶ τῶν καταλόγων αὐτῶν καὶ περὶ ἄλλων ἀντικειμένων· νομίζομεν δὲ καλὸν νὰ παραθέσωμεν πληροφορίας τινὰς περὶ τῶν λεχθέντων καὶ ἀποφασισθέντων κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην.

Ἡ ἰδέα τῆς συγκαλέσεως συνόδου ἐν ἣ νὰ συζητηθῶσι πάντα τ' ἀναγόμενα εἰς τὴν σύστασιν δημοσίων βιβλιοθηκῶν, εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἐπέκτασιν τούτων, κτλ., ἐγεννήθη ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτεῖαις τῆς Ἀμερικῆς, ἡ δὲ πρώτη σύνοδος συνῆλθεν ἐν Φιλαδελφείᾳ κατὰ τὸν χρόνον τῆς Παγκοσμίου Ἐκθέσεως. Τὰ ἐκ ταύτης ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα καὶ τὸ προσγεγόμενον καλὸν διὰ τῆς διαδόσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῶν παντοίων γνώσεων ἐν Ἀμερικῇ, ἐπεισαν πολλοὺς τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ νὰ συγκαλέσωσιν ἐν Λονδίῳ σύνοδον, εἰς ἣν νὰ προσκληθῶσι καὶ οἱ ξένοι βιβλιοφύλακες ἢ διευθυνταὶ βιβλιοθηκῶν· ὤρισθη δὲ τὸ κατὰστημα τοῦ Ἀγγλικοῦ Πανακαδημαίου ὡς μέρος εἰς ὃ ἐμελλον νὰ συνέλθωσιν οἱ σοφοί.

Τὸ Ἀγγλικὸν Πανακαδημαῖον ἰδρύθη τῷ 1805 ὑπὸ διαφόρων διὰ συνδρομῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς φυλολογίας καὶ διάδοσιν τῶν ὠφελίμων γνώσεων. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχει εὐρυτάτη αἴθουσα χρησιμεύουσα ὡς βιβλιοθήκη καὶ περιέχουσα 60,000 τόμους, παρὰ ταῦτα δὲ ὑπάρχει καὶ ἄλλη βιβλιοθήκη (Circulating Library) ἧτις ὑπὸ τινὰς δόρου δανεῖζει τοῖς βουλομένοις μέχρι τσα-

σάρων συγχρόνως τόμων. Ἀμφότεραι αἱ βιβλιοθήκαι εἰσὶν ἀνοικταὶ ἀπὸ τῆς δεκάτης ἑωθινῆς μέχρι τῆς ἑνάτης ἑσπερινῆς ὥρας καὶ διευθύνονται ἄριστα ὑπὸ τοῦ κ. Ἐδουάρδου Β. Νίχολσον. Ἐν τῷ καταστήματι τούτῳ ὑπάρχουσι προσέτι ἀναγνωστήρια, δωμάτια ἐν οἷς συνεδριάζουσιν αἱ διάφοροι ἐπιτροπαί, εὐρὸ ἀμφιθέατρον, ἐν ᾧ δις τῆς ἑβδομάδος, ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου μέχρι τοῦ Μαΐου, γίνονται διαλέξεις καὶ διδάσκονται μαθήματα περὶ φιλολογίας, ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, πλουσία ὄργανοθήκη, κτλ.

Ἐπὲρ τὰς ἑκατὸν τῆς Ἀγγλίας βιβλιοθήκαι, ἐν αἷς ἄσαι αἱ τοῦ Λονδίνου, προεξάρχοντος τοῦ περιφήμου Βρεττανικοῦ Μουσείου, καὶ ὑπὲρ τὰς πενήντα ξένας ἔστειλαν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, πρόεδρος δ' ἐξελέγη παμψηφεὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου καὶ αἱ συνεδριάσεις διήρκεσαν πέντε ἡμέρας. Ἡ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν ἐνεκαίνισθη διὰ μακροῦ καὶ σοφοῦ λόγου τοῦ προέδρου, πραγματευθέντος περὶ ὄλων τῶν ζητημάτων τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν σκοπὸν τῆς συνόδου, ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῆς συστάσεως τῶν βιβλιοθηκῶν ἐν γένει καὶ τῶν ἀγγλικῶν ἰδίως μέχρι τῶν ἀπλουστέρων ζητημάτων τοῦ ὕλικου, τῆς θερμάνσεως δηλ., τοῦ φωτισμοῦ καὶ τοῦ ἀρισμοῦ.

Τὸ θέμα ἀνέπτυξαν κατόπιν διάφοροι ἄλλοι σοφοί, ἀναγνώσαντες μακρὰ ὑπομνήματα πολλὰ δ' ἐγένοντο συζητήσεις περὶ συντάξεως καὶ ἐκτυπώσεως τῶν καταλόγων τῶν διαφόρων βιβλιοθηκῶν, περὶ οἰκοδομῆς καταλλήλων διὰ ταύτας καταστημάτων, περὶ τοῦ ὕλικου, περὶ τῆς κατατάξεως καὶ ταξινομήσεως τῶν βιβλίων, περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ διατηρήσεως τούτων, περὶ τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις ἐφημερίδων, περὶ τῶν χειρογράφων, εἰκόνων, χαρτῶν, περὶ εὐκολιῶν μελλουσῶν νὰ παραχωρηθῶσι τῷ δημοσίῳ καὶ τοῖς φιλαναγνώσταις, περὶ ἐγγυήσεων δοθησομένων ὑπὲρ τῶν δανειζομένων βιβλία (χρηματικῆς καὶ ἀτομικῆς), περὶ ἀναγνωστηρίων, περὶ τῆς ἐπεκτάσεως

τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ λαοῦ, περὶ στατιστικῶν ἢ ἀπογραφικῶν πληροφοριῶν τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων πραγμάτων ἐρέθη δὲ ὅτι πρὸς ἐπέκτασιν καὶ διακόσμησιν τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου δαπανῶνται ἐτησίως πολλὰ χρήματα (ἐφέτος 35 χιλιάδες λίραι στερλίνας). Ὁ πρόεδρος, κ. Winter Jones, ὠμίλησε καὶ περὶ τῶν κινδύνων οὓς διατρέχουσιν αἱ δημόσιοι βιβλιοθήκαι ἐκ πυρκαϊῆς καὶ ἀνέφερε τὴν γνώμην τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐν Λονδίῳ πυροσβεστῶν περὶ τῆς προσφορωτέρας τῶν βιβλίων οἰκοδομῆς (ἀντί, λ. χ., πετρῶν νὰ ποιῶσι χρῆσιν πλίνθων ὀπτῶν καὶ σιδήρου).

Ἡ Γαλλία ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ τοῦ κ. βαρώνου δὲ Βαττιέλ ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως, ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης, τοῦ βιβλιοφύλαξ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἁγίας Γενεβιέθης καὶ τοῦ κ. Ὀκταβίου Σασχῶν (ἐνὸς τῶν συντακτῶν τῆς Βρεττανικῆς Ἐπιθεωρήσεως). Ὁ κ. δὲ Βαττιέλ πολλὰκις ἔλαθε τὸν λόγον ὠμίλησε δὲ περὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ βιβλιοθηκῶν τοῦ λαοῦ, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀνέρχεται εἰς 17,000 μὲ 4,500,000 τόμους καὶ κυκλοφορίαν ἐτησίαν 2 ἑκατομμυρίων, περὶ τῆς ὁσημέραι ἐπεκτάσεως αὐτῶν καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων.

Λόγος πολὺς ἐγένετο καὶ περὶ καταλόγων τῶν διαφόρων βιβλιοθηκῶν, ὁ δὲ διευθυντὴς τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου εἶπεν ὅτι ὅπως τοῦτο ἐκδῶσθαι νέους καὶ πλήρεις καταλόγους τῶν βιβλίων καὶ χειρογράφων ἀπαιτεῖται δαπάνη 400,000 ἀγγλικῶν λιρῶν καὶ ἐργασία 25—30 ἐτῶν, κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἡ βιβλιοθήκη θ' αὐξήσῃ κατὰ τριακοσίας χιλιάδας τόμων ὥστε καὶ τότε πάλιν οἱ κατάλογοι δὲν θ' ἴναι πλήρεις. Καὶ ὁ κ. Βαττιέλ ὠμίλησε περὶ καταλόγων. Κατὰ τὸν σοφὸν τοῦτον ἡ Γαλλία δύο εἰδῶν βιβλιοθήκας ἔχει τὰς τοῦ Κράτους (*Bibliothèques de l'État*) καὶ τὰς τῶν πόλεων. Ὁ κατάλογος τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης ἤρχισε νὰ δημοσιεύηται καὶ πρὸς τοῦτο πολλὰ ἐδαπανήθησαν τοῦ δὲ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῶν ἐπαρχιακῶν

βιβλιοθηκῶν ἐδημοσιεύθησαν ἄχρι τοῦδε τέσσαρες τόμοι.

Ὁ βιβλιοφύλαξ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἁγίας Γενεβιέθης ἀνέφερε περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν βιβλιοθηκῶν, περὶ τῆς ἐπιμελείας τοῦ φωταερίου ἐπὶ τῶν βιβλίων, κτλ. ὠμίλησαν δὲ πολλὰ καὶ καλὰ καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν βιβλιοθηκῶν.

Ἐν τέλει προτάθη ὁ σχηματισμὸς ἐταιρείας τῶν βιβλιοφυλάκων τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ ἡ δημοσίευσις ἐιδικῆς ἐφημερίδος.

Ὁ λόρδος δῆμαρχος τοῦ Λονδίνου προσέφερεν ἐν τῷ δημαρχεῖῳ συμπόσιον εἰς τοὺς σοφοὺς τούτους, ἐν ᾧ διάφοροι ἀπηγγέθησαν λόγοι. Σ. Γ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΘΩΝ ΤΩΝ ΜΥΡΜΗΚΩΝ

κατὰ τὸν Sir. I. Lubbock

μέλος τῆς βασιλικῆς Ἐταιρείας τοῦ Λονδίνου.

(Συνέχεια καὶ τέλος).

Τὴν 1ην Σεπτεμβρίου ἔθεσα πάλιν δοκιμῶν μέλι' περὶ δὲ τὰς πέντε μετὰ μεσημέριαν πενήντα περίπου μύρμηκες εὐρίσκοντο ἐπ' αὐτοῦ, πολλοὶ δ' ἕτεροι ἄνω καὶ κάτω ἐφέροντο. Ἐθαψα τότε ὡς καὶ πρότερον μύρμηκά τινα τῆς αὐτῆς μυρμηκίας. Περὶ τὰς ἐπτὰ μ. μ. ὁ ἀριθμὸς τῶν περὶ τὸ μέλι μυρμηκῶν ἐδιπλασιάσθη σχεδόν, περὶ τὰς δέκα ἦσαν πολυπληθέστεροι ἔτι, ἀπαγαγόντες περὶ τὰ δύο τρίτα τοῦ μέλιτος, περὶ δὲ τὰς ἐπτὰ τῆς ἐπιούσης πρωίας σύμπαν τὸ μέλι ἔγεινεν ἄφαντον καὶ μόνον δύο ἢ τρεῖς μύρμηκες περιεστρέφοντο ἔτι περὶ τὸν τόπον, ὃν τοῦτο κατεῖχε πρὸ μικροῦ ἄλλ' οὐδεὶς τούτων οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀπένειμε προσοχὴν εἰς τὸν δεσμώτην, ὃν καὶ ἀφῆκα ἐλεύθερον. Ἀφῆκα δ' αὐτοὺς νὰ μετακομίσωσιν ὅλον τὸ μέλι συλλογίζομενος ὅτι δυνατὸν ἴσως νὰ εἴπη τις, ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς θέας τοιοῦτου θησαυροῦ παραχθεῖσα κίνησις ἀπέσπασε τὴν προσοχὴν

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. 1Β').

τῶν ἢ μάλλον, ὅτι θέλοντες νὰ ὠφελησῶσιν ὅσον οἷον τε περισσότερον τὴν κοινότητα ἐποίησαντο ἐνδειξῆν ἀγχινόιας καὶ συνέσεως ἐξασφαλιζόμενοι τὴν κατοχὴν τροφῆς πολυτίμου, πρὶν ἢ βοηθήσωσι τὸν σύντροφόν των, ὅστις καὶ περ δεσμώτης οὐδαμῶς ἐκινδύνευσεν. Ἀλλὰ διὰ τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος μύρμηκας δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τοιοῦτό τι. Προσθετέον δὲ ὅτι πλειστάκις ἐπανελάβα τὸ αὐτὸ πείραμα, καὶ ἐνόησα μάλα ἐπὶ ἑτέρου τινὸς εἶδους, τοῦ *Myrmica ruginodis*, καὶ πάντοτε μετὰ τῶν αὐτῶν ἀποτελεσμάτων. Πολὺ ἐξύμνησαν τὴν πρὸς τοὺς συντρόφους αὐτῶν στοργὴν τῶν μυρμηκῶν ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην εἶναι τὰ μάλα ἀσταθεῖς. Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, οἱ ἐπὶ πολὺ παρατηρήσαντες αὐτοὺς ἐξήλεγξαν ἀντιφατικώτατα πράγματα. Ἐθεσα πολλὰκις μύρμηκας ἠλειμμένους διὰ γλοιώδους τινὸς οὐσίας ἐπὶ τῶν σανίδων τῶν προσδεσμένων εἰς τὰς φωλεὰς μου, ἀλλ' οἱ σύντροφοὶ τῶν σπανιώτατα προσέσχον εἰς αὐτοὺς ἢ προσεπάθησαν ν' ἀπαλλάξωσιν αὐτοὺς τοῦ πράγματος. Ἐπειράθην τότε τὸ ἐξῆς ἔλαβον πέντε ἐκ τινῶν κιτρίνων μικρῶν μυρμηκῶν (*L. flavus*) εὐρίσκομένων ἔξω τῆς φωλεᾶς καὶ ἐσθιόντων μέλι, ὡσαύτως δ' ἔλαβον καὶ πέντε ἄλλους τοῦ αὐτοῦ μὲν εἶδους, ἄλλης δὲ μυρμηκίας, οὓς χλωροπορμήκας ἔθεσα πλησίον τοῦ μέλιτος, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς οἱ μύρμηκες ἤρχοντο ἀπὸ τῆς φωλεᾶς καὶ ἐπανεστρέφον, οὕτω δὲ τὰ θύματά μου ἦτον ἀδύνατον νὰ μένωσιν ἀπαρατήρητα. Ἡ ὕαλος ἐφ' ἧς τὸ μέλι ἦτο τοθειμένον περιεκυκλοῦτο ἐκ μικροῦ χάνδακος γέμοντος ὕδατος. Ἡὐκαίρησα δὲ τότε νὰ παρατηρήσω συγχρόνως μέχρι τίνος οἱ μύρμηκες θά ἦσαν διατεθειμένοι νὰ βοηθήσωσι τοὺς ἐν ἀδρατεῖα ὁμοίους των καὶ ὁποῖαν διαφορὰν θά ἐδείκνυον μετὰ τῶν συντρόφων των καὶ τῶν ξένων, τῶν ἀνηκόντων εἰς ἄλλην κοινότητα.

Τοὺς χλωροπορμηθέντας μύρμηκας ἀπέθεσα περὶ τὴν δεκάτην ὥραν τῆς πρωίας, ἐπὶ μίαν δὲ ὥραν καὶ πλέον οὐδὲν ἐποίησαν εἰς αὐτοὺς οἱ ἄλλοι μύρμηκες, καὶ περ

ψύσαντες αὐτοὺς διὰ τῶν κεραιῶν. Ἐπὶ τέλους συλλαβόντες καὶ μετακομίσαντες εἰς τὸ ἄκρον τῆς ὑάλου ἓνα τῶν ξένων ἐρρίψαν ἄνευ βίας ἢ μάλλον ἀφήκαν αὐτὸν νὰ πέσῃ ἡμέρα εἰς τὸ ὕδωρ· ἀλλὰ πάραυτα τὰ αὐτὰ ἐποίησαν καὶ πρὸς ἓνα τῶν συντρόφων τῶν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐρρίψαν εἰς τὸ ὕδωρ πάντας τοὺς χλωροφορμηθέντας μύρμηκας. Ἐνα τῶν ξένων ἀπεκόμισαν εἰς τὴν φωλεάν των, ἀλλ' ὅμως μετὰ ἡμίσειαν περίπου ὥραν ἀνεκόμισαν καὶ ἐρρίψαν καὶ αὐτὸν εἰς τὸ ὕδωρ. Ἐπανελάθα τὸ πείραμα τοῦτο διὰ πεντήκοντα μυρμηκῶν, ὧν τὸ μὲν ἡμισυ ἦσαν σύντροφοι, τὸ δ' ἕτερον ἡμισυ ξένοι, καὶ ἐκάστοτε ἐπὶ εἰκοσιπέντε μύρμηκῶν οἱ εἰκοσι ἐρρίπτοντο εἰς τὸ ὕδωρ, ὡς ἀνωτέρω περιέγραψα, ὀλίγοι δέ τινες ἐναπελείποντο ἔνθα αὐτοὺς κατέθεσα, ἀλλὰ δὲν ἀμφισβάλω ὅτι, ἂν περιέμενον ἐπὶ πλεόν, ἤθελον τὰ αὐτὰ πάθει. Εἰς τῶν εἰκοσιπέντε συντρόφων καὶ τρεῖς τῶν ξένων ἤχθησαν κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ φωλεᾷ, ἀλλὰ πάραυτα ὑπέστησαν τὴν τύχην τῶν ἄλλων. Ἐκ τούτων λοιπὸν καταφαίνεται ὅτι οἱ μύρμηκες οὐδεμίαν διαφορὰν ποιοῦσι μετὰ τῶν συντρόφων αὐτῶν καὶ τῶν ξένων.

Ἄλλ' ὅμως δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι, ἐπειδὴ ἐν τῷ πείραματι τούτῳ οἱ μύρμηκες διατελοῦσιν ὅλως ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ χλωροφορμίου καὶ ἐπομένως φαίνονται ὡς πτώματα, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι οἱ σύντροφοι ἤθελον ἀναγνωρισθῆ καὶ περιποιηθῆ μάλλον τῶν ξένων. Διὰ τοῦτο δὴ ἠθέλησα νὰ ἐπαναλάβω τὸ πείραμα μεθυσκῶν τοὺς μύρμηκας ἀντὶ νὰ χλωροφορμήσω αὐτοὺς· ἀλλὰ τοῦτο ἦτο πολλῶν δυσχερέστερον τοῦ προτέρου· διότι οὐδεὶς τῶν μύρμηκῶν ἐξευτελίζεται ἐκουσίως ὑπὸ τοῦ ποτοῦ, οὐδὲ εὐχερὲς εἶναι ἢ πρὸς βίαν αὐτῆ μέθη νὰ φθάσῃ εἰς ἓν βαθμὸν ἡμεῖς θέλομεν· ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τέλους ἐντελῶς ἐμεθύσθησαν καὶ ἐκείντο ἐπὶ γῆς ἀπροστάτευτοι. Οἱ μὴ πιόντες μύρμηκες ἐφαίνοντο λίαν ἐκπεπληγμένοι βλέποντες τοὺς συντρόφους αὐτῶν ἐν ἀδρανείᾳ καὶ ἐν τοιαύτῃ ἐπονείδισῳ θέσει, περιέφερον αὐτοὺς ἐπὶ τινὰ χρῶ-

νον ἐσκόπως, τοσοῦτον ἀμχανοῦντες διὰ τοὺς μεθύσους αὐτῶν, ὅσον καὶ ἡμεῖς διὰ τοὺς ἡμετέρους. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐποίησαν ὡς ἐξῆς· ἀπήγαγον εἴκοσι καὶ πέντε συντρόφους καὶ τριάκοντα ξένους καὶ εἴκοσι μὲν τῶν συντρόφων μετηνέχθησαν ἐν τῇ φωλεᾷ ἐν ἧ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀππλάγησαν τῆς μέθης των, διότι δὲν τοὺς ἐπανείδον πλέον, καὶ πέντε ἐρρίφθησαν εἰς τὸ ὕδωρ· εἴκοσι δὲ καὶ τέσσαρες τῶν ξένων, ἀπ' ἐναντίου, ἐρρίφθησαν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ἔξ μόνον μετηνέχθησαν εἰς τὴν φωλεάν, ἀλλὰ πάλιν τέσσαρες τῶν τελευταίων τούτων ἐξήχθησαν πάραυτα καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὸ ὕδωρ.

Ὅστω λοιπὸν οἱ ξένοι καὶ οἱ σύντροφοι λίαν διάφορον ὑποδοχὴν ἐλάβανον.

Προσθετέον ὅτι οἱ νεκροὶ τῶν μύρμηκῶν μεταφέρονται ἔξω τῆς φωλεᾶς πάντοτε· πλεόν δ' ἢ ἄπαξ ἀπὸ τῆς ἀπὸ μικρὰν λοφίδιον σχεδὸν ἔχον ὄψιν ἐπικηδείου κολωνοῦ.

Ὅμοιος ἐποίησα πειράματα τινὰ περὶ τοῦ κατὰ πόσον οἱ μύρμηκες ἀναμιμνήσκονται τῶν φίλων αὐτῶν. Ὁ Huber διηγείται ἐπαγωγότατόν τι περὶ τινῶν μύρμηκῶν οἵτινες ἀποχωρισθέντες ἐπὶ τέσσαρας μῆνας ἀνεγνώρισαν ἀλλήλους ἅμα πάλιν συνηγήθησαν καὶ ἐγλυκύτατα ἐθώπευσαν ἀλλήλους διὰ τῶν κεραιῶν αὐτῶν. » Ὁ Forel ὅμως θεωρεῖ τὰ κινήματα ταῦτα ὡς τὸν φόβον καὶ τὴν ἐκπληξιν δεικνύοντα μάλλον ἢ τὴν στοργὴν, καὶ περὶ διατεθειμένος νὰ παραδεχθῆ, ἐξ αὐτῶν τῶν παρατηρήσεών του, ὅτι οἱ μύρμηκες ἀναγνωρίζουσιν ἀλλήλους μετὰ ἀποχώρισιν μηνῶν τινῶν. Ἡ τοῦ Huber παρατήρησις τυχαία ὅλως ἐγένετο καὶ οὐδ' αὐτὸς οὐδ' ἄλλος τις ἐπεζήτησε νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ταύτην διὰ μεταγενεστέρων πειραμάτων. Ἀλλὰ τὸ γεγονός μοι ἐφάνη πολλοῦ λόγου ἄξιον· δι' ὃ δὴ καὶ ἠθέλησα νὰ ποιήσω ἐπὶ τούτων νέα τινὰ πειράματα· πρὸς τοῦτο τὴν 4ην Αὐγούστου 1875 ἐχώρισα εἰς δύο μίαν τῶν μύρμηκῶν μου τοῦ φαιοῦ μύρμηκος (*F. fusca*) καὶ οὐδεμίαν

συγκοινωνίαν ἀφήκα μετὰ τῶν δύο μερίδων.

Κατὰ χρονικὰ δὲ διαστήματα ἔθετον μύρμηκα τῆς μιᾶς τῶν φωλεῶν τούτων ἐντὸς τῆς ἑτέρας εἰσάγων σύναμα καὶ ξένον τινὰ καὶ οὗτος πάραυτα ἐδιώκετο καὶ ἐφρονεῦτο μάλιστα ἐνίοτε, ὃ δὲ φίλος ἀπ' ἐναντίου οὐδέποτε προσεβόλλετο, ἀλλ' οὐδὲ πάλιν παρετήρησα σημεῖον τι εὐμενοῦς ἢ ἐκτάκτου ὑποδοχῆς.

Δὲν θέλω νὰ ἐπιβαρύνω τὸν ἀναγνώστην διὰ λεπτολόγων λίαν παραδειγμάτων, ἐπιτραπέιτω μοι ὅμως ν' ἀναφέρω τοιαυτὰ τινὰ ἐπὶ εἰδικῆς περιστάσεως.

Τὴν 12ην Νοεμβρίου, ἐν δηλ. ἔτος καὶ τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν ἀποχώρισιν τῆς φωλεᾶς εἰς δύο μέρη, ἔθεσα ἓνα φίλον καὶ ἓνα ξένον εἰς ἓν τούτων καὶ τὸν μὲν φίλον ὑπέδεχθησαν ὡς συνήθως, τὸν δὲ ξένον εἰς τῶν μύρμηκῶν συνέλαβεν ἀπὸ μιᾶς τῶν κεραιῶν καὶ ἤρξατο σέρων αὐτὸν ἐνθεν κἀκείθεν.

Κατὰ τὰς 11, 45. Ὁ μὲν φίλος διατελεῖ ἡσυχος μετὰ τῶν ἄλλων μύρμηκῶν, ὃ δὲ ξένος σύρεται πάντοτε.

12, 00 Ὁ μὲν φίλος ἔχει καλῶς, τὸν δὲ ξένον τρεῖς τῶν μύρμηκῶν συνέλαβον ἤδη ἀπὸ τῶν ποδῶν καὶ τῆς μιᾶς τῶν κεραιῶν.

42, 15 ὁμοίως

42, 30 ὁμοίως

42, 45 ὁμοίως

4, 00 ὁμοίως.

4, 30

Ἦδη εἰς τῶν μύρμηκῶν συλλαμβάνει τὸν φίλον, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀνεγνώρισεν τὸ λάθος του καὶ ἀφίνει αὐτὸν ἐλεύθερον ἐκ νέου.

4, 45 Ὁ μὲν φίλος ἔχει καλῶς, ὃ δὲ ξένος προσβάλλεται. Ἐπίσης ὁ φίλος ἐκαθαρίσθη σχεδὸν, ἐνῶ τοῦ

Κατὰ τὰς 2, 15

2, 30

3, 00

3, 30

4, 00

5, 00

6, 00

ξένου τὸ χρῶμα μόλις προσεφάσθη. 1)

Δύο μύρμηκες λήγουσι τὸν φίλον, ἐνῶ δύο ἄλλοι σύρουσιν ἐκ τῶν ποδῶν τὸν ξένον.

Ὁ μὲν φίλος ἐκαθαρίσθη σχεδὸν ἤδη, ὥστε μόλις διατηρεῖ ἀσθενὲς ἵχνος χρώματος· ὃ δὲ ξένος ἀπεναντίου εἶναι ἐπιχρωματισμένος ὡς καὶ πρότερον σχεδὸν, εἶναι πλησίον τῆς θύρας καὶ νομίζω ὅτι ἤθελε φύγει, ἀλλὰ συναντήσαντες συλλαμβάνουσιν αὐτὸν δύο μύρμηκες.

Δύο μύρμηκες προσβάλλουσι τὸν ξένον. Ὁ φίλος δὲν διακρίνεται πλέον τῶν ἄλλων μύρμηκῶν.

ὁμοίως

ὁμοίως

ὁμοίως

Ὁ ξένος διαφεύγει τότε καὶ ἐπαναθέτω αὐτὸν ἐν τῇ φωλεᾷ του.

Οἱ δύο οὗτοι μύρμηκες ἐδεξιώθησαν λίαν διαφόρως· διότι ὁ μὲν φίλος ἐντελῶς σχεδὸν ἐκαθαρίσθη καὶ, ἐκτὸς στιγμῶν τινῶν καὶ τοῦτο προφανῶς ἕνεκα λάθους, οὐδέποτε προσεβλήθη· ὃ δὲ ξένος ἀπ' ἐναντίου δὲν ἐκαθαρίσθη, ἀλλὰ συνελήφθη, ἐσύρετο ἐπὶ πύλας ὥρας, ἐκτὸς λεπτῶν τινῶν ἀναβολῆς, ὑφ' ἐνός, δύο ἢ καὶ τριῶν ἀντιπάλων καὶ ἐπὶ τέλους διεξέφυγε τῆς φωλεᾶς καθ' ἣν στιγμὴν οὐδεὶς τῶν μύρμηκῶν εὕρισκετο ἔξω ταύτης.

Πολλὰ τῶν μύρμηκῶν εἰδῶν εἰσὶν ὀξυρρινότατα. Ἐθεσά ποτε μύρμηκας ἐπὶ χαρτί-

1) Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐπιχωματίσει διαφόρως τοὺς δύο μύρμηκας, ἵνα διακρίνη αὐτοὺς. Σ. Α.

νου ταινίας, ἥς πᾶν ἄκρον ἐστηρίζετο ἐπὶ καρφίδων βρεχομένων ἐντὸς ὕδατος· οἱ μύρμηκες περιήρχοντο τρέχοντες τὸν χάρτην ὅλον ἐπιζητούντες νὰ διαφύγῃσι καὶ ἂν μὲν ἐκρέμων ὑπεράνω τοῦ χάρτου χρωστῆρα ἐκ τριχῶν καμῆλου, διήρχοντο κάτωθεν οὐδεμίαν ἀπονέμοντες προσοχὴν· ἂν ὅμως ἠρωμάτιζον αὐτὸν δι' ὕδατος λεβάντας ὡς ἐπλησίαζον ἴσταντο αἰφνης δεικνύοντες σαφέστατα ὅτι ἠσθάνοντο τὴν ὄσμήν. Παρὰ τοῖς μύρμηξιν αἱ κεραταὶ φαίνονται οὐσαι τὸ ὄργανον τῆς ὀσφρήσεως, ἀλλ' ἴσως οὐχὶ μόναι. Εἶχον προσηλώσει ἐπὶ σανίδος διὰ λεπτοτάτου νήματος μύρμηκὰ τινὰ τῶν *Formica ligniperda* καὶ ὅταν ἐντελῶς ἠσύχασεν ἐπλησίασα εἰς τὸ ἄκρον τῆς κεραταίας αὐτοῦ μυροσταγῆ χρωστῆρα ἐκ τριχῶν καμῆλου, ὁ μύρμηξ ἀπέσυρεν ἀποτόμως τὴν κερατάν ὅπερ οὐδέποτε ἐποίει ἂν ὁ χρωστῆρ ἦτον ἄσμος.

Ἐτέρωθεν τὰ τῆς ἀκοῆς αὐτῶν εἶναι λίαν διάφορα. Ἦλθον πλησίον μύρμηκος καὶ ἀκίνητου ἄλλοι οὗτοι πολλάκις ἐξέβαλον κρότους μεγίστους καὶ ἔξυτάτους διὰ πλαγιάου, συριγγίου ἢ καὶ βιολίου καὶ ἐπίσης ἤχους διατόρους καὶ αἰφνιδιωτάτους τῆς ἰδίας μου φωνῆς, χωρὶς ἂν νὰ φανῆ ὅτι αἰσθάνεται τι. Καὶ ὅμως ἀφίσταμαι νὰ ἐξαγάγω συμπέρασμα ὅτι οἱ μύρμηκες εἶναι πράγματι κωφοὶ καὶ περ βέβαιον ὅτι ὁ τρόπος αὐτῶν τοῦ ἀκούειν πολὺ διαφέρει τοῦ ἡμετέρου. Γνωστὸν ὅτι ἔντομά τινὰ συγγενῆ αὐτοῖς παράγουσιν ἤχον τινὰ τρίβοντα πρὸς ἀλλήλους τοὺς κρότους τοῦ ὑπογαστρίου αὐτῶν, ὁ δὲ *Landoltis* ἰσχυρίζεται ὅτι καὶ οἱ μύρμηκες ἐξάγουσιν ἤχους διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου, ἀλλ' ἀνεπαίσθητους πρὸς ἡμᾶς· ἢ ἡμετέρα ἀκοῆ, ἐπὶ πᾶσιν, ἐπ' ἐλάχιστον ἐξικνεῖται καὶ πιθανῶς ὑπάρχουσιν ἐν τῷ σύμπαντι πλείστα ἀρμονίαι διαφεύγουσαι ἡμᾶς. Ἄλλως τε ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς κεραταῖς τῶν μύρμηκων περιεργότατά τινὰ ὄργανα, ἅπερ δυνατόν νὰ χρησιμεύωσι ὅπως αἰσθάνωνται τοὺς ἤχους· ὑπάρχουσιν δέκα ἢ δωκαίδεκα τοιαῦτα ἐν τῷ ὀρι- αῖω τμήματι τοῦ μικροῦ μύρμηκος τῶν λει-

μένων, ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὰ πλείστα τῶν εἰδῶν ἃ ἐζήτησα, καὶ ἐν ἡ δὴ δύο ἐν ἐκάστῳ τῶν μικρῶν διαμέσων τμημάτων. Τὰ ὄργανα ταῦτα εἰς τρία διήρηνται, εἰς μικρὸν σφαιρικὸν κύβον ἀνοιγόμενον πρὸς τὰ ἔξω, εἰς σωλῆνα μακρὴν καὶ στενὴν, καὶ εἰς κοιλὸν τι σῶμα ἔχον σχῆμα βάρους ἐπιμήκου ὠρολογίου. Τὰ ὄργανα ταῦτα δυνατόν νὰ χρησιμεύωσι πρὸς ἐπέκτασιν τῶν ἤχων, ἐνεργοῦσιν, οὕτως εἰπεῖν, κατὰ τὸν καθηγητὴν *Tyndall*, ὅστις εὐμενῶς παρετήρησεν αὐτὰ μετ' ἐμοῦ, «ὡς μικροσκοπικὰ στηθοσκοπία.»

Παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν μύρμηκων τὰ ὄργανα τῆς ὄρασεως εἰσὶ πολυπλοκάτα καὶ λίαν ὀρατὰ ἀποτελοῦνται δὲ συνήθως ἐκ τριῶν ὀφθαλμῶν κειμένων ἐν σχήματι τριγώνου ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῆς κεφαλῆς καὶ ἐξ ἐνὸς μεγάλου συνθέτου ὀφθαλμοῦ κειμένου ἀμφοτέρωθεν τῆς κεφαλῆς καὶ περιέχοντος ἐνίοτε ὑπὲρ τὰ χίλια πλευρία (*facettes*) καὶ ὅμως ἢ τῶν μύρμηκων ὄρασις δὲν φαίνεται οὐσα ἐκ τῶν ἀρίστων. Ἴδου δὲ πείραμά τι, δι' οὗ ἠθέλησα νὰ ἴδω μέχρι τίνος εἰ μύρμηκες ὀδηγοῦνται ὑπὸ τῆς ὄρασεως· ἔθεσα ὡς σῆμα (*repère*) μολυβδοκόνδυλον ὄρθιον ἐπὶ σανίδος καὶ εἰς τὴν βάνην αὐτοῦ ὕαλον περιέχουσαν τροφήν, ἐφ' ἧς ἀφῆκα ἓνα μέλανα μύρμηκα, ὅστις ἅμα μαθὼν τὴν ἀπὸ τῆς ὕαλου εἰς τὴν φωλεάν καὶ τανάπαλιν ὀδὸν, ἐπορεύετο κατ' εὐθείαν ἀπὸ τῆς μὲν εἰς τὴν δεξιά. Ἐπελαβόμεν τότε τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ μύρμηξ ἦτον ἐπὶ τῆς ὕαλου, ὅπως ἀπομακρύνω αὐτὴν κατὰ 75 περίπου χιλίόμετρα. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἂν ὁ μύρμηξ ὠδηγεῖτο ὑπὸ τῆς ὄρασεως, ἀναμφιλόγως ἤθελεν εὐρεῖ ἄνευ δυσκολίας τὴν πρὸς τὴν φωλεάν ὁδὸν· ἀλλ' ἀπ' ἐναντίου ἀπεπλανήθη, περιεφέρετο ἀσκόπως χρόνον τινὰ καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν φωλεάν διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων λοξοδρομιῶν. Μετέβαλα τότε τὸ πείραμα ὡς ἐξῆς· ἔθεσα τὴν τροφήν ἐπὶ μικροῦ κυάθου ἐκ πορσελάνης εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ μολυβδοκονδύλου ἀποτελέσαντος οὕτω στήλην 187 χιλιομέτρων· ὡς ὁ μύρμηξ ἐγνώρισε τὴν ὁδὸν, ἦλθεν εἰς τὴν

φωλεάν καὶ ἐπέστρεψε κατ' εὐθείαν· τότε δὲ (1) μετέλλαξα τὴν θέσιν τοῦ μολυβδοκονδύλου πρὸς μεγίστην τοῦ μύρμηκος ἐκπληξιν, ὅστις ἦλθε καὶ ἐπανῆλθεν ἐν ἡ θέσει τὸ μολυβδοκόνδυλον πρότερον ἦτο, πολλάκις διανύσας τὴν μέχρι τῆς φωλεᾶς ὁδὸν, δεικνύων οὕτως οὐχὶ βεβαίως ἐξυτάτην ὄρασιν, ἀλλὰ μεγίστην ἐπιμονήν. Ὦθησε τότε πρὸς τὴν φωλεάν κατὰ 15 ἑκατοστόμετρα τὸ μολυβδοκόνδυλον, ὅπερ εὗρηκεν ἐπὶ τέλους ἀλλὰ μετὰ πολλὰς περιστροφάς.

Ἐπανελάθον μετέπειτα τὸ πείραμα τοῦτο ἐπὶ τριῶν ἄλλων μύρμηκων, τῶν αὐτῶν ἀποτελεσμάτων τυχῶν πάντοτε. Καὶ ὁ μὲν δευτέρος μετὰ ἐπτὰ μόλις λεπτὰ εὗρηκε τὸ μολυβδοκόνδυλον, ὅπερ ἐφάνη μάλιστα ὅτι συνήτησε κατὰ τύχην· ὁ δὲ τρίτος πλέον ἡμισείας ὥρας περιεπλανᾶτο διατρέχων πολλάκις τὴν ἐκ χάρατος γέφυραν.

ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμὴν ὅτι τὸ πείραμα τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ ὁ μύρμηξ ἔχει μῆκος 4 χιλιομέτρων, τὸ μολυβδοκόνδυλον ἔχον μῆκος 187 χιλιομέτρων, εἶναι κατὰ συνέπειαν τεσσαρακοντάκις καὶ δις ὑψηλότερον ἐνὸς μύρμηκος. (2) Ἐπομένως ἢ μεταξὺ τοῦ μύρμηκος καὶ τοῦ μολυβδοκονδύλου ὑπάρχουσα ἀναλογία τὸν αὐτὸν λόγον ἔχει, οἷον καὶ εἰς ἀνθρώπου πρὸς στήλην 15 μέτρων ὕψους. Ἄν δὲ μεταφέρωμεν τὸ μολυβδοκόνδυλον κατὰ 15 ἑκατοστόμετρα, ὁ μύρμηξ λαμβάνει τότε οἷον ἐντόπωσιν καὶ ἀνθρώπου μετατιθέμενος ἑκατοστάδας τινὰς βημάτων ἐπὶ τόπου, ὃν κάλλιστα γνωρίζει, ἢ ἂν εὐρισκόμενος ἐν τετραγώνῳ 40 περίπου πλέθρων, δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ στήλην 75 μέτρων ὕψους, ὑψηλότεραν δὴλον ὅτι τῆς τοῦ δουκὸς τῆς Ἰόρκης.

Ἴδου καὶ ἑτέρα ἀπόδειξις τοῦ ἀσθενοῦς τῆς ὄρασεως τῶν μύρμηκων· ἂν, ὅταν οἱ μέλανές μου μύρμηκες μετέφερον εἰς τὴν

(1) Ἐνταῦθα ἐξ εἰκασίας ἀναπληροῦμεν τὸ κείμενον, ὅπερ φαίνεται ἐλλειπές. Σ. Μ.

(2) Τεσσαράκοντα καὶ ἐξ φορὰς ὑψηλότερον, ἂν δὲν ἀπατώμεθα. Σ. Μ.

φωλεάν τῶν τὴν ἐντὸς κυάθου καὶ ἐπὶ σανίδος τεθειμένην τροφήν, μετέστρεφον τὴν σανίδα οὕτως ὥστε τὸ πλησιέστερον πρότερον τῇ φωλεᾷ μέρος καθίστατο ἤδη τὸ ἀπώτερον καὶ τανάπαλιν, οἱ μύρμηκες ἐβάδιζον τὴν αὐτὴν ὁδὸν, στρέφοντες οὕτω τὰ νῶτα πρὸς τὴν φωλεάν. Ἄν δὲ μετέφερον τὴν σανίδα πρὸς τὸ ἕτερον μέρος τῆς φωλεᾶς, τὸ αὐτὸ καὶ πάλιν συνέβαινε. Οὕτω δὲ καθίστατο φανερόν ὅτι οἱ μύρμηκες ἠκολούθουν τὴν ὁδὸν καὶ οὐχὶ τὴν διεύθυνσιν.

Θαυμαστὸν ὅτι μέχρι τῆς παρουσίας ὥρας δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ἂν μύρμηκίαιτις γεννᾶται. Ἀρχὴν λαμβάνει ἐξ ἀποικίας ἀποσπασθείσης ἐξ ἀρχαιότερας μύρμηκιᾶς, ἢ ἐκ περιπλανωμένων ἐργατιδῶν, αἵτινες κατὰ τύχην συναντήσασαι βασιλίссαν προσκολλῶνται εἰς αὐτὴν κατὰ τινὰς περιστάσεις καὶ ἀρχίζουσι νέαν φωλεάν, ἢ μᾶλλον αὐτὴ ἢ βασιλίссα τῶν μύρμηκων, ὡς ἢ βασιλίссα τῶν σφηνῶν, κατασκευάζει οἰκίον καὶ φέρει μετέπειτα ἐργατιδας ἀναλαμβάνουσας τότε πάντα τὰ οἰκιακὰ ἔργα; Ἄγνοοῦμεν. Ἄλλ' ἅπαξ συσταθεῖσα ἢ κοινότης συντηρεῖται ἐπὶ πολλὰ ἔτη δι' ἄλληλοδιαδόχων γεννήσεων· καὶ αὐταὶ δὲ αἱ βασιλίссαι οὐδέποτε ἢ σπανίως ἐγκαταλείπουσι τὴν φωλεάν, τρεφόμεναι ὑπὸ τῶν ἐργατιδῶν καὶ μόνον ὡς παράγουσαι.

Δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν φωλεάν μύρμηκων μετὰ γεωλόφου ἀνυψουμένου ὑπὸ μύρμηκων. Ἡ φωλεὰ περιλαμβάνει συνθέστατα μίαν μόνην κατοικίαν καὶ σπανίως πλείονας τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων· ἀλλὰ τινὲς περιέχουσι πολυπληθεῖς ἀποικίας· ὁ κ. *Forel* μάλιστα εὗρηκε φωλεάν τομῶς μύρμηκος (*F. exsecta*) περιλαμβάνουσα διακοσίας περίπου ἀποικίας καὶ κατέχουσαν κυκλικὴν ἔκτασιν, ἧς ἢ ἀκτὶς ἦτον 128 σχεδὸν μέτρων. Πάντες οἱ μύρμηκες οἱ ζῶντες ἐν τῇ γῆνι ταύτῃ ἐκτάσει εἶχον καταστραφῆ ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς φωλεᾶς, ἐξαιρουμένων μύρμηκῶν τινῶν τοῦ *παρανητικῶς Ταπεινώματος* (*Tapinoma erraticum*), αἵτινες διέφυγον αὐτοὺς ἕνεκα

της μεγάλης των ευκινησίας. Ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν οὕτω συνηνωμένων ἐν τῷ μέρει ἐκείνῳ μυρμηκῶν θὰ ἦτο μέγιστος, ἀφοῦ καὶ εἰς τὰς ἀπλᾶς φωλεὰς ὁ *Forel* ἀριθμεῖ πεντακισχιλίους μέχρις ἡμισσοῦ ἑκατομμυρίου.

Ὁ τρόπος τοῦ μάχεσθαι ποικίλλει πολὺ κατὰ τὰ εἶδη τῶν μυρμηκῶν· τινὰ τούτων εἰσὶν ἤττον πολεμικὰ τῶν ἄλλων· ὁ *Myrmecina Latreillii*, ἐπὶ παραδείγματι, οὐδέποτε προσβάλλει καὶ σπανίως μάλιστα ὑπερασπίζεται. Τὸ δῆγμα αὐτοῦ εἶναι σκληρότατον καὶ ἐλίσσειται ὡς σφαῖρα· ἀλλ' οὐδὲ τὴν φωλεάν του πορθουμένην ὑπερασπίζεται· ὅμως ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν ἀπρόσβλητον κατασκευάζει τὰς εἰσόδους μικροτάτας καὶ θέτει παρ' αὐτὰς συνήθως φυλακὰς ἐξ ἐργατίδων ἀποκλειουσῶν τὴν διόδον διὰ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν· ἴσως δὲ καὶ ὑπὸ τῆς ὁσμῆς του προστατεύεται. Ἐτερόν τι εἶδος, τὸ *Tetramorium coespitium*, συνθίξει νὰ ὑποκρίνηται τὸν νεκρὸν· ἀλλ' οἱ μύρμηκες τοῦ εἶδους τούτου δὲν ἐλίσσανται ὡς οἱ τοῦ προηγουμένου, ἀφίνουσι μόνον νὰ πέσωσιν οἱ πόδες καὶ αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν κατὰ μῆκος τοῦ σώματός των.

Ὁ κοινὸς μύρμηξ ἵππος προσβάλλει κατὰ πυκνὰ πλήθη, ὀλιγάκις ἐξέρχεται ἐν μικρῷ ἀριθμῷ καὶ οὐδέποτε σχεδὸν μάχεται· μόνος. Σπανιώτατα καταδιώκει τὸν φεύγοντα ἐχθρὸν, ἀλλ' οὐδέποτε χαρίζει τὴν ζωὴν τῷ ἠττηθέντι, φονεύει ὅσους ἐχθροὺς δυνηθῆ καὶ οὐδέποτε διστάζει νὰ θυσιασθῆ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος.

Ὁ *αιματώδης*, ἀπ' ἐναντίου, τοῦλάχιστον εἰς τὰς πρὸς προμήθειαν δούλων ἐκστρατείας του, ἐπιζητεῖ νὰ καταφοδίσῃ μᾶλλον ἢ νὰ φονεύσῃ. Πορθῶν δὲ μυρμηκίαν τινὰ δὲν προσβάλλει τοὺς φεύγοντας, ἐκτὸς ἂν οὔτοι ἐπιζητῶσι νὰ ἀπαγάγῃσι τὰς νύμφας, ὅποτε δὴ ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ καταλίπωσιν αὐτὰς, μαχόμενος δὲ πειράται νὰ συντρίψῃ τὸν ἐχθρὸν διὰ τῶν γνάθων.

Ὁ *Τομεὺς* εἶναι λεπτοφυέστατον μὲν, ἀλλὰ δραστηριώτατον εἶδος· χωρεῖ εἰς τὴν

μάχην κατὰ σύμπυκνα πλήθη, ἀλλ' ἐν τῇ συγκρούσει δίκνει τῆδε κακίαι, παραμερίζων ἵνα μὴ δηχθῆ αὐτός. Μαχόμενος δὲ κατὰ μείζονος εἶδους πηδᾷ ἐπὶ τῆς ῥάχως τοῦ ἀντιπάλου καὶ ἀρπάζει αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τραχήλου, ἢ ἀπὸ μιᾶς τῶν κεραιῶν. Ἐχει πρὸς τούτους τὸ δρμέμφυτον τοῦ συντάσσεσθαι ἐν ἀνάγκῃ κατὰ μικρὰς σπείρας. Τρεῖς ἢ τέσσαρες *Τομεῖς* ἀρπάζουσι κατὰ πρῶτον ἓνα πολέμιον καὶ σύρουσιν αὐτὸν κατὰ διαφόρους διευθύνσεις, ὥστε αὐτὸς δὲν δύναται νὰ καταβάλλῃ οὐδένα τῶν ἐναντίων· εἶτα δὲ εἰς τούτων πηδήσας ἐπὶ τῆς ῥάχως του ἀποκόπτει ἢ μᾶλλον πριονίζει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Εἰς τὰς μάχας τῶν μικρῶν τούτων μυρμηκῶν κατὰ τῶν πολλῶν μεγαλειτέρων *Λειμορίων* δύναται τις νὰ ἰδῆ μέγαν ἀριθμὸν τῶν τελευταίων τούτων ἐχόντων ἐπὶ τῆς ῥάχως των μικρὸν τομέα καταγιγόμενον περὶ τὸν πριονισμόν τῆς κεφαλῆς αὐτῶν.

Ἐκ πρώτης ὄψεως καταφαίνεται ὅτι οἱ διὰ κέντρων ὠπλισμένοι μύρμηκες πλεονεκτοῦσι τῶν ἀκέντρων. Καὶ ὅμως ἐνίοτε τὸ δηλητήριον εἶναι τοσοῦτον ἰσχυρὸν, ὥστε ἀρκεῖ νὰ ψαυσθῆ μόνον δι' αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς, ὅπως καταστῆ ἄμαχος ἢ τοῦλάχιστον ἀνίκανος νὰ κινηθῆ, μετ' ὅλων τῶν συμπτωμάτων μεγίστου ἄλγους. Οἱ ἰδιάζοντες οὗτοι μύρμηκες ἔχουσι τὸ ὑπογάστριον εὐκινητότατον.

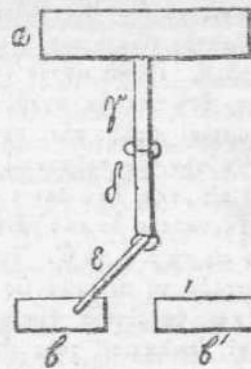
Εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ *Lasius* ὁ ἀριθμὸς ἀναπληροῖ τὴν ἰσχύ· διότι πολλοὶ ὁμοῦ ἀρπάζουσι τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τε τῶν ποδῶν καὶ τῶν κεραιῶν, προτιμῶντες νὰ διαμελισθῶσι μᾶλλον ἢ νὰ ἀφήσωσιν αὐτὸν ἐλεύθερον.

Πολύεργος ὁ *πυρρός*, ὁ περίφημος δουλαγωγὸς μύρμηξ ἢ ἁμαζόνιος, μάχεται διὰ μοναδικῷ σχεδὸν τρόπου. Ἐχων ἰσχυροτάτας καὶ ὀξείας ἀκίδας, φεροῦσας γνάθους, ὅποτε προσβληθῆ— ἂν ἐπὶ παραδείγματι ἄλλος μύρμηξ ἀρπάσῃ αὐτοῦ τὸν πόδα— λαμβάνει κατ' ἀρχὰς τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐχθροῦ μεταξὺ τῶν γνάθων καὶ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ ἀποχωρή-

σῆ· ἂν ὅμως ἐπιμένῃ, ὁ Πολύεργος κλείει τὰς γνάθους καὶ αἱ ὀξείστομοι ἀκίδες ἐμπήγνυνται ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ ἀντιπάλου παραλύουσαι τὸ νευρικὸν αὐτοῦ σύστημα· τότε δὴ τὸ ὄμμα πίπτει σπαιρον, ἀφίνον ἐλεύθερον τὸν τρομερὸν αὐτοῦ ἐχθρὸν. Οὕτω λοιπὸν σχετικῶς ὀλίγος ἀριθμὸς Πολυέργων δύναται ἀφύθως νὰ προσβάλλῃ στρατιὰν πολλῶν πολυαριθμοτέρων ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀπωλείας συνήθως.

Σχεδὸν πᾶν ὅ,τι ἐλέχθη περὶ τῆς ἰκανότητος τῶν μελισσῶν καὶ τῶν μυρμηκῶν τοῦ συνεννοεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους βασίζεται ἐπὶ τοῦ ὅτι, ἂν εἰς ἐξ αὐτῶν ἐν τινι τῶν ἐκδρομῶν του ἀνακαλύψῃ σιτία, πάραυτα πολλὸς ἀριθμὸς συντρόφων του εὐρίσκουσι τὴν ὁδόν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ὑπεννοεῖ καὶ τὸ ὅτι γνωρίζουσι νὰ περιγράψωσι τοὺς τόπους. Καὶ ἂν μὲν αἱ μέλισσαι ἢ οἱ μύρμηκες ἀκολουθῶσιν ἀπλῶς τὸν εὐτυχέστερον αὐτῶν σύντροφον, ἢ ἂν βαδίζουσιν ἐπὶ τὰ ἴχνη του ὀδηγούμενοι ὑπὸ τῆς ὁσμῆς, τὸ τοιοῦτον εἶναι σχετικῶς ἀπλοῦν, καθίσταται ὅμως θαυμασιώτατον, ἂν ἀπ' ἐναντίου ἀκολουθῶσιν ὁδὸν περιγραφείσαν αὐτοῖς ἐκ τῶν προτέρων. Ἐπιθυμῶν νὰ φωτισθῶ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἐποίησα πολλὰ πειράματα, ὧν τινὰ μόνον θὰ περιγράψω ἐνταῦθα. Συνήθως, ὅποτε μύρμηξ ἀνακαλύψῃ τροφὰς, φέρει ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν φωλεάν ὄσας δυνηθῆ, εἶτα δ' ὑποστρέφει συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ πολλῶν συντρόφων του ὑποστρέψαντες δὲ πάλιν οὔτοι ἄγουσι καὶ ἄλλους καὶ οὕτω σχηματίζεται γραμμὴ ἢ μᾶλλον ἄλυσις μυρμηκῶν. Δύναμαι λοιπὸν νὰ διαβεβαιώσω ὅτι, ἂν μὴ ἐλήφθησαν αἱ λεπτομερέστεραι προφυλάξεις (καὶ, καθ' ἂν ἐπιπροφορήθην, παρημελήθησαν αὐταὶ πάντοτε ἐν ταῖς προηγουμέναις παρατηρήσεσι) τὸ πείραμα ἐλάχιστα πράγματα ἀποδεικνύει.

Ἴνα προλάβω ταῦτα πάντα ἔλαβον τὰ ἐξῆς μέτρα. Μία τῶν φωλεῶν μου τῶν μικρῶν (*Lasius niger*) συνεκοινωνεὶ μετὰ σανίδος ἐφ' ἧς ἔθετον συνήθως τροφήν καὶ ὕδωρ. Εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς σανίδος ἀπόστα-

Σχημ. 4. α, σανίς· β, β' ὑάλινοι πλακῆς· γ, δ, ε, μικραὶ ταινίαι χάρτου.

σιν ἐτοποθέτησα δύο ὑάλους (β' β), ὧν ἡ μία, β, περιείχε ποσότητά τινα τροφῶν. Συνήνωσα τότε τὴν ὑάλον β πρὸς τὴν σανίδα α διὰ τριῶν μικρῶν ταινιῶν χάρτου γ, δ, ε, καὶ ἐτοποθέτησα ἓνα μύρμηκα ἐπὶ τῆς τροφῆς· οὗτος μετῆνεγκε ποσότητά τινα ταύτης εἰς τὴν φωλεάν, ἐπανήλθε νὰ λάβῃ καὶ ἄλλην καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Πολλοὶ σύντροφοι ἠκολούθησαν αὐτὸν, οὗς ἐφυλάκισα μέχρι τέλους τοῦ πειράματος. Ἀφοῦ διήλθε πολλάκις ἐπὶ τῶν ἐκ χάρτου γεφυρῶν, ἔπραξα ὡς ἐξῆς. Πάντες οἱ συνοδευόντες αὐτὸν σύντροφοι ἀπεκλείοντο τῶν μικρῶν ἐκ χάρτου γεφυρῶν, καθ' ὃν χρόνον διήρχετο ἐπ' αὐτῶν· ἂν δὲ αἱ γέφυραι ἦσαν ἔρημοι, ἅμα τῶν συντρόφων τις ἔφθανεν εἰς τὴν γέφυραν γ, ἀφήρουν τὴν γέφυραν ε καὶ ἔτριβον αὐτὴν διὰ τῶν δακτύλων, ἵνα ἐξαφανίσω, ἢ τοῦλάχιστον μεταβάλλω τὴν ἐκ τῆς διαβάσεως τοῦ μύρμηκος ὁσμῆν· ὡς ἔφθανεν ὁ σύντροφος εἰς τὸν δ, ἀφήρουν τὴν γέφυραν γ, καὶ διέθετον αὐτὴν ἐν τῷ κενῷ διαστήματι μεταξὺ τοῦ δ καὶ β'· Ἦδη, ἂν ὁ μύρμηξ εὕρισκε τὸν δρόμον του ἀκολουθῶν προηγουμένην περιγραφὴν, ὥφειλε φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ μεταβῆ ἀπὸ τοῦ ε εἰς τὸ β'· ἂν δὲ, ἀπ' ἐναντίου, ὠδηγεῖτο ἐκ τῆς ὁσμῆσεως, θὰ ἦτον ἐπίσης τοῦλάχισ-

στον διατεθειμένος να διαβῆ ἀπὸ τοῦ γ μεταβαίνων εἰς τὸ β'. Ἐκ τούτων προέκυψεν ὅτι ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι μυρμηκῶν διεληθόντων ἐπὶ τοῦ δ, εἴκοσι μόνον ἐφθασαν εἰς τὴν τροφήν, ἐνῶ ἑκατὸν σχεδὸν διέβησαν τὸ γ ἐρχόμενοι πρὸς τὴν κενὴν ὑαλον. Ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ σύντροφοι ἀφικνοῦντο εἰς τὴν γέφυραν ε βλέποντες ἀλλήλους, ἐκ ταύτης δὲ κατ' ἀνάγκην πλέον ἤρχοντο εἰς τὸ β ἢ τὸ β'. Ἴνα προλάβω τοῦτο μετέτρεψα τὸ πείραμα ὡς ἐξῆς.

Διέθεσα καὶ ἐπεσίτισα ἓνα μύρμηκα ὡς ἀνωτέρω καὶ ἐφυλάκισα τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτὸν συντρόφους. Ἀφοῦ δ' ἔμαθεν ἀκριβῶς τὴν ὁδὸν, ἀφῆκα αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν φωλεάν διὰ τῶν ποδῶν του, ἀλλ' ὡς ἠθέλησε νὰ ἐξέλθῃ ἐκ νέου συνέ-

κατὰ τὰς	ἡμ. 44	μετὰ	4	συντρόφων	ἡμ. 23	μετὰ	5	συντρόφων		
5	47	—	4	—	6	25	—	6		
5	49	—	1	—	6	29	—	8		
5	52	—	—	—	6	32	—	2		
5	54	—	5	—	6	35	—	—		
5	58	—	2	—	6	42	—	9		
5	59	—	2	—	6	44	—	—		
6	1	—	5	—	6	46	—	3		
6	4	—	1	—	6	49	—	2		
6	7	—	—	—	6	56	—	—		
6	11	—	3	—	6	59	—	—		
6	14	—	4	—	7	2	—	2		
6	17	—	6	—	7	4	—	—		
6	20	—	—	—	7	6	—	3		
κατὰ τὰς	7ῳ.	8	μετὰ	3	συντρόφων	7ῳ.	24	μετὰ	0	συντρόφων
7	40	—	5	—	7	26	—	3	—	
7	43	—	—	—	7	29	—	1	—	
7	47	—	3	—	7	31	—	2	—	
7	49	—	7	—	7	35	—	—	—	
7	21	—	5	—						

(39 ὁδοὺς· 44 μόνος, 28 μετὰ 120 συντρόφων).

Οὕτω κατὰ τὰς δύο ταύτας ὥρας πλείους τῶν 120 μυρμηκῶν ἐξῆλθον τῆς φωλεᾶς συνοδεύοντες ἐκεῖνον ὃν παρετήρουν, γινώσκοντα ἀκριβέστατα τὴν ὁδὸν καὶ βεβαίως, ἂν μὴ ἐκώλυον αὐτὸν, πάντες οἱ μύρμηκες θὰ ἠκολούθουν μέχρι τῶν σιτίων. Τρεῖς ἐξ αὐτῶν ἐκ τύχης ἐπραξαν τοῦτο, ἀλλ' ἐκ

λαβὸν καὶ ἔθεσα αὐτὸν ἐπὶ τῆς τροφῆς.

Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὀλίγοι μύρμηκες, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶρον τὴν πρὸς τὰ σιτία ὁδόν. Ἐξῆλθον τῶν παρατηρήσεων μου κατὰ τὰς 5ῳ. 30, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ μύρμηξ ὑπέστρεψεν εἰς τὴν φωλεάν· εἰς τὰς 5ῳ. 34 ἐξῆλθεν ἐκ νέου συνοδεύμενος ὑπὸ δέκα συντρόφων καὶ τότε συλλαβὼν αὐτὸν μετήνεγκον ἐπὶ τῆς τροφῆς. Οἱ λοιποὶ ἀσκόπως ἐβάδισαν τῆδε κακείσε, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπέστρεψαν εἰς τὴν φωλεάν, οὐδενὸς αὐτῶν εὐρόντος τὴν ὁδὸν τῶν σιτίων. Ὁ πρῶτος ἔλαβε μέρος τι τῆς τροφῆς, ὑπερ μετήνεγκεν εἰς τὴν φωλεάν καὶ κατὰ τὰς 5ῳ. 39 ἐξῆλθεν ἐκ νέου ἀκολουθούμενος ὑπὸ ὀκτώ συντρόφων καὶ τότε συνέβησαν ὅσα καὶ κατὰ πρῶτον. Ἐξῆλθεν εἰσέτι

τῶν ἄλλων πέντε μόνον ἀφίκοντο εἰς τὴν τροφήν· πάντες δὲ οἱ λοιποὶ ἀσκόπως χρόνον τινὰ περιπλανηθέντες ἐπανέστρεψαν κενὸν εἰς τὴν φωλεάν. Ἐκ τούτων ἐξάγω συμπέρασμα, ὅτι ὁπόταν πολλοὶ μύρμηκες ἀφικνοῦνται μέχρι τῆς τροφῆς, θαίνουσιν ἀκολουθοῦντες ἀλλήλους, ὀδηγούμενοί οὕτω

μέχρι τινὸς ὑπὸ τῆς ὀφρῆσεως. Ἐκ τούτου λοιπὸν δὲν ἐπαίεται ὅτι παρὰ τοῖς μύρμηξιν ἀνεπτύχθη μεγάλως τὸ ἐννοεῖν ἀλλήλους. Ὑπάρχουσιν ὁμοίως περιστάσεις ἄγουσαι ἡμᾶς εἰς ἕτερον ὅλως συμπέρασμα. Εἶπον ἤδη, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι ἀποικίαι Πολυέργου μεταλλασσοῦσας φωλεάν, αἱ δέσποιναι μεταφέρονται πᾶσαι ὑπὸ τῶν δούλων. Προσέτι ἂν φαινοί τινες μύρμηκες (*F. fusca*) τεθῶσιν ἐντὸς κιβωτίου, εἰς σκοτεινὴν τοῦ ὁποῦ γωνίαν εὐρηται χῶμα πρὸς καταφυγὴν αὐτῶν, πάραυτα εἰς τούτων εὐρίσκει τὴν πρὸς αὐτὸ ὁδόν· ἐπαναστρέψας δὲ λαμβάνει διὰ τῶν γράθων ἓνα τῶν συντρόφων του, ὅστις ἐλίσσεται ὡς σαῦρα καὶ ἐκουσίως σύρεται μέχρι τοῦ σωροῦ τοῦ χῶματος. Τότε ἀμφότεροι ἐπαναλαμβάνουσι τὴν αὐτὴν ἐργασίαν μετ' ἄλλων μυρμηκῶν καὶ οὕτω καθέξῃ, μέχρις οὗ πάντες οἱ σύντροφοι αὐτῶν συναθροισθῶσιν ἐν ἀσφαλεῖ τόπῳ. Ὅθεν μοι φαίνεται δυσπαράδεκτον ὅτι ἤθελον προτιμῆσαι τοσοῦτο βραδύ μέσον μεταφορᾶς, ἐὰν ἦσαν πεπρωτισμένοι διὰ τῆς ιδιότητος τοῦ διακοινοῦν ἀλλήλους καὶ περιγράφειν τὰ ἀντικείμενα· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου νομίζω ὅτι δύνανται νὰ μεταδίδωσιν ἀλλήλοις ἀπλουστεράς τινὰς ἰδέας καὶ πρὸς βεβαίωσιν τούτου δύναμαι νὰ αναφέρω τὸ ἐξῆς πείραμα· προσήλωσα εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἤδη σανίδα δύο παραλλήλους ταινίας χάρτου, θέσας τεμάχιον ὑάλου εἰς τὸ ἄκρον ἑκατέρας καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἐνὸς τούτων ἔθεσα πολλοὺς (τριακοσίους μέχρις ἑξακοσίων) σκώληκας, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου δύο ἢ τρεῖς μόνον· λαβὼν δὲ τότε δύο μύρμηκας ἐτοποθέτησα τὸν μὲν ἓνα ἐπὶ τῆς πολλοῦς μύρμηκας περιεχοῦσας ὑάλου, τὸν δ' ἕτερον ἐπὶ τῆς ὀλίγους. Ἐκάτερος τούτων ἔλαβεν ἀνὰ ἓνα μύρμηκα, ὃν μετενεγκόντες εἰς τὴν φωλεάν ἐπανῆλθον ἓνα καὶ ἕτερον λάθωσι καὶ οὕτω πάντοτε, θέτοντος ἐμοῦ, μετὰ πᾶσαν πορείαν, ἕτερον σκώληκα ἐπὶ τῆς δύο ἢ τρεῖς μόνον περιεχοῦσας ὑάλου, ὡς ἀναπλήρωμα τοῦ ἐκάστοτε ἀφαιρουμένου.

Ἄν λοιπὸν, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἤρχοντο καὶ ἄλλοι μύρμηκες, εἴτε κατὰ τύχην, εἴτε ἀκολουθοῦντες ἀλλήλους, ἢ καὶ συμπεραίνοντες ἐκ τῶν ἤδη μετενεγκθέντων σκώληκων, ὅτι ἠδύναντο νὰ εὐρωσι τοιοῦτους εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας ὑπεθέσεις, ὁ ἀριθμὸς τῶν μεταβαίνόντων εἰς τὴν μίαν ὑαλον μυρμηκῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαφέρῃ πολὺ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰς τὴν ἄλλην μεταβαίνόντων. Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ὁ ἀριθμὸς τῶν πορείων τῶν μυρμηκῶν τούτων ἔπρεπε νὰ ἦναι ὁ αὐτὸς σχεδὸν ἐφ' ἑκάστης ταινίας χάρτου καὶ ἐπομένως ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὀδηγοῦντο ὑπὸ τῆς ὀφρῆσεως, αἱ δύο ὁδοὶ παρουσιάζον τὰ αὐτὰ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην. Διότι θὰ ἦτον ἀδύνατον εἰς μύρμηκα βλέποντα ἓνα τῶν ὁμοίων του μεταφέροντα σκώληκα, νὰ κρίνῃ οἴκοθεν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σκώληκων, οὗς οὕτω καταλείπει ὀπισθεν. Ἀφ' ἑτέρου ἂν οἱ ξένοι ἤρχοντο ἐπίσης πρὸς ἀναζήτησιν τῶν σκώληκων, θὰ ἦτο περίεργον ἂν ἤθελον ἔλθει πολυπληθέστεροι εἰς τὴν ὑαλον, ἐν ἣ ὑπῆρχον πολλοὶ σκώληκες ἢ εἰς τὴν δύο ἢ τρεῖς περιέχουσαν. Θὰ παρατηρήσω ἐπίσης, ὅτι πάντες οἱ ξένοι καθείρχθησαν μέχρι τέλους τοῦ πειράματος. Δίδωμι ἤδη τινὰ τῶν γινομένων, ἃ ἐπέτυχον.

1ον Πείραμα. — Διαρκεῖ μίαν ὥραν. Ὁ μὲν ἐπὶ τῆς ὑάλου τῆς περιεχοῦσας ὀλίγους σκώληκας θεθεῖς μύρμηξ ἐξ πορείας διανύει μὴ φέρων μεθ' ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἐπιστροφήν μηδὲνα σύντροφον· ὁ δὲ ἐπὶ τῆς πολλοῦς σκώληκας περιεχοῦσας ὑάλου διανύει ἐπὶ τὰς πορείας ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ ἑνδεκα σύντροφους.

3ον Πείραμα. — Διαρκεῖ τρεῖς ὥρας. Ὁ μὲν μύρμηξ τῆς ὀλίγους μύρμηκας περιεχοῦσας ὑάλου κάμνει 2½ ταξίδια ἐπαναφέροντα πέντε συντρόφους· ὁ δὲ τῆς πολλοῦς μύρμηκας περιεχοῦσας ὑάλου κάμνει τρίακοντα ὀκτὼ ταξίδια ἐπαναφέροντα εἴκοσι δύο συντρόφους.

5ον Πείραμα. — Διαρκεῖ μίαν ὥραν. Ὁ μὲν μύρμηξ τῆς ὀλίγους σκώληκας περιεχοῦσας ὑάλου κάμνει δέκα ταξίδια ἐπανα-

φέρων τρεις συντρόφους, ὁ δὲ ἕτερος κάμνει πέντε ταξείδια ἐπαναφέρων δέκα ἐξ συντρόφους.

9ον Πείραμα. — Διαρκεί μίαν ὥραν. Ὁ μὲν πρῶτος κάμνει ἑνδεκα ταξείδια ἐπαναφέρων ἓνα σύντροφον· ὁ δὲ ἕτερος δέκα πέντε ἐπαναφέρων δέκα τρεις συντρόφους.

10ον πείραμα. — Μεταλλάσσω τὴν θέσιν τῶν ὑάλων ἀφίει τοὺς αὐτοὺς δύο μύρμηκας, οὓς μεταχειρίζομαι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν παρατηρήσεών μου· ἀλλὰ, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὁ μύρμηξ, ὁ ὀλίγους πρότερον σκώληκας ἔχων νὰ ἀπαγάγῃ, ἔχει ἤδη πολλοὺς καὶ τανάπαλιν. Διαρκεί δύο ὥρας, ὁ μὲν μύρμηξ τῆς ὀλίγους μύρμηκας ἐχούσης ὑάλου κάμνει εἴκοσι καὶ ἑν ταξείδια ἐπαναφέρων ἓνα μύρμηκα, ὁ δὲ τοὺς πολλοὺς μύρμηκας φερούσης ὑάλου κάμνει εἴκοσι καὶ δύο ταξείδια ἐπαναφέρων εἴκοσι συντρόφους. Τὰ δύο ταῦτα πειράματα διαφερόντως, νομίζω, πείθουσιν ὑμᾶς περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὄσων ἀνωτέρω εἶπον.

Συλλήβδην εἶδα λοιπὸν ὅτι ἐν διαστήματι πεντήκοντα περίπου ὥρων ὁ τῆς πολλοὺς σκώληκας φερούσης ὑάλου μύρμηξ ἐπανεφέρει 257 συντρόφους, ἐνῶ ὁ ἕτερος 82 μόνον ἐπανεφέρει. Τὸ ἀποτέλεσμα ἔσεται ἐκπληκτικώτερον ἔτι ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι μύρμηκες τινες, 25 περίπου, ἤλθον οἰκοθεν μέχρι τῶν σκωλήκων, οὓς ἐὰν ἀφαιρέσωμεν, ἔχομεν τοὺς ἀριθμοὺς 232 καὶ 57 ὧν ἡ διαφορά μεγίστη.

Ἄλλαχού ὠμίλησα περὶ τῶν σχέσεων τῶν ἐντόμων πρὸς τὰ ἄνθη καὶ ἰδίᾳ ἐμελέτησα τὰ τῶν μελισσῶν καὶ πῶς τὰ ἄνθη μετατρέποντο ἵνα δυνηθῶσιν αἱ μέλισσαι νὰ μεταφέρωσι τὴν γύριν τοῦ ἐνὸς ἄνθους εἰς τὸ ἕτερον. Οἱ μύρμηκες ἐπίσης εἰσὶν ὠφελιμώτατοι εἰς τὰ φυτὰ πρὸ πάντων μειοῦντες τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν αὐτοῖς τρεφομένων ἐντόμων. Ἄλλ' ὅμως δὲν ὑπάρχουσι, καθ' ὅσον γνωρίζω, φυτὰ μεταβαλλόμενα εἰδικῶς ἵνα γονιμοποιηθῶσιν ὑπὸ τῶν μυρμηκῶν, ἄλλως τε καὶ διὰ αὐτὰ τὰ μικρὰ ἄνθη, ἅπερ καὶ τὸ ἐλάχιστον ἔντομον δύναται νὰ γονιμοποιήσῃ, πικρῶς προκρίτερά ἐστιν

αἱ ἐπισκέψεις τῶν περοφόρων ἐντόμων, διότι, καθ' ἃ δ κ. Δάρβιν ἀπέδειξεν ἐν τῷ ἐξαιρέτῳ αὐτοῦ περὶ μονοφύλων καὶ διφύλων φυτῶν συγγράμματι, οὐσιώδες εἶναι ὁπως ἡ γύρις μεταφέρεται οὐχὶ μόνον ἐξ ἄλλου ἄνθους, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλου φυτοῦ, ἐνῶ ἔρποντα ἔντομα, ὡς οἱ μύρμηκες, θὰ μετέβαινον αὐτομάτως ἀπὸ ἄνθους εἰς ἄνθος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ φυτοῦ.

Διὰ τοῦτο προτιμότερον διὰ τὰ ἄνθη νὰ προφυλάττωνται κατὰ τῶν μυρμηκῶν, διότι οὗτοι τὸν χυμὸν μόνον αὐτῶν θὰ ἀφῆρουν οὐδὲν καταλείποντες πρὸς ἀμοιβήν. Ἄλλ' ἡ φύσις προέλαβε τὸ ἀτόπημα τοῦτο καὶ δοῦσα εἰς τὰ ἄνθη πολυάριθμα μέσα τοῦ προσελκύειν τὰς μελισσας, παρέσχεν αὐτοῖς ταυτοχρόνως καὶ ἕτερα πρὸς ἀποφυγὴν τῶν μυρμηκῶν· οὕτω δὴ οἱ μύρμηκες ἔσχον πλείονα ἐπιβροχὴν τῆς γενικῆς ὑποτιθεμένης ἐπὶ τοῦ γένους τῶν φυτῶν. Ἐνίοτε, φερ' εἰπεῖν, τὰ ἄνθη προστατεύονται ἐκ χαράκων ἐξ ἀκανθῶν καὶ λεπτῶν τριχῶν διευθυνομένων ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω (*Carlina, Lamium*)· ἕτερα φέρουσιν ἀδένας τινὰς ἐκχέοντας γλοιώδεις οὐσίας ἐφ' ὧν οἱ μύρμηκες δὲν δύναται νὰ βαδίσωσι (*Linnaea, φραγκοσταφυλή*)· εἰς ἄλλα δὲ πάλιν ὁ σωλὴν τοῦ ἄνθους εἶναι στενωτάτος, ἢ κλειόμενος σχεδὸν ἐκ τριχῶν, ἢ ἐξ ἀκανθῶν φυομένων ἐκτὸς αὐτοῦ, δι' ὧν ἡ προσοσκίς μελισσῆς μόλις διέρχεται, ἕτερα δὲ τέλος ἔχουσι τὴν ἐπιφάνειαν τοσοῦτον λείαν καὶ τοσοῦτον ὀλισθηρὰν, ὥστε δὲν δύναται εὐκόλως νὰ εἰσδύσωσιν, ἀλλὰ συνήθως ὀλισθαίνουσιν ἐνῶ ἐπιχειροῦσι τὸ τοιοῦτο καὶ οὕτως ἀποκλείονται τῆς εἰσόδου, ὥσπερ οἱ ὄφεις τῆς τῶν κρεμαστῶν φωλεῶν τῶν ὑφαντουργῶν πτηνῶν. Ἄλλ' ἐν τούτοις ὑπολαμβάνει εὐρὸ στάδιον μελέτης, εἰς ὃ δὲν δύναμαι νῦν νὰ κατέλθω. Ἐπιτραπέτω μοι νὰ ἐπαναλάβω παύσμενος τοῦ λόγου, ὅτι, παρὰ τὰ ἔργα τῶν μεγάλων φυσιοφῶν, οὓς ἀνέφερα μετ' εὐγνωμοσύνης ἐν ἀρχῇ τῆς διατριβῆς ταύτης, ὑπάρχουσιν ἐν τῇ φυσικῇ ἱστορίᾳ ὀλίγιστα μελέται εὐρύτεραι καὶ

πλείους ἀξιολόγους ἀνακαλύψεις ὑποσχόμεναι, τῆς περὶ τῶν ἠθῶν τῶν μυρμηκῶν.

(Ἐκ τῆς *Revue Scientifique*)

Σεργ. I. Παπαμιχάλης.

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ.

Τὴν 20 λήξαντος ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἀποχωροῦντος προέδρου τοῦ Συλλόγου Ὁμηρος, Κυρίου Φ. Πολυδώρου Κυβετοῦ, ἡ λογοδοσία τῶν κατὰ τὴν λήξανσιν περίοδον πεπραγμένων· ἐκ δὲ τῆς ἐκθέσεως παραθέτομεν τὰ ἐπόμενα:

Κατὰ τὴν δεκαεξάμηνον περίοδον ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου περιορίσθη εἰς 150 μόνον, ἐλαττωθεὶς ἐπαισθητῶς, πρῶτον ἕνεκεν τῆς ὀνημέρας αὐξήσεως ἀχρηματίας, ἧτις μαστίζει τὴν μεσαιὰν τάξιν τῆς κοινωνίας ἡμῶν, τὴν κυρίως ἐνδιαφερομένην καὶ φροντίζουσαν διὰ τὴν πρόδον τῶν ἐθνοφελῶν ἡμῶν καταστημάτων, δεῦτερον ἕνεκεν τῆς ὀλιγορίας καὶ ἐλλείψεως τῆς αὐτοκαλουμένης ἀνωτέρας τάξεως, καὶ τρίτον ἕνεκεν τοῦ ἀψικόρου, χαρακτηριστικοῦ σπουδαίου τῶν ἀποτελούντων τὴν κοινότητα ἡμῶν. Ὁ Κ. Φ. Π. Κυβετὸς ἐλπίζει ἐντούτοις ὅτι τὰ μέλη θ' αὐξήσωσιν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, προστεθέντων 30 νέων.

Καὶ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος δὲν ἔλειψαν ἔνιοι τῶν ἐπιστημόνων νὰ διδάξωσιν εὐγενῶς διάφορα μαθήματα ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου· ἦτοι α.) ὁ Κ. Γαληνὸς Κλάδος, ὅστις χρῆζει ἰδιαίτερου ἐπαίνου διότι ὄχι μόνον ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐξακολουθεῖ διδάσκων καὶ θέλων τὸ ἀκροατήριον διὰ τῆς τερπνῆς διδασκαλίας τοῦ τῆς ἀνθρωπολογίας μαθήματος, ἀλλ' ὅπως καταστῆ ὠφελιμώτερος εἰς τοὺς ἀκροατούς ἔφερε δι' ἰδίων του ἐξόδων ἐξ Εὐρώπης κήρινα ἔκμαγεῖα τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ σώματος, καθιστῶν οὕτω τὸ μάθημά του εὐληπτον εἰς πάντας· β.) ὁ ἰατρὸς Κ. Μαρῖνος Κουτοβάλης περὶ ὑγιεινῆς· γ.) ὁ Κ. Φραγκίσκος Τερτσέτης περὶ ἐμπορικοῦ δικαίου· δ.) ὁ ἱερολογιώτατος Κ. Χαρικλῆς περὶ τῆς Διαμαρτυρήσεως κατὰ τὸν 15'. αἰῶνα· ε.)

ὁ καθηγητὴς Κ. Ἀνδρέας Κουρνιακτῆς περὶ εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου, περὶ ἀναστάσεως καὶ ἀφθαρσίας καὶ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Σωτῆρος. Ὁ ἰατρὸς Κ. Χρῆστος Πολίτης ἀνέγνω πραγματεῖαν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκτάκτως δὲ ὠμίλησεν ὁ ἀξιότιμος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας καὶ γενικῆς γραμματικῆς τοῦ Συλλόγου Κ. Καρολίδης κατὰ τὴν ἐπέτειον τούτου ἑορτῆν.

Ἡ ὑπὲρ τοῦ παρθεναγωγείου καὶ τοῦ σχολείου τοῦ λαοῦ ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Λέσχῃ (διότι ἡ Ἑλληνικὴ ἠρνήθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν αἰθουσάν της) συναυλία ἐπέφερεν εὐχάριστον ἀποτέλεσμα, ἀνακουφισθέντων οὐκ ὀλίγων τῶν οικονομικῶν τοῦ Συλλόγου. Εἰς τὴν συναυλίαν ἔλαβον μέρος ὁ Κύριος J. Meiners, ὅστις καὶ διεύθυνεν, αἱ δεσποινίδες Μπροῦφελ, Σίδη καὶ Γιοβαννώφ καὶ οἱ Κύριοι Κλ. Α. Βουτσινᾶς, κόμης Μάτσα καὶ James Haddonson.

Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Συλλόγου ἠρίθμηται πέρουσι 2092 τόμους, ἐξ ὧν ἐδωρήθησαν ἐκ διπλῶν σωμάτων 95 εἰς ἄλλους Συλλόγους. Ἐρέτας ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων πῆξῃσεν ἐπισηπτηῶς διὰ διαφόρων δωρεῶν, ὧν τόμοι 417 ὑπὸ τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Μουσείου τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς, καὶ τοῦμοι ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ὑπουργείου τῆς Γαλλίας, τῆ συστάσει τοῦ ἀξιότιμου φιλέλληνος Κ. Albert Dumont, διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλικῆς Σχολῆς, καὶ 136 παρὰ διαφόρων. Ἐν συνόλῳ δὲ ἡ ἡμετέρα Βιβλιοθήκη ἀποτελεῖται ἤδη ἀπὸ 2,364 τόμους.

Τὸ Ἀναγνωστήριον ἀριθμεῖ 12 ἐφημερίδας, ἦτοι 4 σμυρναϊκάς, τὴν Ἀμάθειαν, Πρόδορον, Σμύρνην καὶ Βέλος, 6 ἀθηναϊκάς, τὴν Μέριμναν, Ἐφημερίδα, Μέλλον, Κρήτην, Ἐθνοφύλακα καὶ Παλιγγενεσίαν, τὴν τεργισταίαν Ἠμέραν καὶ τὸν Νεολόγον Κωνσταντινουπόλεως. Ἄπαντα τ' ἀνωτέρω φύλλα, πλὴν τοῦ Νεολόγου, ἀνλάσσονται πρὸς τὸ ἡμέτερον περιοδικόν.

Περιοδικὰ λαμβάνει τὸ Ἀναγνωστήριον πέντε ἀθηναϊκὰ, τὸ Ἀθηναίον, τὴν Οἰκογο-

μικρὴν Ἐπιθεώρησιν, τὸν Παρνασσόν, τὸν Βόρωνα, τὸ Bulletin de Correspondance Hellenique καὶ τὴν Ἑστία, 2 ἐκ Ζακύνθου, τὸν Ζακύνθιον Ἀρθῶρα καὶ τὴν Κόρινθα 4 ἐκ Καΐρου, τὸν Κέκροπα ἅπαντα δὲ ἀνταλλάσσονται πρὸς τὸ ἡμέτερον περιοδικόν, πλὴν τῆς Ἑστίας δωρομένης ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ Κ. Μ. Κοσονῆ. Ξένα περιοδικὰ λαμβάνει τὴν Revue des deux Mondes, Revue Britannique, Revue Scientifique, Revue Politique et Littéraire la Nature καὶ τὸ ἀγγλικὸν The Graphic, δωρούμενον παρὰ τοῦ ἐν Λονδίῳ ἀξιολόγου συμπολίτου ἡμῶν κ. Κ. Πρωτοπάτη.

Εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου διατηρηθὲν παρθεναγωγεῖον ἐνεγράφησαν 120 μαθητρίαι, παρέμειναν δὲ μέχρι τέλους 90. Ἐδιδάχθησαν τὰ νήπια ὑπὸ τῆς βοηθοῦ Κ^α: Σοφίας Παπαδοπούλου, τὰ δὲ ἀνώτερα τμήματα ὑπὸ τῆς Κ^α: Α. Κλήμης.

Ἐν τῷ ἑσπερινῷ σχολεῖῳ τοῦ λαοῦ ἐνεγράφησαν μαθηταὶ διαφόρου ἡλικίας καὶ ἐπαγγέλματος 387, ἐξ ὧν ἐφοίτων τακτικῶς μὲν περὶ τοὺς 70, σπανίως δὲ πλεόντων 90. Οἱ μαθηταὶ κατετάχθησαν εἰς τέσσαρα κυρίως τμήματα ἑδιδάχθησαν δὲ ἀνάγνωσιν, γραφήν, ἀριθμητικὴν, θρησκευτικὰ, ἱστορίαν, γραμματικὴν, κτλ.

Μεταξὺ τῶν εἰς τὸν Σύλλογον γενομένων προσφορῶν καταλέγονται καὶ οἱ πολλοὺ λόγιοι ἄξιοι γεωγραφικοὶ χάρται, οἵτινες ἐξεδόθησαν δαπαναῖς τοῦ ἐν Κωνσταντινῶν φιλογενοῦς Κυρίου Ζαρίφη πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικῶν σχολείων.

Τὸ περιοδικόν τοῦ Συλλόγου ἐξηκολούθησε νὰ ἐκδίδηται τακτικῶς.

Τὸ νέον Συμβούλιον τοῦ Συλλόγου ἀποτελεῖται ὑπὸ τῶν ἐξῆς:

Σάββας Κεσσιόγλου πρόεδρος. Κ. Ἰωαννίδης ἱατρός καὶ Κ. Θάλλης ἀντιπρόεδρος. Π. Καρολίδης γενικὸς γραμματεὺς. Χ. Σιμητόπουλος καὶ Α. Νικολαΐδης εἰδικοί γραμματεῖς. Κ. Σαργιαννάκης ταμίης. Π. Γρηγοριάδης βιβλιοφύλαξ. Σ. Κοντολέων, Κ. Εὐσταθίου καὶ Θ. Παρώδης σύμβουλοι.

ΠΡΟΣΦΩΝΗΜΑ τοῦ νέου προέδρου τοῦ Φιλελευθέρου Συλλόγου «Ὀμήρου» κ. Σάββα Ι. Κεσσιόγλου, ἐκφραζόμενον κατὰ τὴν 30 Ὀκτωβρίου 1877 μετὰ τὴν Λογοδοσίαν τοῦ ἀποχωροῦντος Συμβουλίου.

Φιλόμουσος Ὀμήγυρις!

Ἐπέπρωτο ἵνα μετὰ τριετῆ περίπου ἀποχώρησιν ἀναθῶ πάλιν τὴν προεδρικὴν ταύτην ἑδραν, ἧτις ἐπὶ τριετίαν ὄλην με εἶχε πρότερον φιλοξενήσει. Καὶ εὐγνωμονῶ μὲν ἀπὸ καρδίας τὰ ἐντιμα μέλη τὰ τιμήσαντά με οὕτω διὰ τῆς κοινῆς αὐτῶν ψήφου, λυποῦμαι δὲ εἰλικρινῶς καὶ ὑπὸ ἀπορίας κατέχομαι, ὅτι ταχύτερον τοῦ δέοντος ἐπανῆλθεν ἡ περίοδος νὰ ἀναδεχθῶ τὰς ἡνίας, ἐνῶ πολλοὶ ἄλλοι ἀναμφερσίως δεξιότεροι μὲν περὶ τὸ διευθύνειν, ἀριπρεπέστεροι δὲ κατὰ τὴν κοινωνικὴν θέσιν, καὶ καθόλου ἀξιώτεροι ἐνυπῆρχον ἐν τοῖς μέλεσι τοῦ συμπαγούς τούτου Σωματείου, ἐγὼ δὲ εἶμι τούναντιον μικρὸς ἐν τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἐλάχιστος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Μελησιγενοῦς αἰοῦ. Ἄλλ' ὅπως δὴ ποτε ὄψειν νὰ ὑποτάσσωμαι εἰς τὰς ἀκαταλήπτους βουλάς τῆς τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ διοικούσης Προνοίας, καὶ νὰ πρῶθ' εὐθαρσῶ τῷ βήματι εἰς τὸ ἔργον, ἐπικαλούμενος τὴν ἐξ ὕψους ἀντίληψιν, ἧτις εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν πανταχοῦ καὶ πάντοτε παρίσταται βεβαίως, ὁπόταν τὸ ἐλαττήριον τοῦ πράττοντος ἦναι ὁ ἀγνός, ζήλος καὶ ἡ καλὴ θέλησις. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὰ πράγματα, ὡς ἔχουσιν, ἀπαιτοῦσιν ὁμολογουμένως πολλὴν τὸν ἀγῶνα, καὶ ἡ ὀρθοπόδησις αὐτῶν ἐν ἀμφιβόλῳ κεῖται, ἀλλ' ἀπ' ἑτέρου βασιζόμενος εἰς τὴν εἰλικρινῆ σύμπραξιν τῶν ἀποτελούντων τὸ νέον Συμβούλιον ἐντίμων συναδέλφων μου, καὶ ἐνθαρρυνόμενος εἰς τὴν ἀφοσίωσιν τῶν λοιπῶν πιστῶν καὶ προθύμων μελῶν τοῦ ἔθνωφελούς τούτου ἰδρύματος, δὲν ἀπελπίζομαι ὀλοτελῶς περὶ τε τῆς ἐμπιστειομένης διαχειρήσεως καὶ τῆς αἰσίας ἐκδόσεως τῶν προσδοκίων πάντων. Πιστεύω ὅτι θὰ ἀπαντήσω κατὰ τὴν περίοδον ταύτην νέα μέλη

τέως ἀγνωστά μοι, ἐπιθυμοῦντα καὶ ζήτουντα παντὶ τρόπῳ τὴν παγίωσιν καὶ προαγωγὴν τοῦ Συλλόγου ἀλλὰ πόσοι ἄρα γε ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐταίρων μοι καὶ φίλων διατελοῦσιν ἐτι ὄντες μέλη τακτικὰ, καὶ πόσοι ἀπ' ἐναντίας δι' ἀνισχύρους αἰτίας καὶ ἀδικαιολογήτους ἀφορμὰς παρχημένοι τυγχάνουσι, τὰ πρότερα τῆς φιλοτιμίας καὶ φιλομουσίας τῶν αἰσθημάτων ἐν τοῖς λαοῖς στήθεσιν αὐτῶν καταπνίξαντες καὶ κατασιγάζαντες;

Κύριοι! Ὁ Σύλλογος οὗτος εἶναι ἐξ ἐκείνων τῶν καταστημάτων, ἅτινα περιποιεῖσι τιμὴν πολλὴν εἰς τὸ ἔθνος, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ὁμογενῆ ἐνταῦθα Κοινότητα. Ἐπὶ τῇ συστάσει καὶ διατηρήσει αὐτῶν ἡ Σμύρνη δικαίως γεραίρεται, καὶ καθίσταται ὄντως μεγαλῶνος. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, ὁ Θρακικὸς, ὁ Μακεδονικὸς, ὁ Ἡπειρωτικὸς, οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, καὶ πολλοὶ ἐν ἄλλαις ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικουμέναις χώραις, ἅπαντες ἀνοῦσι καὶ ἀκραζοῦσι μόνος δὲ οὗτος ὁ Σμυρναϊκός, τὸ καύχημα τῆς ὅλης Μικρᾶς Ἀσίας, τὸ σέμνωμα ἡμῶν αὐτῶν, εἶναι δίκαιον, εἶναι πρέπον, εἶναι καλὸν καὶ τιμῆς πάροχον ὥστε νὰ παρακαμάζῃ, νὰ μαραίνεται, νὰ φθισῆαι τέλος πάντων; Μὴ πρὸς Θεοῦ, Κύριοι, μὴ γένοιτο τοιοῦτό τι ἀδίκημα! καὶ τί θὰ ἔλεγεν ὁ ἔξω κόσμος, καὶ οἴαν βαρείαν μομφὴν θὰ προσῆπτεν ἡμῖν ὁ Ἑλληνισμὸς ἅπας; Τί δέ; μὴ ἡ διατήρησις αὐτοῦ ἀπαιτῆ πολλὴν καὶ μεγάλην τὴν θυσίαν; πολλοῦ γε καὶ δεῖ ἐξ ἀργυρᾶ τάλληρα, ἰδοὺ ἡ ὅλη ἐτησίαν συνδρομὴ ἢ ἐπιβαρύνουσα τὸ μέλος. Ἐξ ἀργυρᾶ τάλληρα! αὐτὸ δὲν εἶναι οὔτε τὸ πολυσημῆριον τῶν περιττῶν ἐξόδων ἐκάστου ἐξ ἡμῶν ὁ ἀγαπῶν τὸ καλόν, ὁ προτιμῶν τὴν κοινὴν ὀφέλειαν, ὁ ἐπιποθῶν τὴν εὐκλειαν τῆς Σμύρνης, ἐν ἣ ζῆ, τρέφεται καὶ ἐνδιδάσκει, θὰ εἴπῃ ἀδυστάκτως καθ' ἑαυτὸν: ἄς ἐξοικονομήσω τὸ εὐτελές τοῦτο ποσὸν ἐκ τῶν περιττῶν καὶ ματαίων ἐξόδων μου, καὶ ἄς τὸ προσφέρω εἰς τὸν Σύλλογον ἂν τοιοῦτό τι διελογίζοντο τῷ ὄν-

τι οἱ πολλοὶ, ὁ Σύλλογος οὗτος θὰ ἠρίθμειν κατὰ χιλιάδας τὰ μέλη. Καὶ ὅμως, Κύριοι, εἰρήσθω φανερὰ ἡ πικρὰ αὐτῆ ἀλήθεια ἢ μεγάλη καὶ ἀκατανόητος φειδωλία κατακρατεῖ καὶ συσφίγγει τὰς χεῖρας ὄλων προκειμένου περὶ Συλλόγου, οὕτινος ὁ σκοπὸς εἶναι σαφὴς καὶ πασίγνωστος. Ἐνῶ ἡ ἐν Σμύρνη ὁμόδοξος Κοινότης διακρίνεται κατὰ τὴν πολυανθρωπίαν, καὶ ἐν τοῖς μέλεσιν αὐτῆς οὐκ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐποροῦντες, πλείστοι δὲ ὅσοι σὶ ἀνήκοντες εἰς τὴν μέσην καλουμένην τάξιν, ἐν τοῦτοις οἱ ὄντες τακτικὰ μέλη τοῦ Συλλόγου καὶ τακτικῶς πληρόντες τὴν συνδρομὴν τῶν ἀριθμοῦνται, φεῦ! ἐπὶ τῶν δακτύλων, καὶ ἀντὶ νὰ αὐξάνῃ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν κατ' ἔτος, ὡς εἶναι πρέπον, βαίνει κατὰ δυστυχίαν ὁ σημεῖραι ἐλαττούμενος, καθὰ πληροφροῦμεθα ἐκ τῶν ἀναγινωσκομένων ἐτησίων λογοδοσιῶν. Εἶναι τοῦτο δυστύχημα μέγα τῆ ἀληθείας, δυστύχημα διὰ τὸν Σύλλογον, δυστύχημα διὰ τὴν γενέτειραν γῆν τοῦ κορυφαίου τῶν ποιητῶν, δυστύχημα διὰ τὸ οἰκοῦν ἐν Σμύρνη Ἑλληνικὸν καὶ Ὀρθόδοξον πλῆρωμα.

Ἄλλ' ἄς μὴ κατάρξωμαι ἀπαισιολογῶν ἄς εὐελπιστῶμεν δὲ πάντες, ὅτι ἐλεύσεται ποτ' ἡμᾶρ, ὅτε συναισθανόμενος ἕκαστος τὰ κύρια καὶ τὰ ἱερώτερα τῶν καθηκόντων, θὰ καταντήσῃ νὰ ἴδῃ τὸ Ὀμήρειον τοῦτο σκῆνωμα ἐν τῇ ἀρμοζούσῃ αὐτῷ περιωπῇ, καὶ πάντων ἡ ψυχὴ ἐν ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσεται.

Ἐπευχόμενος ὕβεν τὰ βέλτεστα καὶ τὰ αἴσια εἰς τὸν φιλεκαταδικὸν τοῦτον Σύλλογον «Ὀμηρον», πρὶν ἢ κατέλθω τοῦ βήματος, σπεῦδω νὰ ἐκφράσω δημοσίᾳ τὴν ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην καὶ τὰς εὐχαριστίας τῆς ὀλομελείας εἰς τε τὸν ἐντιμον προκάτοχόν μου, κύριον Πολύδωρον Κυβετόν, καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ ἀποχωροῦντος Συμβουλίου, ἀνθ' ὧν εἰλικρινῶς, ἀφιλοκερδῶς καὶ φιλοτίμως ἐργάσθησαν διὰ τε τὴν διοίκησιν καὶ διὰ τὴν δυνατὴν προαγωγὴν τοῦ καθιδρύματος τούτου.

ΠΙΝΑΞ ΚΑΘ' ΥΛΗΝ.

Θρησκευτικά.

- Περὶ ἀναστάσεως καὶ ἀφθαρσίας σελ. 9 (μετάφρασις) Ὑπὸ Α. Κουρνιακτῆ.
Αἱ ἑπτὰ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς σελ. 98, 197 καὶ 441 » Ο. Κ.
Περὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ σελ. 277. » Α. Κουρνιακτῆ.

Φιλολογικά.

- Περὶ τινος ἀντιγράφου τῆς θεολογίας τοῦ Βουλγάρου σελ. 20 Ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου.
Περὶ Ποιήσεως σελ. 60 καὶ 107 » **
Ὁ Μακισβέλης καὶ οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς σελ. 70 (μετάφρασις) » Γ. Κ. Υ.
Λόγος πανηγυρικὸς » Π. Καρολίδου.
Περὶ Καλλιμάχου ὡς βιβλιογράφου σελ. 122 καὶ 167 (μετάφρασις) » Σ. Παπαμιχάλη.
Ἀρχὴ τῶν κυρίων ὀνομάτων σελ. 307 » Χ. Κ.
Ἀνάλυσις τῆς Ἀλκμήτιδος τοῦ Εὐρυπίδου σελ. 326 » Δ. Βενετοκλέους.
Βυζαντιὰ Ἑρμηνεύματα σελ. 365 καὶ 438 (μετάφρασις) » Γ. Κ. Υ.
Περὶ τινων τῆς Δύσεως συγγραφῶν σελ. 473 (δμ.) τοῦ αὐτοῦ

Ἱστορικά.

- Σύντομος ἱστορικὴ ἐκθεσις τῆς Διαμαρτυρήσεως σελ. 41, 237 καὶ 457 Ὑπὸ Δ. Χαρικλέους.
Αἱ ἐν τῇ Κεντρικῇ Ἀσίᾳ κτήσεις τῆς Ῥωσίας σελ. 348 καὶ 439 (μετάφρασις) 408. 335 » Α. Ο. Σ.
Τὸ δηλητήριο ἐν τῇ ἱστορίᾳ σελ. 363 καὶ 439 » Γ. Κ. Υ.
Ἡ δημοκρατία τῶν Γενουησίων σελ. 481 » Δώρας Ἰστριάδος

Κοινωνικά.

- Καχεκτικὴ κατάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ σελ. 153 καὶ 204 Ὑπὸ Χρ. Πολίτου.
Περὶ οἴκου σελ. 317 » Κ. Εὐσταθοπούλου.
Περὶ μουσικῆς σελ. 373 καὶ 417 » Ε. Γιαννακοπούλου.
Περὶ τῆς παρ' ἡμῖν παιδείσεως σελ. 397 » Π. Καπλανίδου.
Οἱ βρυκόλακες παρὰ Βυζαντινοῖς σελ. 502 » Α. Παπαδοπούλου.

Ἀρχαιολογικά.

- Περὶ τινος μήτρας σταθμῶν σελ. 1 Ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου.
Περὶ τῆς ὄλκῆς τῶν σμυρναϊκῶν σταθμῶν σελ. 50 » Α. Παπαδοπούλου.
Βιβλιοκρισία (ἐπὶ τοῦ καταλόγου τῶν σταθμῶν) σελ. 88 » Dumont.
Ἐπιγραφαὶ σελ. 94 καὶ 452 » Μουσ. καὶ Βιβλ.
Τὸ παρὰ ταῖς Θεσπιαῖς ἄλσος τῶν Μουσῶν σελ. 413 » Ε. Γιαννακοπούλου.
Γραφικὴ ὕλη τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων σελ. 135 (μετάφρ.) » Γ. Κ. Υ.
Ὅλιγα τινὰ περὶ Μητροπόλεως σελ. 147 » Α. Μ. Φοντριέρ.
Ἐπιγραφαὶ Θεῶν σελ. 149 » Α. Μ. Φ.

- Περὶ τινων προϊστορικῶν τάφων ἐν Λυδία σελ. 151 » Α. Μ. Φ.
Περὶ τινος λυχνίας εἰκονίζουσας τὴν ἀρπαγὴν τῆς Εὐρώπης σελ. 464 » Α. Παπαδοπούλου.
Περὶ τῆς Ἐφεσίας καὶ τῆς παρὰ Τράλλεσι Λαρίσης σελ. 174 » Α. Παπαδοπούλου.
Τεῖχη ἀρχαίας πόλεως σελ. 191. » Α. Μ. Φ.
Ψήφισμα ἐν Ἀδαμυττίῳ σελ. 395 » Γ. Ἐαρινου.
Περὶ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Ἐρυθραίας Χαλκιδικῆς Χερσονήσου σελ. 469 » Α. Μ. Φ.
Περὶ τινος μολυβδοβούλου τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας φραγκικῆς κυριαρχίας σελ. 499 » Α. Παπαδοπούλου.
Περὶ τοῦ ἐβελίσκου τῆς Κλεοπάτρας σελ. 496 » Σ. Παπαμιχάλη.

Ἐθνολογικά.

- Περὶ Βεδουίνων σελ. 57 Ὑπὸ Ε. Υ.
Μυθολογία Πολωνησίων σελ. 81 » Γ. Ε. Ρ.
Ἰσημερινὴ Ἀφρική σελ. 138 » Ε. Δ. Ι.
Οἱ Κούρδοι, οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Ὀσσηταὶ σελ. 152 » Α. Κ.
Περὶ Βουλγαρίας σελ. 193 » Ν. Ε. Γ.
Ἀραβικὰ ἔθιμα σελ. 345 » Μ. Ἀστερίου.
Ἀπογραφικαὶ πληροφορίαι 345 » Ι. Κοντοπούλου.
Πυροβολικὸν τῶν Παπούων σελ. 343 » Γ. Ε. Ρ.
Ἡ Σάμος κατὰ τὰ ἔτη 1874—1876 σελ. 391 » Α. Παπαδοπούλου.
Ἀνθρωποφαγία καὶ ἀνθρωποθυσίαι σελ. 433 (μετάφρασις) » Κ.

Ἐπιστημονικά.

- Θαυματουργίαι σελ. 19, 213, 448 καὶ 487 Ὑπὸ Ε. Γιαννακοπούλου.
Περὶ σιφῶνων σελ. 31 (μετάφρασις) » Σ. Κεσαίτογλου.
Περὶ τῆς μηχανικῆς ἀναπνοῆς σελ. 36 (μετάφρασις) » Γ. Ἐαρινου.
Ἡ ἐκ τῶν ζώων φθορὰ ἐν τῇ Ἰνδικῇ σελ. 39 » Α. Ο. Σ.
Περὶ δράσεως σελ. 177, 244, 294 » Μ. Ἰσηγόνου.
Τὸ τηλεφῶνον τοῦ Γκραίη σελ. 348 » Ο. Γ. Ι.
Ἐσχατὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως σελ. 379 (μετάφρασις) » Σ. Παπαμιχάλη.
Νηπίου βιογρ. σχεδιάσμα σελ. 422, 467 (μετάφρασις) » Γ. Υ.

Φυσικοῖστορικά.

- Βοῦς ὁ μοσχοφόρος σελ. 80 Ὑπὸ Ν. Ο. Σ.
Πῶς πλύνονται ἐν Βρασιλία καὶ πῶς κόπτονται ἐν Ἀμστελο-δάμῳ οἱ ἀδάμαντες σελ. 129 » Ε. Α.
Ὁ τάρανδος σελ. 226 » Α. Ο. Σ.
Ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν φυτῶν σελ. 310 » Ε. Α.
Φυσιολογία τοῦ μουσικοῦ συστήματος τοῦ τέττιγος σελ. 341 » Ν. Σ. Γ.
Μῦς ὁ ἀρουραῖος σελ. 437 » Ν. Σ. Γ.
Περὶ τῶν ἡθῶν τῶν μυρμηκῶν σελ. 459 καὶ 509 (μετάφρασις) » Σ. Παπαμιχάλη.

Βιογραφίαι.

- Ἀναστάσιος Γόρδιος σελ. 76 Ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου.
Κύριλλος ὁ ἐκ Φουρνῶν σελ. 501 » Ι. Δ. Α.

Ἀνάλεκτα.

Ποικίλα σελ. 40, 191, 234, 275, 453	Ἰπὸ Ν. Γ.
Τυφῶν ἐν τῇ Ἰνδικῇ σελ. 68	» Α. Γ. Γ.
Ἡ σύζυγος τοῦ Ρεδίφης σελ. 78	» Ε. Α. Ι.
Αἱ φυλακαὶ τῆς Ἰσπανίας σελ. 90	» Ο. Γ. Ι.
Ἡ Βουλὴ τῶν κοινοτήτων τῆς Ἀγγλίας σελ. 227, 259	» Π. Ο. Υ.
Αἱ ἐν Ἰσπανίᾳ φυλακαὶ σελ. 263	» Α. Κ.
Γυνὴ Αἰρεσιάρχης σελ. 506	» Ν. Γ.
Διεθνὴς βιβλιοφυλάκων σύνοδος ἐν Λονδίῳ σελ. 507	» Σ. Γ.
Λογοδοσία σελ. 519	»
Προσφώνημα σελ. 520	»

Παραρτήματα.

Ἡ πρώτη τῶν Γερμανῶν πελαγοδρομία εἰς τὸν βόρειον Πόλον (μετάφρασις)	Ἰπὸ Εὐ. Γερογιαννοπούλου.
Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Σμύρνῃ Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς.	» Α. Παπαδοπούλου.
Περιοδεία τῆς γῆς κατὰ τὸ 1871 (μετάφρασις)	» Εὐ. Γερογιαννοπούλου.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.